

НАСТАВА ПО МОДЕРНАТА ИСТОРИЈА НА ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА
Алтернативни наставни материјали

ИСТОРИСКА ЧИТАНКА 1

Османлиската Империја

Османлиската Империја

ISBN: 978-9989-185-41-0

CDRSEE
Center for Democracy and
Reconciliation in Southeast Europe

НАСТАВА ПО МОДЕРНАТА ИСТОРИЈА НА ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА
А л т е р н а т и в н и н а с т а в н и м а т е р и ј а л и

Османлиската Империја

Издавачи: Фондација институт отворено општество Македонија, Скопје и Центар за демократија и помирување во Југоисточна Европа, Солун
За издавачите: Владимир Милчин и Ненад Шебек
Уредничка на македонското издание: Ирена Стефоска
Наслов на оригиналот: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials, Workbook 1, The Ottoman Empire, Thessaloniki 2005.

Превод од англиски: Рајна Кошка-Хот
Лектура: Елка Јачева-Улчар
Коректура: Маја Бојаџиевска
Подготовка и печат: "Bato&Divajn"
Тираж: 1500

CDRSEE Rapporteur to the Board for the Joint History Project: Costa Carras
Executive Director: Nenad Šebek
Director of Programmes: Corinna Noack-Aetopoulos
Project Co-ordinators: George Georgoudis and Biljana Meškowska

Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа и Фондацијата институт отворено општество Македонија би сакале да ја искажат својата благодарност до Европската унија затоа што преку Европската агенција за реконструкција финасиски го помогна преводот и печатењето на оваа книга.

Изданието е финансиски поддржано и од:

Фондација институт отворено општество Македонија

FOUNDATION
OPEN SOCIETY
INSTITUTE
MACEDONIA

Copyright: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)
Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece
Tel.: +30 2310 960820-1, fax: +30 2310 960822
Email: info@cdsee.org, web: www.cdsee.org

ISBN: 978-9989-185-41-0

НАСТАВА ПО МОДЕРНАТА ИСТОРИЈА НА ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА
А л т е р н а т и в н и н а с т а в н и м а т е р и ј а л и

ИСТОРИСКА ЧИТАНКА 1

Османлиската Империја

Приредиле: ХАЛИЛ БЕРКТАЈ И БОГДАН МУРГЕСКУ

Уредничка на серијата: ХРИСТИНА КУЛУРИ

Уредничка на македонското издание на серијата: ИРЕНА СТЕФОСКА

Скопје 2007

ПРЕДГОВОР

Управниот одбор на Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа (Center for Democracy and Reconciliation in Southeastern Europe, CDRSEE) сака да им ја искаже својата голема благодарност на сите оние што со вложениот труд го овозможиле составувањето на ова издание историски читанки.

Најголемиот придонес го даде професор Христина Кулури (главниот координатор и уредник на едицијата), без чие залагање, стручност, способност за координација и раководење, како и лично залагање овој проект не ќе беше можен. Неуморната работа и пожртвуваноста на шестемината уредници на четирите историски читанки, професорите Халил Берктај и Богдан Мурgesку (*Османлиската Империја*), д-р Мирела Луминица Мурgesку (*Нациите и државите во Југоисточна Европа*), професорите Валериј Колев и Христина Кулури (*Балканските војни*) и г. Крешимир Ердеља (*Втората светска војна*), и покрај многубројните пречки коишто се појавуваа во текот на последните две и пол години, резултираа со овие историски читанки кои се денес пред вас. Одборот најискрено им се заблагодарува за нивната блиска соработка и вложениот труд.

Освен тоа, сакаме да им оддадеме признание и на соработниците кои ја собираа граѓата за овие прирачници, а тоа се четиринаесет поединци од единаесет земји од Југоисточна Европа. Сречно им се заблагодаруваме за часовите што ги поминаа во националните архиви, библиотеки и со сопствените збирки за да обезбедат текстови и илустрации кои се вклучени во овие историски читанки. Им должиме благодарност и на наставниците по историја кои учествуваа во работилниците, ги оценуваа прирачниците и ги дадоа своите забелешки во текот на нивното составување. Би сакале да ги спомнеме и членовите на Комисијата за настава по историја при Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа кои учествуваат во овој проект од неговите почетоци во 1998 година.

Професорите Роберт Страдлинг, Марија Тодорова, Петер Водопивец и Иван Вејвода дадоа стручна рецензија и опширни коментари за содржината на сите четири историски читанки и на тој начин во голема мера придонесоа за нивната темелност и непристрасност.

Конечно, им ја искажуваме својата благодарност и на вработените во Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа кои веруваа во овој проект, го дадоа својот придонес и го поддржуваа од самите почетоци, па сè до неговата конечна реализација.

Коста Карас

член на Управниот одбор задолжен за
Заедничкиот проект за настава по историја

ПРЕДГОВОР

Овој проект е плод од идејата којашто првично потекна од Коста Карас, а токму неговата пожртвуваност и неисцрпната енергија го овозможија овој пионерски потфат. Сите ние му должиме голема благодарност за вложениот труд во следењето на Проектот и неговата работа како рецензент - претставник на Управниот одбор.

Иницијативата на Центарот, насловена како Настава по модерната историја на Југоисточна Европа, ја доби великодушната поддршка од УСАИД (Агенцијата на САД за меѓународен развој) и Министерството за надворешни работи на Германија, и ним им ја укажуваме нашата благодарност за неопходната финансиска поддршка што ја добивме. Лицата од овие две донаторски организации со кои соработувавме секогаш беа подготвени да помогнат и да нè поддржат. Исто така, би сакале да го спомнеме и Министерството за надворешни работи на Велика Британија кое го поддржа Заедничкиот проект за наставата по историја на самиот почеток и така ги создаде условите за објавување на овие историски читанки. Му ја искажуваме нашата благодарност и на Пактот за стабилност на чело со д-р Ерхард Бусек, човек со визија, кој го сфати значењето на овој потфат и ни ја даде својата поддршка.

Посебно би сакале да ги споменеме нашите покровители, без чија верба во Центарот и великодушната финансиска поддршка нашата работа не ќе беше возможна. Тоа се: Coca-Cola HBC, Hyatt Regency Solun и Titan S.A. Работата на нашите соработници и на сите оние што работеа на Проектот за заедничка историја на Југоисточна Европа беше овозможена со нивната помош.

Но, најзаслужната личност е, секако, Коста Карас. Токму од него потекна идејата за овој проект, а неговата самопрегорност и неисцрпната енергија ги привлекоа и горенаведените личности и институции да го дадат својот придонес и на тој начин да го овозможат овој пионерски потфат. Токму нему му ја искажуваме нашата најголема благодарност.

Ричард Шифтер
Претседател на Управниот одбор

ПРЕДГОВОР КОН МАКЕДОНСКОТО ИЗДАНИЕ

Како што е општо познато и повеќепати повторувано, историјата го претвора минатото во свој предмет. Меѓутоа, ако ја следиме мислата на големиот филозоф Валтер Бенјамин, минатото со себе носи еден вид временски индекс којшто упатува на искупување. Минатото не може да се задржи само како слика што неповратно и за кратко блеснува. Вистинската слика на минатото брзо минува и таа се заканува дека ќе исчезне со секоја сегашност која не се сфатила себеси како нешто што е втемелено во таа слика. Филозофот знае дека артикулирањето на минатото од историски аспект не значи тоа и да се спознае „онакво какво што навистина било“. Тој знае, исто така, дека она со што треба да се занимаваме како научници, учители, ученици и, конечно, како граѓани и луѓе не се апстрактните идеи на идентитет и сличност, туку токму континуитетот на преобразување.

Во таа смисла, местото, важноста и целите на проектот „Учење за заедничката историја“ во кој учествуваа(т) историчари од Словенија до Кипар, и од Албанија до Турција, раководен од Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа со седиште во Солун, се дефинираат преку нивната методолошко-дидактичка и сознајна димензија. Четирите збирки на извори за *Османлиската Империја*, за *Нациите и државите во Југоисточна Европа*, за *Балканските војни* и за *Втората светска војна*, конципирани како алтернативен наставен материјал за наставата по историја, и на професорот и на ученикот им нудат можност историјата на соседните народи и историјата на сопствениот народ да ја гледаат во една мултиперспективност. Со други зборови, им нудат можност заедничкото минато да се согледува не од статична, закоравена позиција која би верувала во „една единствена историска вистина“, туку, напротив, преку вкрстувањето на различните погледи да стапат во дијалог со исчезнатите светови, но и со сегашноста.

Постојаното истакнување и инсистирање на етничките, на верските и на јазичните разлики и непочитувањето на сличностите произлезени од заедничката историја доведува до стереотипното сфаќање за специфичноста на историјата на регионот во целина и на секој од народите поодделно, создавајќи претстави за тоа дека „нашата историја“ е една и единствена.

Но, различноста не е нешто што треба да се претвори во прашање на живот или смрт и нешто со што треба да завладеат владејачките елити кои и да се и каде и да се тие. Тоа е прашање на кое мораме да се обидуваме одговорите да ги бараме и изнаоѓаме компетентно и одговорно во име на етиката на знаењето.

Македонското издание на четирите читанки се појавува веднаш по српското и грчкото издание, а истовремено со албанското, босанското и хрватското. Редакцијата на македонското издание заедно со сите учесници во Проектот ја споделува надежта дека историјата може да се промислува отворено, критички, без предрасуди, зашто така ќе можеме посеопфатно да ја сфатиме, како што вели Бенјамин, „исклучителната состојба“ во која живееме.

Ирена Стефоска

Опис на проектот

Составувањето на алтернативен материјал за настава по историја во Југоисточна Европа претставува амбициозен потфат којшто е истовремено и голем предизвик, со оглед на тоа што толкувањето на заедничкото минато и начинот на предавањето на историските содржини во училиштата предизвикува вжештени дебати не само во земјите кои се соседи, туку и во рамките на една иста држава.

Сепак, сите истражувачки проекти со кои во текот на последната деценија е направен обид да се анализираат учебниците и наставните планови, гледиштата на наставниците и јавното мислење во земјите од Југоисточна Европа укажуваа дека потребата за една ваква едиција е повеќе од очигледна.

Комисијата за настава по историја при Центарот за демократија и помирување во земјите на Југоисточна Европа ја почна работата на проектот за *Заедничка историја* во 1999 година. По организирањето на две серии работилници и презентацијата на две изданија (*Наставата по историја во Југоисточна Европа и Клио на Балканот. Политиката во наставата по историја*), Комисијата веќе можеше да укаже на конкретните недостатоци во наставата по историја, разликите во образовните системи, како и на улогата на министерствата, желбите на наставниците, но и на степенот во кој постои желба за нови иницијативи и иновации.

Потоа решивме да не запреме само врз утврдувањето на проблеми и врз прегледот на сегашната ситуација, туку да формулираме предлог за тоа како може да се предава историја, кој би бил производ на знаењето, и тоа не само на една мала група историчари, туку на една широка мрежа соработници кои работеа во првите две фази на Заедничкиот проект за настава по историја. Освен координаторите, кои имаа задача да ја утврдат структурата на секоја книга и да го направат конечниот избор на документи, беа вклучени и по еден или двајца соработници од секоја земја кои извршија селекција на граѓата (текстови и илустрации) според насоките што беа договорени во првата фаза од планирањето. Книгите кои сега се пред вас во нивниот конечен облик, претходно беа прегледани и оценети во нивната работна верзија од страна на наставници по историја, на посебни состаноци одржани минатата година, со цел да се утврди дали се прифатливи тие за самите наставници. Конечно, материјалот беше рецензиран од страна на 5 рецензенти: Коста Карас, Роберт Страдлинг, Марија Тодорова, Петер Водопивец и Иван Вејвода. Од нив добивме и многу корисни сугестии во врска со различните аспекти на историјата на Југоисточна Европа и прашањата поврзани со образовниот процес.

При реализацијата на Проектот беа земени предвид следниве нешта:

- 1) различните наставни планови и етноцентричноста во предавањето историја кои се карактеристични за сите земји;
- 2) фактот што измените во учебниците по историја во повеќето земји од Југоисточна Европа зависат од министерствата за образование кои строго ја контролираат содржината на наставните планови и на учебниците;
- 3) желбата на наставниците да им се овозможи нов пристап во наставата со помагала кои лесно ќе им бидат достапни; и
- 4) гледиштето дека не е возможно да се состави еднообразна и хомогена историја на Југоисточ-

на Европа во еден единствен учебник кој би можел да се употребува во сите земји.

Од овие причини сметавме дека е најдобро да се состават тематски прирачници со текстуални и визуелни документи, кои би се користеле како алтернативен материјал на постојните учебници. Оттаму, целта на овие прирачници не е тие да ги заменат учебниците по историја кои сега се во употреба во училиштата, ниту, пак, претендираат да дадат кохерентен приказ на историјата на Југоисточна Европа од XIV век до денес. Напротив, тие имаатознајни и морални цели и предлагаат нови методи и алатки во наставата по историја, како и едно ново испишување на историјата преку нови методи, а не преку нови содржини.

Цели и избор на теми

Појдовна точка во определувањето на општите и посебните цели на овој наставен материјал и конечниот избор на теми и материјали беше реалистичното утврдување на ситуацијата во наставата по историја и примена на еден визионерски и иновативен концепт. Нашите предлози се засноваат врз најнови научни истражувања на полето на историјата и на слични проекти за реформирање на наставата по историја, главно, во Европа.

Оттаму, предложивме две главни измени:

Измени во историографскиот приод

- Националната историја која се предава во училиштата не треба да биде националистичка историја. Земајќи ја предвид сегашната ситуација, а тоа е дека во училиштата преовладува предавањето на историја како национална историја, и дека историјата на соседните народи се предава од етноцентрична гледна точка, ние не предлагаме националната историја да се замени со нешто друго, туку да се измени начинот на кој се предава таа.
- На регионалната историја на Југоисточна Европа не треба да се гледа како на самодоволна, туку како на дел од европската и светската историја. Ова значи дека поимот за „посебната“ историска еволуција на Балканот треба да се отфрли уште од самиот почеток како стереотипен и пристрасен.
- На историјата на секој народ одделно, како и на историјата на регионот како целина, не треба да ѝ се пристапува како да е таа континуирана, хомогена и хармонична. Разликите, судирите и различните гледишта ги нагласуваме исто толку, колку што ги нагласуваме и заедничките, обединувачки елементи. Ние, овде, не се обидуваме да прикажеме лажна слика на хармонија, туку повеќе сакаме да укажеме на можните начини на кои на учениците може да им се зборува за разликите и за судирите.

Измени во педагошкиот пристап

- Историја учиме за да го осознаеме и да го разбереме нашето минато. Ако се смета дека, според начинот на кој се предава во училиштата, нацијата е колективниот субјект на националната историја, тогаш треба да се обидеме да разбереме дека на нацијата не треба да се гледа како на единствениот можен критериум при идентификација. Учениците треба да се поттикнат да излезат надвор од таа рамка и да се идентификуваат според поинакви параметри, и да ја прифатат идејата дека постојат повеќе идентитети кои меѓусебно се допол-

нуваат. Како примери на различни идентитети кои можат да постојат и истовремено иако, се разбира, не со еднакво значење за поединецот што ги поседува, можат да им се прикажат машкиот или женскиот идентитет, локалниот идентитет, идентитетот на фудбалски навивач или европскиот идентитет. Со отворањето на историските хоризонти кои ги надминуваат границите на политичката географија, учениците се поттикнуваат подобро да се осознаат себеси.

- **Развивањето на критичкото мислење** е уште една важна цел во наставата по историја. Оваа цел може најдобро да се постигне преку употреба на сведоштва кои даваат различни прикази за исти настани, кои, токму со своето постоење, ја поткопуваат убеденоста во постоењето на една единствена и неоспорна вистина.
- Работата со историски сведоштва има цел да даде увид во **природата на работата на историчарот**. Многу е важно учениците да разберат дека одреден историски документ може да биде толкуван на различни начини, но оти тоа не значи дека секогаш тие толкувања се намерно искривувани или злоупотребувани.
- Преку наставата по историја учениците треба да се здобијат со способност да ги проценуваат постапките на луѓето и да **донесуваат свој морален суд**. Развивањето на критичкото мислење не може да заврши едноставно со изразување сомнеж; таквиот начин на мислење би требало да помогне и во оформувањето на одговорни граѓани со свои сопствени морални вредности, кои ќе бидат способни да им се спротивстават на сите обиди да се манипулира со нив.

Во планирањето на овој проект од особено значење за нас беше - сите народи од Југоисточна Европа да можат да се препознаат во читанките. За да се постигне оваа цел, беа неопходни два предуслова:

- а) **усогласеност** на содржината на читанките со сегашните наставни планови и учебници;
- б) **рамномерна застапеност** и еднакво претставување на сите земји од Југоисточна Европа.

За да се постигне усогласеноста, беа избрани четири теми од модерната историја коишто се вклучени во наставните планови на сите училишта во регионот:

- Османлиската Империја
- Нациите и државите
- Балканските војни
- Втората светска војна

Заради рамномерната застапеност, пак, побаравме историски сведоштва од еднаесет земји без да го земеме предвид критериумот за „придонесот“ на поединечните земји за историјата на регионот, што значи дека притоа не користевме никакви посебни мерила. Меѓутоа, очигледно е дека релативната застапеност на секоја земја се разликува во зависност од темата на читанката. На пример, беше природно Словенија да заземе повеќе простор во читанката за Втората светска војна отколку во темата за Балканските војни. Другите евентуални нарамномерности, присутни во читанките, се должат и на степенот на подготвеноста на соработниците да ги истражуваат историските извори во своите земји, како и на степенот во кој кај нив е развиена историската наука. Некои земји имаат многу подобро организирани историски архиви, систематично објавуваат документи и имаат пристап до многу поголем број различни извори. Тоа значи дека наидувавме на пречки кои, и покрај нашите првични намери, не можеа да не влијаат врз застапеноста на документите од поединечните земји во конечната верзија.

Четири теми, еден концепт

Ако географскиот опсег што го покриваат четирите читанки е регионот на Југоисточна Европа од Словенија до Кипар, тогаш нивниот хронолошки опсег е периодот од османлиското освојување на Балканот до денес. Темите кои одбравме да ги разработиме го опфаќаат целиов овој период и меѓусебно се надополнуваат. Иако, во читанките хронологијата на настаните е јасно прецизирана, сепак, од една во друга читанка постојат и одредени совпаѓања.

Читанка 1: Османлиската Империја и *читанка 2: Нациите и државите во Југоисточна Европа* опфаќаат долги временски периоди, од XIV до почетокот на XIX век и од крајот на XVIII до крајот на XX век. *Читанка 3: Балканските војни* и *читанка 4: Втората светска војна* опфаќаат покуси периоди, вклучувајќи и два големи судира во регионот. Што се однесува до историските рамки, Читанките 1 и 3 се однесуваат повеќе на регионалната историја, додека другите две читанки, читанка 2 и читанка 4, се однесуваат повеќе на европската и на светската историја, иако и тие се сосредоточуваат врз Југоисточна Европа.

Политичката и дипломатската историја, исто така, се составен дел од овие прирачници. Не ги изоставивме, туку напротив, тие се главната тема на две читанки. Одлучивме да го сториме тоа врз основа на фактот што војните претставуваат значаен елемент во наставата по историја на сите балкански земји и поради нашето убедување дека премолчувањето на судирите од минатото не е најсоодветен начин да се поттикне мирот во иднината. За народите од Југоисточна Европа, војните претставуваат значаен дел од нивното заедничко историско искуство и би било погрешно да се изостават од еден проект чија цел е да го поттикне нивното заедничко себеосознавање.

И во нејзиниот вистински, трагичен облик, и во идеализираната и херојска слика за неа, војната навистина била најзначаен настан на XX век и како таква ги прогонува спомените на сите поколеенија. Паметниците, свеченостите, годишнините и гробиштата ги зајакнуваат и ги одржуваат овие спомени. Војната е од еднаква важност и за историографијата. Во традиционалната историографија заснована врз хронологијата на настаните, војната е критериум за историско време и зазема средишно место во прикажувањето на настаните. Повеќето пресвртни мигови во историјата се однесуваат или на политички или на воени настани. Освен тоа, целиот XX век може да се подели во периоди кои, всушност, претставуваат низа од војни: Балканските војни, Првата светска војна, меѓувоениот период, Втората светска војна, повоената ера и Студената војна, војните во Југославија. Своевремено некои експерти веруваа дека потиснувањето на спомените претставува соодветен пристап во мировното образование: во наставата по историја нема да се предава за војните и нема да се посочуваат примери на херојство во војна, туку наместо тоа, наставата ќе се сосредоточува врз секојдневниот живот надвор од политичките настани, како и врз економската, општествената и културната историја. Но, како можеме да предаваме за XX век или за претходните векови без да ја спомнуваме војната? И дали, можеби, наставата по историја преку прикажувањето на секојдневниот живот надвор од политичките настани, надвор од идеолошките судири и општествените поделби, всушност, не го помага опстојувањето на постојните стереотипи? Навистина, начелото на предавање на историјата само преку прикажувањето на секојдневниот живот и култура ги остава чувствителните прашања отворени за толкување, но во тој случај учениците ќе ги побараат одговорите - и ќе ги најдат - надвор од училиштето. Токму наставата по историја е таа што би требало да ги заштити од стереотипното толкување на минатото кое во голема мера е поврзано со политичките и со општествените судири.

Решението лежи во еден сосема нов приод. За војната може да се предава без таа да се велича и без здодевните подробности, бројки и датуми. За војната може да се предава како за дел од заедничкото искуство на човештвото, и во рововите и во заднината, како е видена таа низ детските

очи, преку гладот, сиромаштијата, раселувањето, начините на преживување и моралните дилеми. Во составувањето на овие читанки ние го избравме токму овој приод.

Истовремено, сакавме да се слушне гласот и на немите учесници во историјата како што се **жените и децата**, кои вообичаено ги нема во учебниците. Тоа што нивната застапеност во читанките не е во толкава мера колку што посакувавме се должи на достапноста и на видот на изворите коишто преовладуваа, а во нив жените и децата заземаат само споредно место.

Главните ликови во овие прирачници се и „големите луѓе“, познати и надвор од контекстот на нивната национална историја, но и обичните, анонимни луѓе од сите краишта на Југоисточна Европа, оние кои се, конечно, „жители на историјата“. Доколку ги тргнеме имињата на луѓето и местата, во некои случаи нема да бидеме сигурни на која земја или народ им припаѓаат тие. Една ваква вежба во училиницата може да покаже дека сите **споделуваме многубројни заеднички искуства** без оглед на националните поделби и политичките граници.

Се обидовме да ја покажеме не само негативната, туку и позитивната страна на историското искуство, онаа што се гледа во човечките мигови на пријателство, солидарност и забава. Така, на пример, во читанката 3, како и во читанката 4 вклучивме посебни поглавја кои зборуваат за хумани дела и солидарност за време на војна - инаку, време на судири, омраза и себичен нагон за самоодржување. Но, истовремено, се обидовме во сликата што ја имаат самите за себе народите од Југоисточна Европа да **вклучиме и некои нивни негативни страни**. Всушност, можеби, најтешко ни паѓа токму прифаќањето на мрачната, негативна страна на нашата историја.

Војните што се случија во Југославија во текот на деведесеттите години повторно ги вратија во извештаите од Запад многуте негативни стереотипи за балканската „специфичност“. Оваа едиција прирачници за поновата историја на Југоисточна Европа делумно дава одговор на ваквите стереотипи. Но, тој одговор не е резултат од обидот да се „валоризира“ овој регион. Веруваме дека сознанијата кои произлегуваат од граѓата, вклучена во овие читанки, се доволни да фрлат светлина врз предрасудите и да дадат свој придонес за сликата на Европа којашто ја има таа за себе, а која, преку споредби, ќе го вклучи и овој дел од континентот.

Конечно, донесовме одлука овие прирачници да ги објавиме во „традиционална“ печатена форма. Тоа што има повеќе текст, а помалку илустрации, можеби, прирачниците ги прави помалку привлечни и по малку несмасни и со тоа, исто така, се добива слика на „традиционален“ пристап. Сепак, многу е потешко да се прочита текст напишан на непознат јазик отколку да се „прочита“ слика од земја чиј јазик не го зборуваме. Со други зборови, главен проблем во комуникацијата меѓу наставниците по историја во Југоисточна Европа се јазичните бариери. Преку преводот, тие можат да се надминат, а со тоа ќе можеме да го слушнеме и гласот на другите. Освен тоа, конзервативниот пристап не мора да е поврзан и со формата на презентацијата. Јасно е дека и ЦД-РОМ-от може да се употреби на еднакво традиционален начин, како и печатената книга, а Интернетот, пак, содржи проблематични информации кои ги искривуваат историските факти и ги репродуцираат стереотипите и површните упростувања на нештата.

Структура и начин на употреба

Како што веќе напомниме, четирите читанки меѓусебно се надополнуваат, иако истовремено претставуваат и посебни целини и, како такви, можат посебно и да се користат.

Општо земено, читанките ги содржат следниве делови:

- **Општ увод**, напишан од главниот координатор на Проектот, со кој се претставува општиот концепт на читанките и кој на наставниците им нуди методолошки упатства. Општиот увод е вклучен само во читанка 1;

- **Хронологија (Преглед на настаните)**
- **Увод**, кој е различен за секоја читанка и кој го напишаа координаторите задолжени за дадениот дел, со цел да се претстави темата што е специфична за секоја читанка одделно (основна дефиниција; фокусот на дискусијата, нови перспективи);
- Четири до шест поглавја (**тематски целини**) со различен број оддели. Секое поглавје започнува со кус увод и содржи текстови и илустрации проследени со посебни уводи или објаснувања, како и со конкретни прашања.
- **Библиографија** која, всушност, вклучува одбрани библиографски единици релевантни за сите земји.
- **Карти**, две или три за секоја Читанка.

При изборот на граѓата го следевме начелото дека секое сведоштво од минатото може да се смета за историски извор. Затоа се обидовме да вклучиме разновидни текстови и илустрации за да се опфатат економските, општествените, културолошките и политичките аспекти на историското искуство кои ќе овозможат различни асоцијации. Развивме **еднообразен модел на претставување на текстовите** во сите читанки. Според овој модел, секој текст има наслов проследен со објаснувања и прашања. Освен тоа, во неколку случаи има и општи прашања на крајот од секое поглавје. Прашањата се наменети за наставниците кои можат да ги користат или, пак, можат да постават и свои прашања. Текстовите можат да ги избираат и хоризонтално, од две или три читанки, како што е посочено на некои места преку прашањата што упатуваат на другите читанки.

Во практиката, наставниците по историја можат да се судрат со тешкотии при контекстуализацијата на сведоштвата од друга земја, зашто претпоставка за тоа е такво познавање на материјата со какво што не се здобиле во текот на своето студирање. Затоа се обидовме да понудиме што поголем број информации за секој текст, но тие, сепак, не претставуваат замена за иницијативата на наставниците. Тие можат да ги користат текстовите на следниве два начина:

1. како текстови кои овозможуваат **увид во гледиштето на другите** за настани со кои и тие самите, но и нивните ученици се запознаени преку етноцентрични толкувања, и
2. како текстови кои укажуваат на тоа дека луѓето кои им припаѓаат на различни национални или етнички групи можат да **споделуваат слични чувства и искуства** за некои **спорни прашања**.

Знаењето само по себе е доволно за да се разлишаат стереотипите. Предрасудите и стереотипите се хранат со незнаењето, а тоа најдобро може да се види преку сликата што ја имаме за соседните народи или за цели историски периоди. Молчењето може да биде најсилниот сојузник на стереотипите. Оттаму, една од целите на овие читанки е да овозможи осознавање на нештата, односно да понуди информации за историскиот развој на Југоисточна Европа, но и да поттикне одредени прашања. Овие читанки не се завршени и не нудат конечни одговори; нивната цел е да поттикнат натамошни истражувања, критики и дијалог.

Прирачниците се наменети за учениците во повисоките класови на средните училишта, на возраст од 15 до 18 години, за кои, всушност, овој наставен материјал првично беше осмислен, но него можат да го користат и студентите од универзитетите во Источна и во Западна Европа. Во текот на работата врз овие прирачници, сфативме дека едно вакво издание би било интересно и за историчарите од Западна Европа кои ги немаат на располагање неопходните инструменти за проучување на историјата на овој регион. Една ваква збирка извори од земјите на Југоисточна Европа на англиски јазик, секако, би била полезна за научната јавност од Западна Европа којашто ја познава историјата на Балканот, речиси, исклучиво од секундарна литература.

Четири постојки на патот од XIV век до денес

Одлучивме првата читанка да ѝ ја посветиме на *Османлиската Империја* затоа што, иако овој период претставува најголем дел од заедничкото историско искуство на народите од Југоисточна Европа, денешните поколенија одбиваат да го прифатат како дел од заедничкото минато. Иако за него се предава во сите земји, аголот на гледање секогаш е етноцентричен - во зависност од гледната точка на оној што го објаснува. Оттаму, познавањето на оваа голема Империја, која со векови владеела во Југоисточна Европа и во источното Средоземје, е нецелосно и необјективно. На неа се гледа и како на напредна и како на назадна, и како на мултикултурен рај, но и како на период на потчинетост, како на период на ослободување, но и на национално пропаѓање. Ваквите спротивставени толкувања се огледуваат и во западната историографија што го опфаќа овој период.

Во прикажувањето на Османлиската Империја како заедничка историска заднина не направивме обид таа да се прикаже како „златен период“ на хармоничен соживот на балканските народи. Како што рековме претходно, заедничкото историско искуство подразбира и судири и соживот. Освен тоа, Османлиската Империја не била статична и еднообразна. Како и другите мултиетнички и мултиконфесионални империи, и неа ја карактеризирале внатрешни спротивности и судири, но и таа со текот на времето се менувала и поминувала низ фази на напредок, но и на криза. Конечно, подоброто познавање на Османлиската Империја може да придонесе во разнишувањето на раширените стереотипи за неа како „назадна“, присутни и во Западна Европа и во христијанските земји на Југоисточна Европа.

Како појдовна точка го одбравме XIV век, кога Османлиската Империја првпат се појавува во овој регион и кога започнува со освојувањето на Балканот. Притоа, сметавме дека читанката 1 треба да заврши со раниот XIX век. Иако се знае дека крајот на Османлиската Империја не се случува во тој период, ова време се совпаѓа со појавата на движењата за национално ослободување кои доведоа до создавање на балканските држави во XIX и XX век. Постепеното пропаѓање на империите и создавањето национални држави врз нивните урнатини е темата на следната читанка којашто делумно се совпаѓа со првата, зашто започнува со XVIII век. Османлиската Империја е претставена и во читанката која ги опфаќа Балканските војни. На тој начин, на корисниците им се нуди можност да ги проучуваат текстовите во читанките и хоризонтално.

Читанка 2, *Нациите и државите во Југоисточна Европа*, му е посветена на едно особено чувствително и контроверзно прашање. Од првите движења за национално ослободување од османлиска власт, па сè до војните во Југославија, судирите меѓу народите во овој регион биле од суштинско значење за неговиот развој. Дури и денес, вестите за некои повеќе или помалку „жестоки“ инциденти, истражувањата на јавното мислење, но и на некои аспекти на наставата по историја потврдуваат дека националните страсти, сè уште, се разгорени. Очигледно е дека темата што зазема такво средишно место во модерната историја на регионот не можеше да биде изоставена. Другата дилема што ја имавме се однесува на точката на која читанката би требало да заврши: дали да запреме со крајот на Првата светска војна или да продолжиме и со периодот по Втората светска војна? Беа дадени цврсти аргументи во прилог на изоставувањето на 90-тите години од XX век од оваа читанка, но на крајот одлучивме дека е неопходно да ја вклучиме оваа неодамнешна фаза на националистички движења и судири и со тоа да понудиме можност за подобро осознавање на нашата сегашност. Конечно, некои национални држави во регионот се создадени токму во текот на оваа последна фаза.

Освен поединечните теми, во читанка 2 го следевме, главно, хронолошкиот пристап зашто не сакавме да скршваме во теоретизирање за национализмот, но и за да покажеме: 1) како се менувала дефиницијата за нацијата, 2) каква била географската и хронолошката рамка на национа-

листичките движења, а оттаму, какви биле и разликите меѓу нив, и 3) кои биле различните фази во формирањето на националните држави во Југоисточна Европа. Во многу поголема мера од другите читанки, читанка 2 овозможува пристап во наставата од различни перспективи, зашто навлегува во суштината на прашањето за национално самоопределување и зашто го деконструира сфаќањето за национална посебност и автентичност. Она што е најзначајно во оваа читанка е тоа што во неа поимот за нацијата е претставен како историска категорија, ослободена од неисториските претстави на континуитет и единство. Истовремено, во неа историјата на Југоисточна Европа е вклучена како дел од историјата на Европа и светот, зашто националната држава зазема средишно место во модерната и во современата светска историја.

Читанка 3 (*Балканските војни*) можеше да биде дел од читанка 2 или дури читанка 1 бидејќи во неа се претставени пресудните мигови во процесот на создавање на голем број национални држави на Балканот, и во конечниот слом на Османлиската Империја. Истовремено, се работи и за целосно „балкански настан“ кој, и покрај исходот, се сметал како доказ за способноста на балканските народи самите да ја одредат својата судбина, без мешање на европските „големи сили“. Овие војни, исто така, укажуваат и на релативното значење на религијата во националистичките судири: во Првата балканска војна, коалицијата составена од христијански држави се борела против муслиманската Османлиска Империја, додека во Втората балканска војна, противниците не влегувале во сојуз врз верски принцип.

Читанка 3 е најкуса од сите четири прирачници затоа што опфаќа настани коишто траеле само две години (иако вклучува неколку извори од претходниот и од подоцнежниот период). Едноставно, таа, како и читанка 4, е само пример за еден кус временски настан во историјата, во чии рамки се обидовме да ги истакнеме, освен политичките и воените настани (кои и онака се опфатени во училишните учебници), различните лица на војната како искуство. Во исто време, оваа читанка нуди сознанија за еден настан во регионалната историја кој, во очите на Западот, претставува потврда за „специфичноста“ на овој регион, односно за насилството како типично за тамошните судири. Неслучајно, ова исто гледиште и воведувањето на поимот „Балкански војни“, повторно влегоа во употреба со војните во Југославија во текот на 90-тите години на XX век. Меѓународната јавност го доби впечатокот дека крвопролевањето и националистичката омраза се некаква ендемска појава карактеристична за Балканскиот Полуостров. Затоа би било мошне корисно во наставата да се направи споредба со Првата светска војна која следува веднаш по Балканските војни, а којашто вистински ќе ја смени дефиницијата за војната.

Последниот прирачник, читанка 4, го опфаќа најголемиот настан во модерната историја и на тој начин: 1) ја става регионалната историја во глобален контекст, и 2) им обрнува посебно внимание на моралните цели во наставата по историја. И навистина, ако целта на наставата по историја е да изгради демократски ориентирани граѓани на едно општество, *Втората светска војна* ги нуди најдобрите лекции. Се разбира, земјите од Југоисточна Европа не ја избегнале темната страна на оваа „тотална војна“, а тоа го покажуваат и изворите. Сепак, историјата на овој дел од Европа на учениците им нуди примери на хуманост и морални вредности преку претставувањето на:

1. **борбата против фашизмот.** Сметавме дека е потребно, од педагошки причини, да го истакнеме отпорот против тоталитарната идеологија и бруталноста на нацизмот, главно, преку прикажувањето на движењата на отпорот што, во поголем или во помал обем, биле организирани во балканските земји. Малите прикаски за заедничката визија за иднината сред најголемата криза на западната цивилизација, на учениците можат да им послужат како пример, и да им помогнат да ја согледаат моралната вредност во постапките на луѓето;
2. **солидарност и покрај верските, политичките и националните разлики.** Сметавме дека е важно да ги нагласиме поединечните, но и колективните примери на помош што си ја давале луѓето едни на други, и тоа во време на тешки морални дилеми и борба за гол живот.

Но, истовремено, колку и да е Втората светска војна настан од исклучително значење, со неа, страдањето во војна станало заедничко. Целосното уништување на градовите и колежот на цивилното население, речиси, ќе ја избришат разликата меѓу фронтот и заднината. Така, војната станува поблиско искуство и се прифаќа како „природен“ дел од политичкиот и од општествениот живот. Оваа читанка укажува на едно искуство што го споделија Југоисточна, Средна и Западна Европа, при што поимот за „бруталноста“, како „специфичен“ балкански феномен, го сместува во еден поинаков контекст.

Од друга страна, пак, временската блискост на темата на оваа читанка го зголемува и ризикот од спротивставени читања и толкувања на изворите. За некои земји од Југоисточна Европа, периодот по Втората светска војна бил еднакво болен како и самата војна, така што и толкувањето на таа војна е обележано со повоеното искуство во овие земји. Со оглед на сложеноста и меѓународниот карактер на настаните што следувале, одлучивме оваа читанка да ја завршиме со периодот на ослободувањето - кој бил различен за секоја земја. На тој начин, го задржавме вниманието врз оптимизмот кој се јавил поради падот на нацистичкиот кошмар, без да навлегуваме во непосредните и посредните последици што ги имал тој настан за повоените општества, во Источна и во Западна Европа. Освен тоа, за време на Студената војна, земјите во регионот на Југоисточна Европа тргнаа по различни патишта и завршија како во Источна, така и во Западна Европа (во смисла на политиката на Студената војна).

Наставни методи

Овие прирачници не ги составувавме со претпоставка дека тие ќе се најдат во широка употреба во училиштата, ниту, пак, сметавме дека има гаранции за такво нешто. Оттаму, во подготовката на овие прирачници зедовме предвид низа отежнувачки околности:

1. во наставните планови наставата по историја е застапена со ограничен број часови, со што и наставникот е ограничен во можностите што му се нудат за воведување новини;
2. интересот на учениците за предметот историја постојано опаѓа во корист на другите, „помодерни“ и попривлечни области од кои тие се здобиваат со знаење, како, на пример, новите технологии; и
3. ограничени можности за усовршување на наставниците со кое тие би го обновиле своето знаење и би се здобиле со потребната обука, неопходна за примена на алтернативен наставен материјал. Оттаму, тешко е да се процени во која мера, во образовната практика се постигнуваат целите поставени во наставните планови за наставата по историја.

Наставниците по историја можат да ги користат овие прирачници на најразлични начини, а некои од нив веќе се во употреба како дел од секојдневната настава. Прашањата како оние наведени по секој извор и за, речиси, секој оддел на поглавјата, претставуваат прв чекор што потоа води кон посложените методи, какви што се: симулацијата, инсценирањето улоги, пишувањето состави и активното учење. Некои теми нудат повеќе можности за самостојно учење, како што е Втората светска војна за која наставникот може да користи усни кажувања, играни и документарни филмови. Читанките за сите теми нудат критички приод кон учебниците што се во употреба во училиштата и овозможуваат усвојување нови знаења преку рационално и критичко проучување на темата. Успехот на овој потфат зависи, речиси, исклучиво од иницијативноста, од умешноста и од организираноста на наставникот.

Меѓутоа, критичкиот приод кон постојните учебници не би требало да биде погрешно разбран.

Учебниците имаат различен квалитет и не се ништо помалку „автентични“ отколку една збирка изворни документи. Сакаме јасно да ставиме на знаење уште во самиот почеток дека со одлуката да составиме збирка документи, а не историографски труд, во никој случај немаме намера да ве наведеме на помислата дека автоматски ја прифаќаваме автентичноста или објективноста на наведените изворни документи; нашата цел е само да укажеме на различните толкувања и гледишта коишто произлегуваат од самите извори. Со други зборови, нашиот избор беше примена на споредбениот метод и претставување на различни перспективи. Конечно, сосема сме свесни дека и нашиот избор не е, и не може да биде, случаен: и тој одразува специфични гледишта и толкувања, а тоа јасно и го напоменуваме во уводите кон поглавјата.

Овие забелешки се однесуваат и на текстовите и на илустрациите. Јасно е дека илустрациите се попривлечни за младите и дека им помагаат поживо да го „замислат“ минатото. Но, ние, исто така, добро знаеме дека и сликите можат да залажуваат и затоа треба да им се приоѓа исто толку критички колку и на текстовите. Како и кај текстовите, „читањето“ на илустрациите претпоставува познавање на контекстот (општествениот, културниот итн.) во кој тие биле создадени. Се обидовме да наведеме податоци за нив, иако во повеќето случаи тие се поинтересни ако се разгледуваат во комбинација со текстовите вклучени во дадените поглавја. Со оглед на тоа што читанките опфаќаат историски период од седум века, илустрациите што ги избравме се од најразлични видови и затоа бараат различни методи при нивната анализа. Понудивме и широк избор од фотографии, плакати, карикатури, литографии, слики, украсени ракописи, реклами, разгледници, марки, банкноти итн. Освен одредени естетски критериуми кои, се разбира, беа неизбежни, наш критериум при изборот на илустрациите беше и нивната моќ да создадат визуелна претстава за одредени теми. На пример, илустрациите кои ги прикажуваат припадниците на општествените слоеви во Османлиската Империја ни помагаат да ја оживееме или, пак, едноставно, да ја откриеме сликата за она што било „различно“. Но, треба да се потсетиме и на тоа дека различното не мора да значи и нешто „друго“; со текот на времето, па дури и меѓу самите современици, културните разлики не подразбираат секогаш и конфликт.

Заклучок

Прирачниците од ова издание претставуваат синтеза на долготрајни расправи и спротивставени мислења, но и едно мошне пријатно изненадување, а тоа е дека работата на историчарите може да ги брише границите. Денес на Балканот постојат критична маса наставници по историја кои ја сакаат својата работа и кои се подготвени да внесат промени. Нашиве читанки им се наменети на наставниците кои се во потрага по нови наставни средства и насоки. Токму тие можат да дејствуваат во насока своите сознанија да ги пренесуваат понатаму, но и да внесат освежување во наставата по историја, којашто денес неоспорно е во криза, во сите европски земји. Најголемиот непријател на овој наш потфат ќе бидат незаинтересираноста и рамнодушноста, а не политичките или идеолошките реакции.

Значи, пред нас стои предизвикот - кај учениците да го разбудиме интересот за усвојување нови знаења за регионот во кој припаѓа и нивната земја и да ги обезбедиме алатките преку кои подобро ќе ја разбереме нашата сложена сегашност. Овој проект е многу повеќе од еден научен експеримент: тој е во тесна врска со предизвиците што стојат пред земјите од Југоисточна Европа и нивната заедничка иднина.

СОДРЖИНА

Карта 1: Југоисточна Европа.....	4
Увод	25
Хронолошки преглед на настаните	29
ПРВО ПОГЛАВЈЕ: Ширење на османлиската власт во Југоисточна Европа	41
Iа. Почетоците на османлиската држава во Анадолија	41
I-1. Орхан се жени со ќерката на <i>текфурот</i> од Јан Хисар.....	41
I-2. Освојувањето на Караџа Хисар и првото читање на <i>хутбата</i> во името на Осман-гази.....	42
Iб. Освојувањето на Балканскиот Полуостров	43
I-3. Несогласувањата меѓу христијанските држави и нивната улога во олеснувањето на ширењето на Османлиската Империја.....	43
I-4. Ферман на Мурат I со кој му отстапува на Евренос-бег градови во јужна Македонија (1386).....	44
I-5. Улогата на локалните/домашни соработници во ширењето на османлиската власт на Балканот.....	44
сл. 1 Бајазит I му пристигнува на помош на опколениот Никопол спроти битката со крстоносците (1396): османлиска минијатура (околу 1584).....	45
I-6. Објаснувањето на османлиската победа над христијаните од XIV век: Григориј Палама и Ханс Шилтбергер.....	46
I-7. Христијански сопственици на тимари во албанската покраина Арванид (1431/1432).....	47
I-8. Српски деспот како османлиски вазал (1432).....	47
I-9. Падот на Ново Брдо (1455).....	48
сл. 2 Победата на османлиската војска во битката кај Мохач (1526): османлиска минијатура (околу 1588).....	48
I-10. Турските разурнувања во Словенија: писмото на хабсбуршкиот намесник во Крањската област (1491).....	49
сл. 3 Заробените жители на Белград (1521).....	49
I-11. Христијанските затвореници во Босна (1530).....	49
Iв. Падот на Константинопол/Цариград - освојувањето на Истанбул (1453)	50
I-12. Византиски поглед на настанот: Георгиј Сфранцес.....	50
I-13. Повторното населување на Цариград под Мехмед II.....	51
Iг. Населението и прашањето на верата	52
I-14. Присилната преселба на населението од Мала Азија на Балканот [<i>sürgün</i>] кон крајот на XIV век.....	52
I-15. Османлиските ветувања дадени на босанските селани: писмото на кралот Стјепан Томашевиќ (1461-1463) до папата Пие II.....	52

I-16.	Јоасаф, православниот епископ на Видин, за доброволното и присилното примање на исламот (XV век)	52
I-17.	Записот на еден кадија за случајот на едно момче без татко кое го примило исламот (1636)	52
I-18.	Молбата на едно момче да премине во исламска вероисповед (1712).....	53
ВТОРО ПОГЛАВЈЕ: Институциите на Османлиската Империја		54
IIa. Султанот и империјалниот двор		55
II-1.	Титулата што ја користел Сулејман во преписката со Фердинанд I (1562)	55
II-2.	Одликите на совршениот владетел претставени во песната што му ја посветил Џелалзаде на Селим II (1566-1574)	55
II-3.	Различните ставови кон братоубиствата во семејството на Султанот: хрониката на Мехмед Нешри за погубувањето на Мустафа Нејакиот (1422).....	56
сл. 4	Планот на Топкапи Сарајот во Цариград.....	57
Таб.1	Палатата и централната управа на Османлиската Империја	58
сл. 5	Царскиот амбасадор на аудиенција кај османлискиот Султан	58
II-4.	Стапувањето на Мустафа I на престолот (1617).....	59
сл. 6	Империјална гозба за време на воен поход.....	59
сл. 7	Султанот Бајазит II (1481-1512) во лов во близината на Филибе (Пловдив)	60
IIб. Девширме		61
II-5.	Поранешен јаничар го опишува девширмето.....	61
II-6.	Христијанска критика на девширмето во <i>Житието на Георги Нови</i> од Софија (1539).....	61
сл. 8	Запишување на деца на списокот за девширме.....	62
сл. 9	Јаничарски ага.....	63
II-7.	Сеќавањата на Лутфи-паша за времето откако бил грабнат со девширме	63
IIв. Тимари		64
II-8.	Правила за распределување на тимарите.....	64
II-9.	Список на приходи што треба да ги собере спахијата од тимарите	64
II-10.	Повторно назначување на сопственик на среден или голем тимар.....	64
II-11.	Одлуки донесени за сопственици на тимари кои одбиле да одат во воен поход	65
сл. 10	Вооружен спахија	65
IIг. Идеологијата на заштитата на поданиците и правосудната практика		66
II-12.	Препораките на Мурат I при назначувањето на Евренос-бег за заповедник (1386).....	66
II-13.	Ферманот на Мехмед I издаден во полза на калуѓерите од манастирот Маргарит во Серската област (1419)	67
II-14.	Одлуката на кадијата во спорот меѓу еден христијанин и еден јаничар (Софија, 1618)	67
II-15.	Одлуката на кадијата во спорот меѓу еден муслиман и еден христијанин (Видин, 1700).....	68
II-16.	Жителите на островот Миконос решаваат да го протераат кадијата (1710).....	68
II-17.	Пресуда против коџобашијата Тодораки од Самакоџук (1762).....	68
II-18.	Османлиска повелба за заштита на манастирите во Босна (1785).....	69

IIд. Покраини и вазалски држави	70
II-19. Одредбите за статусот на Дубровник потврдени со ахиднамето на Мурат III (1575).....	70
II-20. Ахиднамето на Ахмед I за Трансилванија (1614).....	70
II-21. Автономијата на Молдавија (1716)	71
II-22. Францускиот патник Флаша за посебниот статус на влашките кнезови (1741).....	72
Таб.2 Класификација на територијалната поделба во Османлиската Империја (XVI век).....	73
ТРЕТО ПОГЛАВЈЕ: Верски институции, верски заедници и обреди	74
IIIа. Муслимани	74
III-1. Натпис на порталот на Сулејмановата џамија во Цариград (средина на XVI век)	74
III-2. Димитриј Кантемир за муслиманските молитви	75
сл. 11 Џамија во Изник (Никеја) од XIV век.....	76
сл. 12 Сулејманија (Сулејмановата џамија) во Цариград (1550-1557)	76
III-3. Објаснувањето на еден муслиман за врската меѓу Алах и дождот (1779)	76
сл. 13 Орнаментални натписи од Куранот во Старата (Ески) џамија во Едрене (XV век).....	77
сл. 14 Угледна Турчинка јава на камила при ацилак во Мека	77
III-4. Хетеродоксноста кај муслиманите: шеги за бекташите	77
сл. 15 Астрономска опсерваторија во Цариград (околу 1580).....	78
сл. 16 Народниот јунак Насрадин-Оџа.....	78
IIIб. Христијани	79
III-5. Изборот на Генадиј Схолариј за прв православен патријарх по османлиското освојување на Цариград (1453).....	79
сл. 17 Сребрена чинија од османлиски период со натпис на грчки јазик употребувана во православен црковен обред (XVI век)	79
III-6. Францускиот патописец Пјер Лескалопје за манастирот Св. Сава во Србија (1574).....	79
III-7. Павле од Алепо за молдавските цркви (средина на XVII век)	80
сл. 18 Манастирот Воронеж во Молдавија (изграден во 1488, надворешните фрески насликани помеѓу 1574 и 1550)	80
сл. 19 <i>Тајната вечера</i> : фреска од манастирот Ставроникита, Света Гора (1546).....	80
III-8. Козма од Ајатолија ги повикува христијаните да ги праќаат своите деца на училиште.....	81
III-9. Кирил Пејчиновиќ за недоразбирањата меѓу православните селани и свештениците	81
IIIв. Евреи	82
III-10. Писмото на Исак Царфати, рабинот од Едрене до Евреите во Средна Европа (средина на XV век).....	82
III-11. Елија Капсали за благосостојбата на Евреите во Османлиската Империја под Мехмед II.....	83
III-12. Еврејски месијанизам: случајот на Сабатај Зеви (1666).....	83
сл. 20 <i>Еврејски лекар</i> : француска гравура (1568)	84
IIIг. Верски соживот и верска дискриминација	85
III-13. Верскиот дијалог за време на заробеништвото на Григориј Палама (1354).....	85
III-14. Соживотот на различни заедници во османлиските градови (околу 1660).....	86

III-15.	Врските меѓу православно, католичкото и лутеранското население во Бугарија и Влашка (1581).....	86
III-16.	Фетвата на Ебус-Сууд за шиитите (средина на XVI век).....	87
III-17.	Султанска наредба против „франкскиот“ прозелитизам меѓу Ерменците во источна Анадолија.....	87
III-18.	Османлиската власт пресудува во спорот помеѓу православните и католичките верници (1760).....	88
III-19.	Ограничувањата за немуслиманското население (1631).....	89
III-20.	Погубување на православен верник поради носење непрописна облека (1785/1789).....	89
III-21.	Султанска наредба за црквата во Станимака кај Пловдив, изградена без дозвола (1624).....	89
III-22.	Нетрпеливоста на христијаните кон верски мешани бракови (Кипар, 1636).....	90
III-23.	Верски одредби во Трансилванија (1653).....	90
III-24.	Заклучоци насочени против Евреите од бискупскиот синод во Стон кај Дубровник (1685).....	91
III-25.	Погодности дадени на еден Евреин во Дубровник (1735).....	91
III-26.	Мачеништвото на св. Кирана во Солун (1751).....	91
сл. 21	<i>Вознесение Христово: османлиска минијатура (1583).....</i>	92
ЧЕТВРТО ПОГЛАВЈЕ: Претставници на општествени групи и секојдневниот живот.....		93
IVа. Припадниците на високите кругови и обичните луѓе.....		93
IV-1.	Презирот на османлиската елита кон турските селани.....	93
сл. 22	Акинџија.....	94
сл. 23	спахија.....	94
сл. 24	Јаничар.....	95
сл. 25	Војници во Албанија: цртеж на Жан-Батист Илер (1809).....	95
сл. 26	Шејх-ул-ислам.....	95
сл. 27	Висок османлиски писар.....	96
сл. 28	Арапски трговец.....	97
сл. 29	Дубровнички трговец.....	97
сл. 30	Османлиски кројач.....	97
сл. 31	Овчар.....	98
сл. 32	Рибар.....	98
сл. 33	Дервиш.....	99
сл. 34	Ерменски калуѓер.....	99
сл. 35	Православен патријарх на Цариград.....	100
сл. 36	Големиот рабин на Истанбул (крај на XVIII век).....	100
сл. 37	Христијански благородник од XVIII век.....	101
сл. 38	Познат ајан: Али-паша Јанински (1741-1822), слика на Луј Дипре (1819).....	101
сл. 39	Османлиски менувач на пари.....	102
сл. 40	Драгоман: Пјер Јамоглу, преведувач при француската амбасада (1787).....	102
сл. 41	Шведски амбасадор.....	103
сл. 42	Роб на галија носи свое следување вода.....	103
IVб. Живот на село.....		104
IV-2.	Одредби за селска самоуправа во покраината Видин (1587).....	104

IV-3.	Обврската на селанецот да го обработува својот имот (земјоделски кодекс од Караман, 1525).....	104
сл. 43	Бугарска куќа од Трјавна (XVIII век).....	104
IV-4.	Бугарска куќа кај Русе опишана од францускиот патописец Пјер Лескалопје (1574).....	105
IV-5.	Опис на облеката и луѓето во близината на Пловдив (1553-1555).....	105
IV-6.	Храната и пијалаците во Албанија (околу 1810)	105
сл. 44	Соба во Арбанаси (XVIII век).....	106
IV-7.	Патување низ бугарски села (1761).....	106
сл. 45	Жени перат алишта пред куќа (Лариса, почеток на XIX век).....	107
сл. 46	Мажи и жени од островот Парос свират и играат	107
IV-8.	Патишта и поштата во османлиска Албанија (околу 1800).....	107
IVв. Животот во градот		108
IV-9.	Опис на Белград (1660).....	108
сл. 47	Турчин на коњ со големи дисаѓи за овошје и зеленчук.....	110
сл. 48	Поворка на пекарите во Цариград (1720).....	110
IV-10.	Резиденцијата на влашкиот кнез Константин Маврокордатос во описот на францускиот патописец Флаша (средина на XVII век).....	110
IV-11.	Повелба на бакалскиот еснаф во Москополе (1779).....	111
IV-12.	Чирачки договор од островот Скирос (1793)	111
сл. 49	Османлиски деца на вртелешка за време на прославата на Бајрам	112
IV-13.	Фетвата на Ебус-Сууд за забраната на кафеџилници во Империјата	112
	(трета четвртина на XVI век).....	
IV-14.	Меанска песна од Сењ.....	112
IV-15.	Евлија Челеби пишува за белградската баклава.....	113
IV-16.	Што јадел Шефкија мула Мустафа (Сараево, втора половина на XVIII век).....	113
IVг. Животот на границата		113
IV-17.	Описот на францускиот патописец Никола де Николе на османлиските војни <i>делии</i> (1551).....	113
сл. 50	<i>Делија</i> , османлиски воин (XVI век)	114
IV-18.	Обичајот на братимење на босанската граница (1660).....	115
IV-19.	Османлиите бараат лекар од Дубровник (1684).....	115
IV-20.	Писмото на Шимун Козичиќ Бења, бискуп од Модруш, до папата Лав X (1516).....	116
IV-21.	Писмото на Фрањо Крсто Франкопан до Гаспар Чолниќ (1670)	116
IV-22.	Песната за Хрватите како прават зулум во Кладуша.....	117
IV-23.	„Марко Крале пие вино за Рамазан“	117
IV-24.	Христијанско влијание врз Албанците со муслиманска вероисповед (околу 1800).....	118
IVд. Поглед на животот на жената		118
IV-25.	„Царска“ венчавка во XV век	118
IV-26.	Албанки (околу 1810).....	118
IV-27.	Солидарност меѓу христијанки: мачеништвото на св. Филотеја (1589).....	119
IV-28.	Повелба на женскиот сапунџиски еснаф од Трики во Тесалија (1738).....	119
сл. 51	Угледна Атињанка	119
IV-29.	Развод во едно село кај Софија (1550).....	120
сл. 52	Турчинка со деца (1568).....	120
сл. 53	Турчинка во свечена облека: француски цртеж (околу 1630).....	120

IV-30.	Записот на кадијата за случајот на една Кипранка која добила развод затоа што преминала во исламска вероисповед (1609).....	120
сл. 54	Девојка од ридски краишта во северна Албанија (почеток на XIX век).....	121
IV-31.	Записот на кадијата за разводот на еден муслиман од христијанка (1610).....	121
IV-32.	Прељуба на еден јаничар со муслиманка во Цариград (1591).....	121
IV-33.	Леди Мери Вортли Монтагју за османлиските жени (1717).....	122
ПЕТТО ПОГЛАВЈЕ: Елементи на криза		124
Va. „Природни“ непогоди		124
V-1.	Глад во Цариград (1758).....	124
V-2.	Земјотрес во Цариград (1766).....	125
V-3.	Чума во Букурешт (1813).....	125
Vб. Политичката криза во Цариград		126
V-4.	Решенија за кризата во османлиската држава во мемоарите на Кочи-бег (околу 1630).....	126
V-5.	Пратениците на молдавскиот кнез Константин Маврокордатос ја оправдуваат потребата за давање поткуп на голем број луѓе во Цариград (1741).....	127
Vв. Војни, побуни и метеж кај народот		127
V-6.	Селаните бегаат во градови (1665).....	127
V-7.	Побуната на Мехмед-ага Бојациоглу на Кипар (околу 1680).....	127
V-8.	Извештај до Папата за востанието во Чипровци (1688).....	129
V-9.	Србите бегаат во страв од османлиската одмазда (1690): сведоштво на Атанасиј (Ѓакон) Србин.....	129
V-10.	Молдавското востание против Османлиите (1711).....	130
V-11.	Хабсбуршки офицер во својот дневник ја опишува опсадата на Дубица (1788).....	130
V-12.	Ризиците при патувањето низ Албанија (околу 1800).....	131
V-13.	Упадот на Ибрахим Куциот во Казанлик (1809).....	131
V-14.	Кажувањето на бугарскиот учител Тодор од Пирдоп кај Софија за низа несреќи (1815-1826).....	132
Библиографија		134
Библиографија на карта 2		138
Белешка за координаторите на Проектот		139
Белешка за соработниците		141
Наставници кои учествувале во работилниците		143
Карта 2: Османлиската Империја и Европа (1600).....		144

Османлиската Империја спаѓа меѓу најголемите политички сили кои влијаеле врз историјата на Југоисточна Европа во текот на еден многу долг период. Всушност, од почетокот на XIV век, па сè до почетокот на XX век, османлиската држава била најголемата политичка организација во овој регион.

Но сепак, ова не е единствената причина поради која во Југоисточна Европа се проучува османлиската историја. Османлиската Империја има важна улога и во колективното самоопределување на народите од Југоисточна Европа. Борбата против Османлиите дала значаен придонес во убедувањето на овие народи дека се дел од христијанска Европа. Освен тоа, често се тврди дека владеењето на Османлиите е причина за економската заостанатост и политичкиот хаос кои и денес им се случуваат на земјите од Југоисточна Европа. Наша цел не е да ја разгледуваме одговорноста на османлиското владеење за овие појави. Сметаме дека еден непосреден поглед на различните извори од османлискиот период, од нашата заедничка историја, на сите ќе ни помогне на независен начин да расудуваме за оваа, но и за многу други теми.

Постои и друга причина за еден нов поглед врз османлиската историја. Во текот на неколкуте последни децении, проучувањето на Османлиската Империја претставува една од најживите области со кои се занимава историската наука, не само во Турција, туку и во Западна Европа, САД, па дури и во Јапонија. Од неодамна, на историчарите им се достапни нови извори коишто тие ги проучуваат со помош и на стари и на нови методи; на тој начин, нашата слика за османлиската историја е сега поцелосна, подетална и помалку пристрасна. Освен тоа, во поновите проучувања, голем број факти кои претходно се сметале за неоспорни, сега се преиспитуваат и/или отфрлуваат.

Често се вели дека Османлиската Империја била турска држава. Точно е дека основачите на османлиската држава и династија имале турско потекло, но со освојувањата кои следувале, османлиската држава на крај вклучувала голем број народи кои говореле различни јазици и биле со различни вероисповеди. Покрај тоа, во поголемиот дел од неговата историја, владејачкиот staleж во Османлиската Империја имал различно етничко потекло. Всушност, од „класичниот период“ на Мехмед II и Сулејман, па сè до подемот на национализмот во XIX век, припадниците на владејачкиот staleж ја сметале одредницата „Турци“ како синоним за простите и неписмени селани од Мала Азија со кои не сакале да имаат ништо заедничко. Соодветно на ова, претставниците на власта и учените луѓе никогаш својата држава не ја именувале како турска; едноставно ја нарекувале „devlet-i aliyye“ („Османлиска Империја“) или „devlet-i al-i Osman“ („државата на лозата на Осман“). Како и во повеќето средновековни и рани нововековни држави, верноста кон династијата била поважна од етничката припадност.

Поимот за „османлискиот деспотизам“ во последниве години е, исто така, преиспитуван. Најсе-риозен аргумент со кој се проблематизира овој концепт е фактот што тој не ги зема предвид многубројните промени коишто ги претрпело османлиското општество во текот на своето многувековно постоење. Точно е дека, барем во т.н. „класичен период“, султаните имале неограничена власт и имале цел да ги контролираат сите покраини во Империјата. Но, една таква огромна Империја која се протегала на три континента никогаш не можела лесно да се контролира, особено не со ограничени технички средства какви што биле во доцниот среден и раниот нов век. Дури и познатиот тимарски систем, кој им овозможувал на султаните да го контролираат најважниот дел од војската бил, всушност, само едно средство применувано, буквално и во сите други развиени земјоделски

општества кои имале поголема територија и поголем број население за да се постигне на локално ниво она што не можело да се постигне на целата територија на државата, со оглед на ниското ниво на оптек на пари, слабо развиениот сообраќај и комуникации во едно такво преиндустриско општество; тоа бил систем преку кој високите владејачки кругови, преку грбот на селанецот, се ширеле низ целата земја со цел да се одржат редот и мирот и да се организира пренесувањето на вишокот од оние што го создавале директно во рацете на таа иста елита. Ниту контролата на Султанот врз тимарите ниту неговиот монопол врз огненото оружје (Османлиската Империја, како и неколку други големи држави од почетокот на модерниот период, се смета за „барутна империја“) не ја преживеале кризата која се случила кон крајот на XVI век.

Освен тоа, иако султаните тврделе дека имаат неограничена власт, како и другите апсолутистички владетели во Азија, Европа и во другите делови од светот, и тие морале да ги имаат предвид ограничувањата што ги налага Божјиот закон - во случајот на Османлиската Империја, тоа е шејх-ул-исламот, но нивното прибегнување кон вакви постапки, всушност, укажува дека нивната моќ, сепак, не била неограничена.

Отпорот на општествата и населението од Југоисточна Европа кон османлиските освојувачи/угнетувачи зазема средишно место во голем дел од нашите национални историски приказ(н)и. Јасно е дека во текот на освојувањата и за време на долгогодишното владеење на Османлиите се случувале многу судири и имало и многу суровост. Меѓутоа, историјата на Југоисточна Европа во периодот помеѓу XIV и XX век не се состои исклучиво од судири. Всушност, како и во многу други општества со кои владееле наднационални и мултиконфесионални царства, луѓето не искажувале само отпор, туку изнаоѓале начини да се приспособат кон дадената историска ситуација и да обезбедат подобар живот за себе и за заедниците кон кои припаѓале. Понекогаш, ова подразбирало и „преговарање“ со владетелите, па дури и активна соработка со нив, со цел да се обезбедат одредени лични привилегии или привилегии за својата заедница. Тоа понекогаш подразбирало и потчинување на власта или, напротив, одлука да се пружи одреден вид пасивен или активен отпор. Но, ова, исто така, значи дека често нештата од секојдневниот живот биле поважни од „политичките“ прашања. Најновите истражувања даваат значаен увид во практичните аспекти на животот на луѓето од Југоисточна Европа во времето на османлиското владеење, притоа осветлувајќи ги елементите што ги споделувал овој регион со другите региони во овој период, елементи кои биле заеднички за цела Југоисточна Европа, но и посебностите што ги карактеризирале различните краишта.

Со најновите, внимателно спроведени, споредбени проучувања, историската „посебност“ на Југоисточна Европа под османлиска власт полека бледнее: сличностите со другите региони и со нашето сопствено општество кои излегуваат на површина при овие истражувања ни го доближуваат токму тоа. Се разбира, разликите, сè уште, постојат, па и најновите истражувања укажуваат на тој факт, но тие никогаш не се присутни во таа мера за да кажеме дека историјата на Југоисточна Европа под османлиска власт претставува некаков егзотичен простор. Тие разлики едноставно ни помагаат подобро да ја разбереме сложената природа на минатите и на денешните општества, а тоа е, всушност, една од најважните задачи на историското знаење, и тука и насекаде.

Со овој прирачник сакаме да им дадеме можност на наставниците, на учениците, и на научниците да ја погледнат историјата на Југоисточна Европа под османлиска власт на еден нов начин. За да се избегне совпаѓањето со вториот прирачник од овој Проект, кој се однесува на нациите и државите во Југоисточна Европа, во овој прирачник не е вклучено последното столетие од владеењето на Османлиската Империја. Затоа, овој прирачник завршува со крајот на XVIII век и вклучува само неколку извори од почетокот на XIX век. Дури и со едно вакво ограничување, всушност, беше невозможно на ограничен број страници да се илустрираат сите аспекти и подробности од петве-

ковната, средновековна, и раната нововековна историја на Југоисточна Европа. Моравме да одлучиме на што ќе му дадеме предност и да направиме избор. Некои аспекти, иако важни, мораа да бидат или изоставени или, пак, само бегло отсликани. Во нашиот избор на изворната литература се потпиравме врз нашите соработници обидувајќи се да понудиме една непристрасна слика, и во географска и во тематска смисла. Сепак, свесни сме дека некои од оние што ќе го читат и/или користат овој прирачник ќе сметаат оти подобро би било кога би биле вклучени некои други текстови или илустрации; ако е така, тогаш сме постигнале една од нашите цели, а тоа е да ги поттикнеме наставниците, учениците, но и историчарите да ја согледаат разнообразноста и да фрлат еден нов поглед врз сложеноста на историјата на Југоисточна Европа, во периодот на владеењето на Османлиската Империја.

Хронологија

Османлиски владетели	Политички процеси	Политички и воени настани	Територијални промени	Општество и култура	Главни настани надвор од Османлиската Империја
Осман I (1281-1324)	Околу 1300-1345: првично проширување на османлиите во северозападна Мала Азија на сметка на Византиското Царство; во овој период Османлискиот Емират се натпреварува со другите турски провинции во Мала Азија;	1302: Победа на Осман над Византијците кај Бафеон			1307: Пропаѓање на Султанатот на румските Селџуци; турските емирати во Мала Азија стануваат директни вазали на монголската држава (Илханид) во Персија
Орхан (1324-1362)	постепено воведување на муслимански учени луѓе (улеми) во османлискиот политички систем.		1326: Освојување на Бурса (Бурса), а потоа и на Никеја (Изник, 1331) и Никомедија (Измит, 1337)	Византиските градови стануваат османлиски (главно муслимански); овој процес постепено се шири во Мала Азија и на Балканот во текот на XIV и XV век	1335: Распаѓање на Илханидското Царство; Османлискиот Емират станува независен
				1339: Орханија (Орханова џамија) во Бурса: прва џамија со план во форма на буквата T	1337-1453: Стогодишната војна меѓу Франција и Англија
		1345: Првото османлиско воено вмешување во Европа при помагањето на идниот византиски цар (1347-1354) Јован VI Кантакузен	1345: Освојување на емиратот Кареси, вклучително и на источниот брег на Дарданелите		1341-1354: Граѓанска војна во Византија
				1346-1347: Чумата пристигнува од Кафа во Југоисточна Европа и погодува голем дел од овој регион	1345-1353: Епидемија на чума (црна смрт) во Азија, Европа и Северна Африка со огромни размери

Османлиски владетели	Политички процеси	Политички и воени настани	Територијални промени	Општество и култура	Главни настани надвор од Османлиската Империја
	1354-1402: Проширување на Османлиската Империја во Југоисточна Европа; во овој период, воените господари на турските граници често дејствуваат самоволно, и мошне бавно стануваат дел од османлискиот политички систем; османлиската власт применува различни политички механизми за проширување: договори со постојните јужноевропски држави (кои се прифатени како вазалски држави обрзани да плаќаат данок), политички брачни сојузи, директно приспојување, давање тимари на свои војни; населување на Турците од Мала Азија, итн. Во 90-тите години на XIV век Бајазит го форсира интегрирањето на овие групи во Империјата, предизвикувајќи сè поголем отпор меѓу Турците во Мала Азија, итн.		1354: Освојување на Галиполе		1355: Умира Стефан Душан (1331-1355); слабеење на Србија
Мурат I (1362-1389)			1361-1369: Освојување на Тракија, вклучително и на Едрене		
Бајазит I (1389-1402)		1371: Османлиската војска ја победува српската војска кај Марица	Седумдесеттите и осумдесеттите години на XIV век: Освојување на Македонија и делови од Грција и Албанија	1378-1391: Зелена џамија, Изник	1370-1405: Владеење на Тамерлан
		1389: Првата битка на Косово; Османлиите ја победуваат коалицијата предводена од српскиот кнез Лазар; Србија станува вазал на Османлиската Империја	1390-1391: Првото османлиско приспојување на турските емирати во југозападниот дел од Мала Азија (Сарухан, Ајдин, Ментеше итн.)		1385: Сојуз меѓу Полска и Литванија
		1396: Битката кај Никопол; Бајазит I ги поразува крстоносците предводени од Сигисмунд од Луксембург, крал на Унгарија	1396: Со приспојувањето на Видин, Бугарија конечно потпаѓа под османлиска власт		
			1397-1398: Бајазит I го довршува освојувањето на поголемиот дел на Мала Азија		
1402-1413 Интеррегnum и граѓанска војна, борба за власт меѓу синовите на Бајазит I	Постепено зајакнување и повторно изградување на османлиската држава; повторно, но мудро проширување и на Балканот и во западниот дел на Мала Азија.	1402: Битката кај Анкара; Тамерлан му нанесува пораз на Бајазит I и го заробува	1402: Тамерлан повторно воспоставува неколку турски емирати во Мала Азија	1403-1414: Стара џамија, Едрене	
Мехмед I (1413-1421)		1419-1420: Османлиски поход по долниот тек на Дунав; Влашка станува вазалска држава	1419 - 1420: Освојување на Добруџа, Гурѓу и Турну.	1416: Бунт на шејхот Бередин; поразен е од Мехмед I	

Османлиски владетели	Политички процеси	Политички и воени настани	Територијални промени	Општество и култура	Главни настани надвор од Османлиската Империја
Мурат II (1421-1451, со прекин од 1444-1446)			1425-1428: Конечно приспојување на југозападниот дел на Мала Азија (емиратите Ајдин, Ментеше, Теке, Гермијан и др.)	1421-1437: Муратов комплекс во Бурса украсен со керамика од Табриз	
			1430: Конечно освојување на Солун		
			1439: Првото освојување на Србија		
					1439: На соборот во Фиренца, византискиот цар Јован VIII се согласува со создавање Унија меѓу православната и римокатоличката црква, но за возврат бара крстоносна војна против Османлиите
	Под влијание на Унгарците, и Османлиите почнуваат да употребуваат огнено оружје.	1443: Унгарски поход на Балканот; успешна побуна на Албанците предводени од Скендербег (Герѓ Кастриот)	1443: Османлиите ги предаваат Србија и Албанија		
		1444: Нов унгарски поход на Балканот, пораз кај Варна			
		1448: Втората битка на Косово, Османлиите ја победуваат унгарската војска предводена од Јанош Хуњади			
Мехмед II (1444-1446, 1451-1481)	Целосна организација на османлиската држава како империја („класичен период“); утврдување на структурата на дворот и строга хиерархија во општеството; погубувања и развластување на старото благородништво коешто ги создало		1453: Освојување на Цариград	1453: Константинопол/Цариград станува Истанбул, главен град на Османлиската Империја; црквата Света Софија е претворена во џамија; се гради Топкапи Сарај (до 1478); покриената чаршија (безистен) и неколку џамии (меѓу нив и Фатиховата џамија - 1463-1470)	1453: Крај на Стогодишната војна во која победува Франција

Османлиски владетели	Политички процеси	Политички и воени настани	Територијални промени	Општество и култура	Главни настани надвор од Османлиската Империја
	темелите на државата со помош на капикулу, (капикулари, робови на султанот, преобратеници во ислам); поголемиот дел од земјиштето станува државно сопствеништво, а потоа се дава како тимар; ефикасна употреба на првата генерација огнено оружје (Османлиската Империја како „барутна империја“).	1456: Јанош Хуњади ги поразува Османлиите кај Белград	1455-1456: Молдавија станува вазалска држава		1455: Гутенберг ја печати Библијата
			1459: Конечно приспојување на Србија		
			1460: Освојување на Атинското војводство, деспотатот Мистра, како и на поголемиот дел од Мореја (Пелопонез)		
			1461: Освојување на византиското Трапезунтско царство	1454: Патријархот Генадиј ја основа Цариградската богословија	
		1463-1479: Османлиско-венециска војна	1463: Освојување на поголемиот дел од Босна		1462-1505: Владеење на Иван III во Москва; приспојување на повеќе руски кнежевства и здобивањето на Русија со независност од Златната орда (1480)
			1468: Освојување на Караманија во Мала Азија		
		1473: Победа на Османлиите над Узун Хасан кај Отлукбели; зацврстување на османлиската власт во Анадолија	1470: Освојување на Негропонт (Евбеја)		
		1475: Битката кај Вашлуј; молдавскиот кнез Стефан Велики (1457-1504) ги поразува османлиите	1475: Османлиите ја освојуваат Кафа (ценовската колонија на Крим); Татарското ханство на Крим станува вазалска покраина на Османлиската Империја	1476: Првата книга на грчки јазик е отпечатена во Милано (Константин Ласкарис, <i>Επιτομή οκτώ του λόγου μερών</i>)	1469-1492: Владеење на Лоренцо ди Медичи во Фиренца; Ренесансата го достигнува својот врв
			1479: Освојување на поголемиот дел од Албанија		
			1480: Османлиите го освојуваат Отрант (јужна Италија); го предаваат во 1481 година		

Османлиски владетели	Политички процеси	Политички и воени настани	Територијални промени	Општество и култура	Главни настани надвор од Османлиската Империја
Бајазит II (1481-1512)	Политика на смирување на внатрешни тензии предизвикани од „деспотизмот“ на Мехмед II, со истовремено задржување на најзначајните достигнувања на централистичката организација на општеството.		1483: Освојување на Херцеговина		
			1484: Освојување на Хилија и Белгород Днестарски (Акерман); Молдавија го губи пристапот на Црно Море	1492: Протерување на сефардските Евреи од Шпанија; поголемиот дел од нив е добредојден во Османлиската Империја, каде што се населува; 1493: сефардските Евреи од Шпанија ја отвораат првата еврејска печатница во Истанбул; 1493: првата словенска печатница во јужна Европа се отвора на Цетиње (под влијание на Венеција); во XVI век словенски печатници се шират, во Влашка (1508), Босна, Србија и Трансилванија, но повеќето од нив работат само кусо време	1489: Кипар станува венециска територија
		1499-1503: Османлиско-венециска војна	Освојување на венециските упоришта во континенталните делови на Грција и Албанија		1492: Колумбо ја открива Америка 1494: Француски поход на Италија; почеток на италијанските војни 1497-1498: Васко де Гама го открива морскиот пат од Португалија до Индија
			1499-1540: Освојување на Лика и делови на Далмација	1505: Џамијата на Бајазит II во Цариград	1502: Основање на сафавидската династија во Персија; Персија станува шиитска
Селим I (1512-1520)	Енергично потиснување на проперсиското поткопување на државата во Анадолија и значајно проширување на Блискиот Исток, што во голема мера ја зголемува муслиманската компонента во Османлиската Империја.	1514: Битката кај Чалдиран; голема победа на Османлиите над Персијците	1514-1515: Приспојување на источниот дел од Мала Азија		
		1516: Битката кај Марџ Дабик; голема победа на Османлиите над Мамелуците	1516-1517: Освојување на Сирија, Палестина и Египет; воспоставување протекторат врз Мека и Медина		1517: Мартин Лутер ги објавува своите „95 тези“ во Витенберг во Германија; почеток на Реформацијата

Османлиски владетели	Политички процеси	Политички и воени настани	Територијални промени	Општество и култура	Главни настани надвор од Османлиската Империја
			1519: Алжир ја признава османлиската власт		1519: Карло V е избран за римско-германски цар; со оглед на тоа што е и крал на Шпанија од 1516 година, се здобива со значителна моќ и уште повеќе ја зацврстува во рамките на Хабсбуршката династија, со што станува најголем соперник на Османлиите
Сулејман I Законодавецот (1520-1566)	Најголемите достреми на Османлиската Империја; проширување и во Европа и во Азија со комбинирање на воена сила и широка дипломатска активност; систематизација на османлиското законодавство и управа.		1521: Освојување на Белград		1519-1522: Марелан го започнува своето прво патување околу светот
			1522: Освојување на Родос		
		1526: Битката кај Мохач; голема победа над Унгарците		1526: Пири-реис (1465-1554) ја пишува <i>Kitab-i Bahriye (Книга за поморство)</i> во која дава преглед на поморските искуства од своето време; во 1513 направил и детална поморска карта на која ги прикажал и Северна и Јужна Америка	1526: Почетокот на Могулското Царство во Индија
		1529: Почеток на судирот меѓу Османлиите и Хабсбурговците во Унгарија; неуспех при првата опсада на Виена	1534-1535: Освојување на Ирак		
		1538: Успешен османлиски поход во Молдавија	1538: Приспојување на Бендер (Тигина)	1538: Синан (инаку попознат како Мимар Синан, 1490-1588) станува најпознатиот градител во Империјата; османлиската архитектура го достигнува својот врв	1543: Коперник го објавува своето дело <i>De revolutionibus orbium coelestium (За кружењето на небесните тела)</i>
1541: Нов поход на Сулејман во Унгарија	1541: Приспојување на средна Унгарија (Будимска покраина); Трансилванија станува вазалско кнежество		1545-1563: Тридентскиот собор; реформи во католицизмот		

Османлиски владетели	Политички процеси	Политички и воени настани	Територијални промени	Општество и култура	Главни настани надвор од Османлиската Империја
			1551-1552: Приспојување на Банат	Средина на XVI век: Реформацијата се шири во Унгарија и Трансилванија; Саксонците населени во Трансилванија го прифаќаат лутеранството, а голем дел Унгарци, калвинизмот	1551-1556: Русија ги приспојува татарските ханства Казан и Астрахан
		1555: Османлиско - персиски мир во Амасија; зацврстување на источната граница на Османлиската Империја		1550-1557: Мимар Синан ја гради Сулејмановата џамија во Цариград	1555: Во Германското Царство, верскиот мир од Аугсбург
				1555: Прва книга печатена на албански јазик (во Италија): <i>Meshari</i> (<i>Молитвеник</i>) на Дом Ѓон Бузуку	1556: Карло V се откажува од престолот; Хабсбуршката Империја се дели според шпанската и австриската наследна лоза
			1566: Османлиите го освојуваат Хиос	1557: Обнова на Пекската патријаршија	1562-1598: Верски војни во Франција
Селим II Пијаницата (1566-1574)		1571: Османлиската флота е победена од флотата на Светата лига кај Лепант	1570-1571: Освојување на Кипар	1567: Се отвора првата ерменска печатница во Цариград 1569-1575: Мимар Синан ја гради Селимовата џамија во Едрене	1566: Почеток на востанието против Шпанците во Холандија и Белгија
Мурат III (1574-1595)	Финансиска криза, обезвреднување на аксе и инфлација.	1578-1590: Истотувачка војна со Персија	Освојување на Азербејџан и на неколку персиски покраини	1580: Султанот го наредува уривањето на астрономската опсерваторија во Цариград поради приговорите на верските водачи	1587-1629: Владеење на Абас I во Персија; Сафавидите се на врвот од својата моќ

Османлиски владетели	Политички процеси	Политички и воени настани	Територијални промени	Општество и култура	Главни настани надвор од Османлиската Империја
	Длабока внатрешна криза во Османлиската Империја; долго-трајните војни со Хабсбурзите и со Персија доведуваат до финансиски тешкотии и слабеење на традиционално добрата организација на војската, особено во спашиските единици (коњицата); постепено преминување кон користење на услугите на платениците (левенд) и проширувањето на давање земјиште под закуп (iltizam)	1593-1606: Истошувачка војна со Светата лига предвоена од австриските Хабсбурговци; бунт против Османлиите во романските кнежевства (1594)		1583 - 1586: Муратов комплекс во Маниса	1588: Победа на англиската флота над шпанската армада
Мехмед III (1595-1603)				1596-1609: Побун на целалии во Мала Азија	1598: Едиктот од Нант со кој на Французите им се дозволува да го исповедаат калвинизмот
Ахмед I (1603-1617)		1602-1612: Војна со Персија	Османлиите ги губат териториите освоени во периодот 1578-1590; тоа се првите поголеми територијални загуби на Османлиската Империја	1609-1616: Султан-Ахмедова џамија (Сината џамија) во Цариград	1603: Умира Елизабета I (1558-1603); шкотскиот крал Џејмс Стјуарт станува и крал на Англија и ги обединува и двете кралства
		1606: Мировна спогодба кај Житва-Торок со австриските Хабсбурговци			1613: Основање на династијата Романови во Русија
Мустафа I (1617-1618)					
Осман II (1618-1622)	Обидите за внатрешни реформи доведуваат до бунт на јаничарите; Султанот е соборен од престолот и убиен.	1620-1634: Војна со Полска и Литванија за контрола над Молдавија			1618-1648: Триесетгодишната војна
Мустафа I (1622-1623)					
Мурат IV (1623-1640)	Остри политички мерки насочени кон повторното воспоставување ред и закон.	1623-1639: Војна со Персија; по првичните порази во битките против Абас I, со воените походи на Мурат IV и мировната спогодба кај Каср-и-Ширин (1639) повторно се утврдуваат границите од 1555 и 1612		1627: Патријархот Кирил Лукарис отвора печатница во Цариград; по неговото погубување, Османлиите ја затвораат во 1638 година	
				1635: Реванскиот павилјон во Топкапи Сарај	

Османлиски владетели	Политички процеси	Политички и воени настани	Територијални промени	Општество и култура	Главни настани надвор од Османлиската Империја
Ибрахим I Лудиот (1640-1648)		1645-1669: Истошувачка војна со Венеција	Освојување на Крит (довршено дури во 1669)		1640: Почеток на Граѓанската војна во Англија помеѓу кралот и парламентот
Мехмед IV (1648-1687)	По неколку години внатрешни превирања, големите везири од семејството Копрулу успеваат да ја зајакнат својата улога, повторно воспоставуваат внатрешен ред и започнуваат со нови територијални проширувања.	1656: Мехмед-паша Копрулу е назначен за Голем везир и целосно се здобива со правото да управува со Империјата		1648-1657: Славниот османлиски географ и историчар Катиб Челеби (1609-1657) го пишува својот географски трактат <i>Cihannüma</i>	1648: Бунт на Козаците во Украина предводени од Богдан Хемелницки; криза во Полска-Литванија
		1661: Фазел Ахмед-паша Копрулу го наследува татка си како Голем везир (1661-1676)		1665-1666: Месијанското движење на Сабатај Зеви/Шабатај Цви	1655-1660: Првата нордиска војна
		1672-1676: Војна со Полска и Литванија	Освојување на Подол	1667: Силен земјотрес тешко ја погодува Рагуза (Дубровник)	1661: Почетокот на апсолутистичкото владеење на Луј XIV (1643-1715) во Франција: апсолутизмот го доживува својот врв
		1683: Втората опсада на Виена; Османлиите се поразени од полско-австриската војска			
		1684: Основање на Светата лига (Австрија, Полска-Литванија, Венеција и Папската држава, а од 1686 и Русија)	1686-1687: Австриските трупи ги освојуваат Унгарија и Трансилванија		1685: Отповикување на Едиктот од Нант во Франција
					1687: Исак Њутн го пишува своето дело <i>Philosophia naturalis principia mathematica</i> (Математичките принципи на филозофијата на природата)

Османлиски владетели	Политички процеси	Политички и воени настани	Територијални промени	Општество и култура	Главни настани надвор од Османлиската Империја
Сулејман II (1687-1691)	Значајните монетарни и фискални реформи повторно ја подобруваат финасиската состојба во Империјата, така што таа може повторно да почне да војува.		1688-1690: Австријците привремено го заземаат Белград и други делови на Србија	1690: По повторното освојување на Белград започнува првата голема преселба на Србите од јужна Србија и Косово, во Славонија и Унгарија	1688: Славната револуција во Англија, со што оваа земја станува парламентарна монархија 1689: Почетокот на апсолутистичкото владеење на Петар I во Русија (1682-1725)
Ахмед II (1691-1695)				1694: Кнезот Константин Бранчовеану ја основа Грчката кнежевска академија во Букурешт; слична установа е основана во Јаши (Молдавија) во XVIII век	
Мустафа II (1695-1703)	1695: Реформа на земјишните имоти со воведување доживотно сопствеништво (маликане); новиот систем ги зајакнува темелите на угледните семејства во покраините, кои на тој начин се здобиваат со големи наследни имоти.	1697: Пораз во битката против Австријците кај Сента			
		1699: Карловачкиот мир	На Хабсбурговците, Османлиите им ја отстапуваат Унгарија (заедно со Славонија); на Венеција, Мореја, Лика и помалите територии во Далмација; Подол ѝ го отстапуваат на Полска, а Азов на Русија	Околу 1700: Димитриј Кантемир (1673-1723), композитор, пишува трактат за османлиската музика, како и збирка записи на 353 инструментални дела	1700-1721: Големата нордиска војна; голема победа на Русија над Шведска кај Полтава (1709) 1701-1714: Наследничка војна во Шпанија
Ахмед III (1703-1730)		1710-1711: Војна со Русија	Османлиите го враќаат Азов во своите граници		
	Таканареченото „време на лалињата“ кое се одликува со културна обнова и обиди за внатрешна реформа и отворање кон Западот е поттикнато од големиот везир Ибрахим Паша	1715-1718: Војна со Венеција и Австрија; поразот на Османлиите запечатен со Пожаревачкиот мир	1715: Османлиите ја преземаат Мореја од Венеција		

Османлиски владетели	Политички процеси	Политички и воени настани	Територијални промени	Општество и култура	Главни настани надвор од Османлиската Империја
	Невшехирли (1718-1730); овој период завршува со побуна на јаничарите, со абдикација на Ибрахим Паша Невшехирли, како и со абдикација на Султанот.		1716-1718: Османлиите им ги предаваат Банат, северна Србија и Олтенија (западна Влашка) на Австријците	1720: Излегува Surname-i-Vehbi, делото на поетот Вехби напишано по повод обрежувањето на синовите на Султанот и илустрирано со 137 минијатури од Левни (1673-1736)	
			1722-1725: Освојување на Грузија, Азербејџан и Ширван по немирите во Персија	1727: Ибрахим Мутеферика ја отвора првата османлиска печатница во Истанбул; ја затвораат по неговата смрт во 1745 година	1722: Авганците упаѓаат во Персија; крај на владеењето на Сафавидите
			1730: Предавање на Азербејџан и Ширван на персискиот шах Надир	1728: Фонтаната на Ахмед III (пред Топкапи Сарај)	1726-1730: Шахот Надир (1736-1747) повторно ја воспоставува персиската власт
Махмуд I (1730-1754)	Политика на претпазливи реформи, особено во артилеријата (активност на францускиот стручњак, грофот Де Боневал) и во урбаниот развој (изградба на повеќе од 60 јавни чешми во Цариград).	1730-1736: Војна со Персија	Османлиите ја губат Грузија		1733-1738: Наследничка војна во Полска
		1736-1739: Војна со Русија и Австрија која завршува со Белградскиот мир	Олтенија ѝ е вратена на Влашка, а северна Србија на Османлиската Империја; Азов повторно и припаѓа на Русија	Втората преселба на Србите во Банат и Унгарија	
		1743-1746: Војна со Персија		1746: Кнезот Константин Маврокордатос во 1749 го укинува кметството во Влашка; во 1749 Молдавија спроведува слична реформа	1740-1748: Наследничка војна во Австрија
					1748: Монтескје, <i>L'esprit des Lois</i> (<i>Духот на законот</i>)
				1751-1780: Во Париз излегува Енциклопедија во 35 томови, едно од најголемите достигнувања на европското просветителство	

Османлиски владетели	Политички процеси	Политички и воени настани	Територијални промени	Општество и култура	Главни настани надвор од Османлиската Империја
Осман III (1754-1757)					1756-1763: Седум-годишната војна
Мустафа III (1757-1774)	По долг период на мир и по усилбите да се дистанцира од судирите во Европа, Османлиската Империја се впушта во војна со Русија, при што сите наталожени слабости излегуваат на виделина, со што се отвора фаза на забрзано слабеење на државата; локалните угледни личности (ауан) се здобијаат со поголема моќ и доаѓа до постепено слабеење на централната власт во поголемиот дел од покраините.	1768-1774: Османлиско-руската војна; руската војска ги окупира Крим, Молдавија и Влашка; руската флота ги победува Османлиите на Егејското Море и ги поттикнува побуните во Грција и на Левант		1776-1767: Османлиската власт ги укинува Охридската архиепископија и Пејската патријаршија; Цариградскиот патријарх ја добива црквоната власт врз сите православни поданици во Европа	1762-1796: Владеењето на Катари-на II во Русија 1772: Првата поделба на Полска
		1774: Мировната спогодба од Кучук-Кајнарџа; Русија ја засилува својата положба на северниот брег на Црното Море и станува заштитник на православните поданици во Османлиската Империја	1774: Крим веќе не е османлиска вазалска држава	1784: Повторното отворање на турската печатница во Цариград	
Абдулхамид I (1774-1789)	Обиди повторно да се воспостави воената сила на Империјата со помош на западни (особено француски) експерти; сепак, војната од 1787-1792 ќе покаже дека овие обиди биле неуспешни.		1775: Османлиите ѝ ја предаваат Буковина (северозападна Молдавија) на Австрија		1775-1783: Американската војна за независност
			1783: Русија го приспојува Крим		1780-1790: Владеењето на Јосиф II во Австрија
Селим III (1789-1807)	Обидите за воена, финансиска, административна и политичка реформа („новиот поредок“ -nizam-i cedid); тие конечно пропаѓаат поради внатрешните превирања и спротивставувањето на конзервативните јаничари; моќта на (ауан)-ајаните во покраините го доживува својот врв.	1787-1792: Војна со Русија и Австрија; тешки порази на Османлиите; Француската револуција и проблемите со Полска ја спасуваат Османлиската Империја од големи територијални загуби			1787: Донесен е Уставот на САД
			1788-1792: Русија го приспојува Едисан заедно со Очаков		1789: Почеток на Француската револуција
		1798-1799: Француски поход на Египет и Сирија			1793, 1795: Втората и третата, ко-нечна, поделба на Полска

ПРВО ПОГЛАВЈЕ:

Ширење на османлиската власт во Југоисточна Европа

Ширењето на османлиската држава започнало во 1300 година во северозападна Мала Азија и продолжило сè до крајот на XVII век, при што последната значајна освоена територија бил Подол/ Подолија (во тоа време полско-литванска покраина, а денес дел од Украина). Со овие проширувања, едно мало полуномадско сточарско племе станало голема бирократска светска Империја која се протегала на три континенти.

Поголемиот дел од Југоисточна Европа бил освоен во XIV и XV век, но некои делови били освоени или подоцна (на пр. Славонија, Банат, Кипар, Крит) или не потпаднале под османлиска власт (на пр. Крф, Словенија, делови од Далмација и Хрватска). За народите во овој регион, османлиското освојување било настан од големо значење кој влијаел врз нивните животи, и во дадениот миг и долгорочно. Историчарите го оценуваат овој настан различно, а понекогаш искажуваат и сосема спротивни гледишта. Повеќето од нив го прикажуваат од гледна точка на нацијата, иако народите во доцниот среден век ретко го гледале светот од гледна точка на етничката припадност. Овие историчари го прикажуваат овој процес преку низа јуначки успеси на бојното поле и преку храбрата борба на народот против надмоќниот непријател. Османлиското освојување го прикажуваат или како катастрофа за сопствениот народ и/или европската цивилизација или, пак, напротив, пишуваат за благотворниот мир што го донесле Османлиите. За другите историчари, вистинската природа на процесот на османлиското освојување е посложена. Тие укажуваат дека често било тешко да се разграничат етничките и верските разлики, како и разликите во етичките сфаќања, дека имало големи походи, но и безначајни судири. Но, во стварноста, на локално ниво, мотивите и сфаќањата значајно отстапувале од јасните разграничувања што ги посочуваат современите историчари. На освојувачите, наоѓањето соработници често им било еднакво важно колку и војувањето, а јунаштвото и посветеноста на идеалите биле дел од сликата исто колку и суровоста, страдањето и предавството.

Ова поглавје нема цел да даде детална слика за процесот на османлиските освојувања и/или за отпорот на народите од освоените територии. Во него, едноставно, се наведуваат ограничен број извори со цел на учениците да им се овозможи бегол поглед врз сложената природа на овој процес, како и врз животот на луѓето во овој период и начинот на кој тие ги доживувале овие настани.

Ia. Почетоците на османлиската држава во Анадолија

I-1. Орхан се жени со ќерката на *текфурот*¹ од Јар Хисар

Дел 13

На ова место ќе кажувам како ја земале невестата, која му била ќерка на текфурот од Јар Хисар; кому му ја дале и што се случило со неа. Осман-гази² му ја дал на својот син Орхан-гази³ онаа што се викаше Улуфер Хатун.

А во тоа време Орхан веќе беше станал силно момче [...] А кога ги освоиле тие четири тврдини [Билеџик, Јар Хисар, Инегол, Аја Никола] на таа покраина ѝ донесле правдина и еднаквост. А сите тие [народот] се вратиле во своите села и се населиле таму каде што им било и

¹ *Теквур* или *текфур*, владетел на помала област во Византиското Царство, којашто постепено била интегрирана во Османлиската Империја.

² Осман I: основач на османлиската држава; владеел од околу 1281 до околу 1324 година.

³ Орхан: османлиски владетел од 1324 до 1362.

местото. Почнале, се чини, да живеат подобро отколку под неверниците. Зашто штом се слушнало колку добро живеат сега овие неверници, почнал да пристигнува народ дури и од другите покраини. И така, Осман-гази посакал да направи свадба и на својот син Орхан-гази да му ја даде Улуфер Хатун за невеста. И така и се случило. Улуфер Хатун е онаа благородна госпоѓа која има теќе (дервишки манастир) веднаш до тврдината во Бурса, блиску до изворите со топла вода кај портата на Каплуца. Таа е онаа што го изградила и мостот преку Улфериновиот поток. А потокот си го добил името по тој мост. А и газижата Мурат-хан⁴ и Сулејман-паша⁵ се нејзини синови. И на двајцата татко им е Орхан-гази. И кога оваа благородна госпоѓа заминала на оној свет, ја погребале заедно со Орхан-гази во тврдината во Бурса.

Aşikpaşa-zâde, стр. 102.

Хрониката на Ашик-паша е една од првите хроники на османлиската династија напишана во XV век, односно повеќе од сто години по настаните што се опишани во неа.

Зошто Орхан-гази се оженил со ќерката на текфурот? Зошто татко му ја донесол одлуката за неговата женидба? Замислете си дека сте на местото на Орхан. Според хрониката на Ашик-паша, кои се најважните особини што треба да ги има една османлиска госпоѓа од висок род?

I-2. Освојувањето на Караџа Хисар и првото читање на хутбата во име на Осман-гази

Дел 14

На ова место ќе кажувам како стана Осман-

гази да вовеле петочни молитви во свое име и како тоа го прифати народот.

Кога го освоил Караџа Хисар, многу куќи во градот се испразниле. И потоа дошол многу народ од гермијанската покраина и од други места. Побарале од Осман-гази да им даде живеалишта. А Осман-гази така и сторил. И наскоро во градот животот почнал да вирее. А многубројните цркви ги претвориле во џамии. Па дури изградиле и пазар. А овој народ (*kavim*, но може да значи и *племе*) се договорил меѓу себе да се моли секој петок, па дури побарале и кадија. А тука бил и еден свет човек кој се викал Дурсун Факи. Тој им бил и имам. Народот отишол кај него. Тој, пак, му се обратил на дедото на Осман-гази, Еде Бали. Но, пред да заврши со муабетот, се појавил Осман-гази. Го прашал и него. А овој, пак, разбрал што е работата. Па кажал: „Се што сакате да се стори, сторете го!“ Тогаш проговорил Дурсун Факи: „О, мој хану! Ама нам ни треба дозвола од султанот.“⁶ А Осман-гази му одговорил: „Јас го освоив градов со мојата сабја. Што сторил султанот, та јас да треба да барам од него дозвола? Истиот оној Алах кој му го дал неговиот султанат, мене ми ги дал мојава сила и моево ханство. А ако заради овој бајрак има намера да ме прекорува, нека знае дека, со него в раце, сум се борел против неверниците“, рекол Осман-гази. „И ако ми каже дека е тој од лозата на Селџуците [*Âl-i Selçukiyan*] јас ќе му речам дека сум син на Гок Алп. А ако, пак, тој каже дека стигнал во овие краишта пред нас, нека знае дека мојот дедо Сулејман-шах бил тука пред него.“ И така, тој го придобил овој народ [племе] на своја страна. На Дурсун Факи му го доделил звањето кадија и правото да проповеда. Петочната хутба првпат била прочитана на Караџа Хисар. На тоа место била прочитана и бајрамската молитва.

Aşikpaşa-zâde, стр. 102-103.

⁴ Мурат I: османлиски владетел (1362–1389).

⁵ Сулејман-паша, најстариот син на Орхан кој ги повел Османлиите во нивните први упади на Балканскиот Полуостров. Го освоил Галиполе во 1354 година, а умрел во 1357 година.

⁶ Дозвола од селџучкиот султан од Коња (Иконија) кој формално владеел над воените водачи каков што бил Осман.

Во исламската политичка традиција, читањето на петочната хутба во името на владетелот е знак на сувереност (независна државна власт). Оваа хроника од XV век дава искривена слика за историските настани од почетокот на XIV век. Всушност, Монголите го уништиле Селџучкиот султанат во 1307 година, пред, воопшто, Осман да го утврди својот суверенитет, т.е. независно владеење. Освен тоа, по 1307 година, Осман, а подоцна и неговиот

син Орхан, му плаќале данок на Монголскиот илханат во Персија се до неговиот распад кон крајот на 30-тите години од XIV век.

На кој начин Осман ја зацврстил својата власт?

Какви информации ни даваат двата текста за етничкиот и за верскиот состав на населението во северозападна Анадолија непосредно пред почетокот на османлиските освојувања?

16. Освојувањето на Балканскиот Полуостров

I-3. Несогласувањата меѓу христијанските држави на Балканот и нивната улога во олеснувањето на османлиската експанзија

Преживеал само Амурат,⁷ кој бил млад и нескротлив и кој силно им се спротивставувал на Бугарите. Побарал од Грците да го пропуштат, ама бил запрен од многуте кораби и чамци што ги имал, и добро ги одржувал Кантакузен,⁸ за да има пристап до Галиполе. А како што кажавме, Амурат морал да го премине морето. Кога Кантакузен видел дека не може да ги прехранат морнарите зашто снемало леб и свинско, а и поради тоа што ризницата секој ден станувала сè попразна, така што веќе снемало дукати и сребреници, подразмислил малку и пратил гласници во Трново, до бугарскиот цар Александар,⁹ за да побара од него помош во храна за своите морнари за да можат тие да го чуваат преминот до Галиполе. Кога Бугарите го слушнале ова, почнале да се подбиваат со Грците и да ги исмеваат, и не само што ги навредувале, туку и ги избркале, пцуејќи им ги жените и мајките. Кога го слушал ова, Кантакузен почнал многу да се јадосува, та сега пратил гласници до српските владетели Урош, деспотот Углеша и кралот Волкашин, за да по-

бара од нив помош за своите кораби. Кога ја слушнале молбата, и тие почнале да се подбиваат со Грците и да ги исмеваат, и не само што ги навредувале, туку и ги избркале, оставајќи ги со празни раце и пцуејќи им ги жените и мајките. Кога го слушал ова, Кантакузен пак почнал да се јадосува и веќе не знаел што да прави. Тогаш испратил гласници до бугарскиот цар и до српските владетели со следнава порака: „Одбивте да ни помогнете, но еден ден ќе зажалите поради тоа.“ Но, тие не обрнале внимание на неговите зборови и му одговори-ле вака: „Кога Турците ќе стасаат до нас, ќе се браниме.“ Тогаш Кантакузен се договорил со Амурат; се заколнале еден на друг и си размениле писма, кои се чуваат до ден-денес, дека Турците никогаш нема да им наштетат на Грците, ниту во Романија¹⁰ ниту во Македонија. Турците ветиле дека ќе си го одржат зборот, и така Кантакузен ги пропуштил до Галиполе.

Георгиева, Китанов, стр. 4-6.

Анонимниот автор на оваа бугарска хроника од XVI век само бегло ги познава настаните од средината на XIV век, а притоа неговите сознанија се и непрецизни. Всушност, Јован Кантакузен ги повикал

⁷ Бугарски облик на името на Мурат I (1362–1389).

⁸ Јован VI Кантакузен, византиски цар од 1341–1354; откако бил присилен да се откаже од престолот, се замонашил и станал еден од најголемите учени луѓе во доцното Византиско Царство.

⁹ Иван Александар (1331–1371).

¹⁰ Во Средниот век, ова не се однесувало на денешна Романија, туку на територијата на Византиското Царство.

Османлиите предводени од Сулејман, синот на Орхан и постариот брат на Мурат, на помош во граѓанската војна против Јован V Палеолог (1341-1391). Во тоа време, Србија ја предводел Стефан Душан IV (1331-1355) кој ја искористил граѓанската војна во Византија за да освои делови од византиските територии.

 Дали неточните податоци наведени во оваа анонимна бугарска хроника влијаат врз уверливоста на кажувањето? Дали, можеби, се наведуваат историски неточни податоци затоа што авторот имал намера да прати некаква „порака“?

I-4. Ферман на Мурат I со кој му отстапува градови во јужна Македонија на Евренос-бег (1386)

Следново го заповедува Високиот царски бег:

На неговото господство, засолништето на кнежеството, гордоста меѓу благородните заповедници, заповедникот на борците, војниците за верата, истребувачот на неверниците и паганите на газијата на хаџи Евренос-бег среќата да му е трајна! - кој премина со мојот брат и господар, Гази-Сулејман, во провинцијата Румелија и заведе земји. За неговите заслуги му ги отстапил: градот Гумурцина, потоа градот Серез сè до Битола и Биглиште и Хрупиште, што може да се смета колку еден санџак (со приход десетпати по сто илјади акчи)*, а зашто го спечалил сето тоа со сабја.

И над тие краишта те назначив за генерален заповедник над борците за вера и над војниците и заповедав: - Да бидеш како вистински господар. Но внимавај да не те обземе суета-

та, па да речеш: „Краиштата на Румелија јас со својата сабја ги отворив и ги зазедов“, туку подобро ќе биде да знаеш дека земјата е прво сопственост на Бога па потоа на пророкот. А по заповедта на севишниот Бог и пророкот и неговиот примач ти ја подарил.

Одбрани, I, стр. 187-189.

Евренос е еден од првите предводници на акинџии (нерегуларна коњица која војувала за плен). Овој ферман од 1386 година сведочи за упорните настојувања на Мурат I да ги интегрира во државниот систем воените водачи кои често дејствувале самостојно во првите фази на ширењето на Османлиската Империја.

Како Мурат I се обидел да го наведе Евренос-бег да му се потчини и да му биде верен поданик?

I-5. Улогата на локалните/домашните соработници во ширењето на османлиската власт на Балканот

Според преданието, [rivayet iderlerki], земјите кои биле под Сосманоз¹¹, синот на Александерос, се наоѓале на едренската страна од река-та Дунав [Туна]. На патот кон Влашка [Ефлак], онаа земја што се распостилала на другата страна од Дунав била Влашка, а земјата од оваа страна била земјата на Сосманоз. А таа земја навистина била убава и богата. Од неа целиот свет се снабдувал со мед, путер и овци. И во неа имало појќе производи и берикет отколку во сите други покраини. И силни тврдини имало појќе од четириесет. [...]

Како Али-паша¹² стигнал до тврдината Прова-

* Акче (аспер), ситна сребрена монета која била во употреба помеѓу XIV и XVII век.

¹¹ Иван Шишман, бугарски владетел (цар) од Трново (1371–1395), син на Иван Александар (1331–1371).

¹² Али-паша Чандарлизаде, син на Халил Хајредин-паша бил, како и татко му, воен судија, воен заповедник, а потоа и Голем везир од 1389 до својата смрт во 1407. Се истакнал со своите исклучителни способности во управата, дипломатијата и војската и последовно бил во службата на три султана: Мурат I, Бајазит I и Сулејман Челеби.

дија [Правади]

Се кажува во народот дека, откако ја собрал и кренал војската, Али-паша тргнал од Едрене со ниет да стигне до Ајдос. Управителот [субашата] на Провадија, некојси Хусеин-бег, кој, всушност, бил неверник, но бил познат по својата великодушност, го пречекал пашата и му посакал добредојде. И му укажал големо гостопримство. Потоа пашата го преминал потокот Камџи и пристигнал во замокот Ченек [Ченге]; таму преноќил, а следниот ден се спуштил блиску до Провадија. Избрал илјада војници да го придружуваат Јаши-бег, синот на Темур-таш, и го испратил со овие зборови: „Обиди се да се досетиш како да ја освоиш Провадија.“ И така, Јаши-бег кинисал и стигнал под Провадија, и си ги поставил чадорите. Студело. Врнело снег. Хусеин-бег се сожалил на коњите и решил да ги тргне од студот, па така, не знаејќи зошто се тие тука, ги внесол во Таш-хисар (тврдината). Кога еднаш влегле во Таш-хисар, ноќе кришум се пробиле во кулата од замокот и така ја освоиле и пратиле еден човек по име Мурат да му ја пренесе на пашата добрата вест. Следниот ден и пашата ја кренал војската и стигнал во Провадија, влегол во тврдината и ја запоседнал, а муезините повикале од минарињата на молитва и служба Божја. Откако ја опрепил тврдината со оружје и друга опрема, влегол во Венчен [Вефчен, Вефџен] и поставил свој логор. Кога го видел од замокот, народот му ги предал клучевите од тврдината. Потоа му биле донесени и предадени клучевите на Мадара и Шумен. Тогаш пашата влегол и во замокот во Шумен и го утврдил.

Neşri, стр. 245-247.

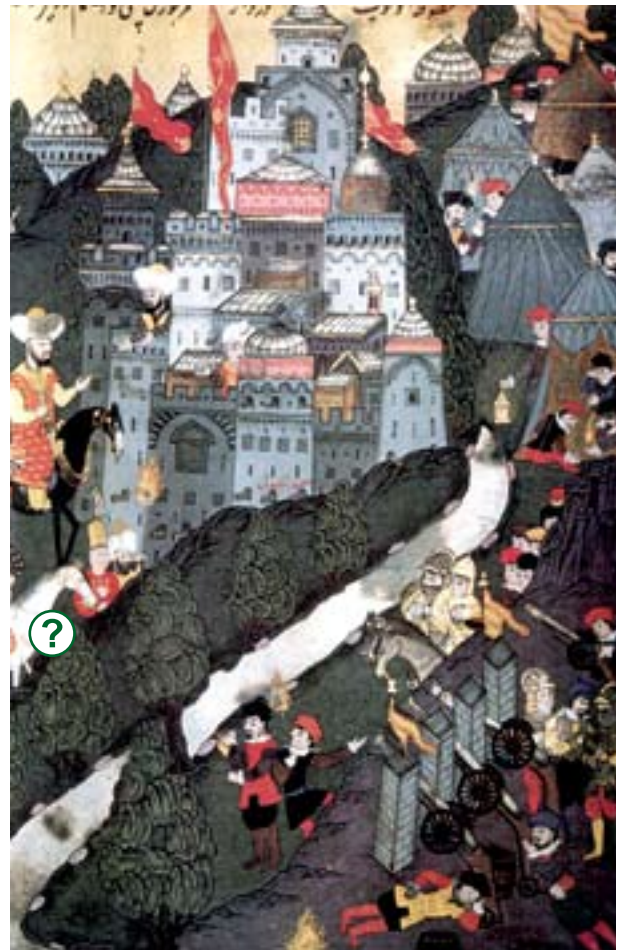

Османлиската хроника од почетокот на XVI век сака да ги нагласи заслугите на османлиските освојувачи, но избегнува да зборува за нивното спогодување со локалните господари во источна Бугарија; сепак, примери за нивна соработка лесно можат да се најдат во овој извор.

Што се случило со христијанскиот управител (субаша) на Провадија по османлиското освојување? На што укажува името „Хусеин-бег“? Дали Хусеин-бег бил предавник или жртва на измама? Дали бил великодушен, подмитлив или сожалив (им се сожалил на коњите)? Или, пак, бил истовремено сево ова? Споредете ги постапките на Али-паша и Хусеин-бег. Кој од нив бил повешт политичар/воин? На кој начин личните особини (на учесниците во овој настан) влијаат врз историските настани?

► Сл. 1 Бајазит I му доаѓа на помош на опколениот Никопол спроти битката со крстоносците (1396) - Османлиска минијатура (околу 1584)

Lewis, стр. 292.

Зошто се христијаните насликани во облека од XVI век? Најдете и друг предмет на оваа минијатура што Османлиите не го користеле во XIV век.

Како е прикажан Султанот во однос на другите ликови, како, на пример, во однос на христијаните? Зошто ликовите се толку големи во однос на пејзажот и градбите?

I-6. Објаснувањето за османлиската победа над христијаните од XIV век: Григориј Палама и Ханс Шилтбергер

A. Григориј Палама (1354)

Некои од нив [Турци] ми пријдоа и започнаа разговор и, за да ја надоместат неиздржаноста на своите аргументи, го прикажаа нашето заробеништво како знак за неоснованоста на нашата вера.

Зашто овие безбожници, злогласни и омразени од Бога, се фалат дека ги победиле Ромеите¹³ поради својата љубов кон Бога; тие не знаат дека овој народ долу живее во грев и дека во најголем дел им припаѓа на оние што ги потчинуваат своите соседи со оружје; и затоа, сè до времето на Константина, кој владеел вистински љубејќи го Бога, идолопоклонците владееле, речиси, со целиот свет, па дури и по него, уште долго време, а другите или, воопшто, не се разликувале од нив или се разликувале сосема незначително.

Phillipidis-Braat, стр. 140-143.

Григориј Палама (1296-1359, прогласен за светец во 1368 г.) бил еден од најзначајните православни теолози во XIV век. Го бранел исихазмот и пишува теоретски расправи на таа тема, а бил и архиепископ на Солун. Во 1354 г. бил заробен од Османлиите и поминал една година во заробеништво, а бил ослободен откако Србите платиле откуп за него. Овој текст е извадок од посланието што им го упатил Палама на своите браќа по вера во Солун, во кое си припомнува за својот живот во заробеништво.

робен од Османлиите и поминал една година во заробеништво, а бил ослободен откако Србите платиле откуп за него. Овој текст е извадок од посланието што им го упатил Палама на своите браќа по вера во Солун, во кое си припомнува за својот живот во заробеништво.

B. Ханс Шилтбергер (1396)

Неверниците велат дека не ги освоиле христијанските земји поради својата моќ и мудрост, или, пак, поради својата побожност и понизност пред Бога, туку поради гревот, злобата и вообразеноста коишто владеат меѓу христијаните. Затоа семоќниот Бог ги предодредил токму нив да ги освојат христијанските земји и да ги освојуваат и натаму, зашто христијаните не ги направиле своите правила според законите, ниту световните ниту духовните. Со своите закони тие само сакале да остварат добивка и погодности за себе: богатите ги угнетувале сиромашните со своите дворски обичаи, а не им помагале на сиромашните, не им обезбедувале ниту имот, ниту правда, а не ги почитувале ни верските закони што им ги оставил нивниот Спасител.

Несреќите и неволите што ги снајдоа им се судени од Бога поради нивната неправедност и злоба.

Schiltberger, стр. 133.

Ханс Шилтбергер учествувал во походот на крстоносците во 1396 г. и бил заробен во битката кај Никопол. Неговите „патописни белешки“ спаѓаат меѓу првите западни записи за Османлиите.

Споредете ги објаснувањата за успехот на Османлиите во текстовите I-3 и I-6 и призовокот на поука во нив. Што мислите

¹³ „Ромеи“ е името кое за себе и за својата држава го користел народот, кој од средината на XVI век во историографијата е познат како „Византијци“.

за логичката и теолошката подлога на овие текстови? Дали таа може да има значење и во денешно време?

I-7. Христијанските сопственици на тимари во албанската покраина Арванид (1431/1432)

156 - Тимарот што го држи Петро, кој се сватосувал со писарот Јорги, па така и го добил тимарот. Под нашиот [покоен?] султан¹⁴ [прв?] од него јадел леб¹⁵ Омер од Сарухан. Под нашиот султан¹⁶ му е даден на сегашниот сопственик, кој од нашиот султан има и повелба. Село Лагос, 6 домаќинства, 1 вдовица, [очекуван] приход: 531 [акчи.]

Inalçik 1987, стр. 59.

Во почетоките на своето владеење Османлиите сакале да придобијат за соработка барем дел од локалното благородништво. Затоа ги прифаќале припадниците на повисоките благороднички кругови за вазали, а понекогаш од нив барале синовите да ги праќаат на Дворот како заложници (таков бил случајот и со славниот Скендербег, кој инаку се викал Ѓерѓ Кастриот, син на Ѓон Кастриот, господарот на Средна Албанија). Истовремено, на христијаните кои биле припадници на пониските благороднички слоеви им давале помали тимари, како што се гледа и од овој попис. Подоцна, кога Османлиите ја зацврстиле својата власт, ова се сменило и тимари им биле давани само на муслимани.

Во текстов станува збор за тоа дека еден христијанин добил тимар што првично му бил доделен на муслиман. Како го објаснувате ова? За каков друг вид соработка се зборува во овој извор?

I-8. Српски деспот како османлиски вазал (1432)

По градот Крушевац, ја преминав реката Морава со скеле и влегов во земјата на деспотот на Рашка или Србија. Она што е на другата страна од реката е на Турчинот, а она што е на оваа страна од реката му припаѓа на овој деспот кој плаќа данок во висина од 50 000 златници (дукати) годишно...

Пристигнав во градот Никодем (Некудим), гратче што повеќе прилега на село и се наоѓа во многу убав и добар крај. А овој деспот на Рашка¹⁷ што го спомнав живее во тоа гратче, зашто тоа лежи во убав предел со шуми и реки и е погоден за лов со соколи. Овој владетел го затекнавме во лов со соколи покрај реката, заедно со неговите три сина и околу петнаесет коњаници, како и со еден Турчин кој беше дошол од името на Големиот Турчин да побара од него да го испрати својот син и свои луѓе во војска, каков што и бил обичајот. Зашто, покрај даноците што ги плаќал, бил обврзан, по барање на Турчинот, да го испрати второродениот син заедно со 1 000 или 800 коњаници. Освен тоа, му ја дал за жена и едната од своите ќерки,¹⁸ а сепак, сè уште, живее во страв дека ќе му биде одземена целата земја. Ми рекоа дека некои луѓе ова му го пренесле на Турчинот, кој одговорил дека на овој начин добива повеќе коњаници отколку кога тој би владеел со земјата, зашто тогаш би морал да ја дели со своите поданици, а за него не би останало ништо.

Le voyage, стр. 129, 131.

¹⁴ Мехмед I (1403–1421).

¹⁵ Тука со значење : „имал полза од него.“

¹⁶ Мурат II (1421–1444) и (1446–1451).

¹⁷ Ѓураѓ Бранковиќ, српски деспот, 1427–1456. Ја изградил тврдината на Дунав во Смедерево како нова престолнина на Србија и се обидел во мошне тешки околности да одржи рамнотежа меѓу двете соседни сили, Кралството Унгарија и Османлиската Империја.

¹⁸ Ќерката на Ѓураѓ, Мара, станала една од жените на Мурат II (1421–1451).

 Бертрандон де ла Брокиер бил благородник од Бургундија кој многу патувал во Источна Европа и на Блискиот Исток. Србија била вазалска држава во поголемиот период помеѓу 1389 и 1459.

 Како Османлиите ја обезбедиле лојалноста на нивниот српски вазал? Кои биле предностите на овој договор за секоја од страните?

I-9. Падот на Ново Брдо (1455)

Оттаму, Султанот¹⁹ тргна во 1455 година и го опколи градот наречен Ново Брдо, односно Сребрена и Златна Планина, и го зазедо, но се договори со нив и им вети на жителите дека ќе можат да останат на нивните имоти и дека нема да им ги земе младите жени и ситната челолад. А кога градот се предаде, султанот нареди да се затворат сите порти, освен една. Кога Турците влегоа во градот, им наредија на сите глави на семејствата да поминат низ таа порта со жените и со децата и да остават во куќите сè што имаат. Еден по еден, тие така и сторија. А султанот застана пред портата и почна да ги одвојува, машките деца на една страна, женските на друга, мажите во ровот, а жените на четвртата страна. Тогаш нареди сите видни луѓе да се погубат. На другите им беше дозволено да се вратат во градот и никому не му беше забрането да се врати на својот имот. Одбра 320 момчиња и 704 жени. Жените им ги даде на своите поданици-неверници, а момчињата ги зеде за себе за јаничари и ги испрати преку море, во Анадолија, каде што ги држат.

Јас, кој го пишувам ова, живеам во градот Ново Брдо и бев вака земен со моите двајца браќа.

Mihailović, стр. 132-133.

 Константин Михаиловик, роден околу 1435 г. кај Ново Брдо на Косово, бил пратен како заробеник во Мала Азија, заедно со други српски момчиња. Потоа

служел во јаничарските единици и станал заповедник. Подоцна избегал во Полска каде што служел на кралскиот двор, а умрел по 1501. Неговите сеќавања, напишани помеѓу 1497 и 1501, првпат биле објавени во Прага во 1565 г. под наслов *Турска историја или хроника*.

 Колку жителите на Ново Брдо можеле да веруваат во договорот со Мехмед II и дали, воопшто, имале друг избор? Размислете и за судбината на раскажувачот. Какви чувства искажува тој за настаниите што ги опишува?

► **Сл. 2 Победата на османлиската војска во битката кај Мохач (1526) - османлиска минијатура (околу 1588).**

Lewis, стр. 285.

¹⁹ Мехмед II (1444–1446; 1451–1481).

? Како се прикажани Унгарците? Најдете го Сулејман I. Споредете ја оваа слика со приказот на султанот на сл. 1 Како се вооружени јаничарите?

I-10. Турските разурнувања во Словенија: писмото на хабсбуршкиот намесник во Крањската област (1491)

Во целиот свој живот не сум видел толку јад во оваа земја. До кај што окоито гледа, до кај што можам да ги пратам моите придружници, а сепак да ги видам како се враќаат, сите ми кажуваат дека [Турците] се насекаде околу Шмарје: во Турјак, Чушперк, Добрепоље, Надлишек, Карнек, Жужемберк, Суха Краина, Рибница, Кочевје. Во овие краишта сè опожариле и несомнено ги зеле со себе и жителите и добитокот [...] кутриот народ само што ја собрал летнината и тукушто почна со вршењето. Житото, сеното и сламата се во толкава мера изгорени што [...] немаат што да јадат.

Што се однесува до другите Турци, тие поставиле чадори со главнината од својата војска кај Бела Церкев. Со палез и пљачкосување прават толкава штета што е просто жално, воопшто, и да се пишува за тоа. Шентјернеј, Хмељник, Ново Место, Прежек, Костањевица, Оточец, Мехово, сиве овие краеве се опожарени и уништени... Целата земја, од најоддалечените области, па сè до Љубљана, е опожарена и уништена. Тука ги очекуваме секој миг. Нека Господ со својата милост ги одврати од нас!

Гестрин, Кос, Мелик, стр. 51-52.

? Какви биле посредните и непосредните последици од упадот на Османлиите во Словенија? Кои од нив биле потешки за домашното население?

► Сл. 3 Заробените жители на Белград (1521)

Самарџиќ, стр. 128-129.

? Дали цртежот ги одразува чувствата на заробените жители? Опишете ја накосо ситуацијата на сликата. Споредете ваш сопствен текст со текстот од I-11.

I-11. Христијанските затвореници во Босна (1530)

Како прво, Долна Босна е планински крај опкружен со големи шуми и, освен мали површини, земјата е слабо обработена, едноставно затоа што Хрватите и другите често ја пустошат. Додека била во христијански раце, власта не дозволувала да се обработува. Но, откако ја освоиле Турците, поголемиот дел од земјата во Долна Босна се обработува.

[...]

Токму таа ноќ, само неколку часа по нас, Турците дојдоа во селото Крушчица [во средна Босна] каде што и ние ноќевавме. Со себе носеа дваесетина сиромашни и бедни христијански деца, момчиња и девојчиња, кои ги беа грабнале неколку дена претходно. Во текот на ноќта, пред да си замине ние, му ги предадоа на Усреф-бег, пашата на Врхбосна²⁰ (онол-

²⁰ Врхбосна бил средновековен град (civitas Vrhbosna) во близината на денешно Сараево.

ку колку што нему му припаѓале). Оф, бедно ли е ропството вавилонско! [...]

Колку ли пати ги гледавме како стојат пред нас и си ги кршат рацете и, со очите вперени во небото, воздивнуваат, без да смеат да прозборат со нас. Кога едното од нив ќе се најдеше насамо со нас, велеше: „Колку се радувавме додека мислевме дека со Божја помош ќе нè ослободите! Со задоволство би се преселиле во вашата земја за да избегаме од ова мачење. Сега, кога гледаме дека дури и вие морате да му се покорувате на турскиот султан и го моли-те за мир, ја загубивме сета надеж.“

Ние ги сожалувавме и ги тешевме, велејќи им дека треба да имаат надеж за подобра судбина. Да даде Господ, сите оние до чии срца не допира турското насилство, да го видат тоа! Тогаш вистински ќе се сожалат над оние што ги сметаме за вистински христијани и кои,

и покрај бедата и големото насилство што не се опишуваат, останаа постојани во својата христијанска вера.

Kuripešić, стр. 17-23.

Патувајќи кон Цариград како преведувач на хабсбуршкото пратеништво, Бенедикт Курипешиќ пропатувал низ Босна и низ другите покраини на Османлиската Империја.

Какви биле последиците од османлиското освојување на Долна Босна? Споредете го овој приказ на пустошењата со оние опишани во Словенија. Обидете се да ги утврдите причините за разликите меѓу нив.

IV. Падот на Константинопол/Цариград - освојувањето на Истанбул (1453)

I-12. Византиски поглед на настанот: Георгиј Сфранцес

На 4 април истата година [1453], Султанот се врати и го опколи градот со сите можни направи и итрини. Ги запоседна сите 18 милји од градот со 400 мали и големи кораби откај морето, а откај копното, со 200 000 војска. И покрај тоа што нашиот град е толку голем, нашата одбрана се состоеше од 4 777 Грци и одвај 200 странци.

[...] Во вторникот, на 29 мај [1453], в мугри, Султанот го запоседна нашиот град; кога градот падна, беше убиен и мојот покоен господар и цар, Константин.²¹

[...] Мене ме заробија и јас поминав низ сето зло и бедата на ропството. Најпосле бев откупен на 1 септември 6962 [1453] и заминав за Мистра.²² Жена ми сосе децата им беше дадена на едни постари Турци кои не постапуваа лошо со нив. Потоа му беа продадени на султановиот Мирахор,²³ кој се здоби со огромно богатство продавајќи многу други убави благороднички.

[...] Можеби некој би сакал да знае како Царот се подготвувал за опсадата додека Султанот ја собирал својата војска и за помошта што ја добивме од христијаните од другите земји.

Другите христијани не ни пратија никаква помош [...]

Царот се согласи од нужда во нашата богослужба да се спомнува и името на Папата, зашто се надевавме дека ќе добиеме некаква помош... шест месеци подоцна, од Рим добивме исто онолку помош колку и од Султанот од Каиро.

Sphrantzes, стр. 69-72.

Георгиј Сфранцес бил доцновизантиски достоинственик, а во еден период ја вршел и високата служба на чувар на државниот печат. Откако го откупиле од ропство, станал калуѓер и напишал хроника којашто е една од најзначајните извори за падот на Цариград. Обидувајќи се да ја оправда политиката што ја водело доцно-ви-

²¹ Константин XI Палеолог, последниот византиски цар (1449–1453).

²² Мистра била престолнина на византиската покраина Мореја којашто Османлиите ја освоиле дури во 1460 г.

²³ Османлиски достоинственик, управител на империјалните штати.

зантиското Царство, Сфранцес ги обвинува католиците затоа што не ѝ упатиле помош на Византија, премолчувајќи го фактот дека по создавањето на црковната унија во Фиренца (1439), Папата успеал да организира неколку крстоносни походи против Османлиите; но, точно е дека по тешките порази кај Варна (1444) и на Косово (1448) овие обиди да се протераат Османлиите од Европа и да се спаси Византија биле прекинати, така што во миговите на конечниот удар на Османлиите, Цариград добил незначителна помош.

Каква била судбината на оние што го преживеале падот на Цариград? Дали со ропството се укинувале привилегиите на благородниците и на богатите? Дали мислите дека, можеби, поинакви политички потези ќе го спаселе Цариград од османлиското освојување?

I-13. Повторното населување на Цариград под Мехмед II

На новодојденците им беа дадени куќи. Истанбул почна да цути. Потоа ги натераа да плаќаат [mukataa].²⁴ Тие тоа тешко го прифатија. Рекоа: „Не протеравте од нашите места/имоти [mülk.] За тоа ли нè повикавте тука, да плаќаме кирија за овие куќи на неверниците?“ Некои избегаа, оставајќи ги зад себе жените и децата. Султанот Мехмед I имаше роб, по име Кула Шахин, кој го беше наследил од својот татко и кој некогаш бил Голем везир. Тој му рекол: „О, голем Султану! Твоите предци освоиле многубројни земји. Ама никогаш не побарале од народот мукатаа. Ни тебе не ти личи да ја наметнеш.“ Султанот го прифати неговиот совет. Ја повлече мукатаата. Издаде указ со кој, секој кому му била дадена куќа можеше да

ја задржи како своја сопственост. На луѓето им дадоа тапи со кои им се потврдуваше правото на сопственост. Градот повторно почна да цути. Народот почна да гради џамии, конаци и куќи. Градот почна да расте. Потоа Султанот имаше везир кој му бил син на некој неверник. Стана многу близок со Султанот. Старите неверници од Истанбул биле пријатели со таткото на везирот. И така, дошле кај везирот и му рекле: „Што правиш ти? Овие Турци пак направија градот да процути. Што стана со тебе? Тие ја приграбија земјата што ни припаѓаше нам и на татка ти. Ја поседуваат и користат пред нашите очи. А ти си сега придружник на Султанот. Направи нешто да ги спречиш тие луѓе да го градат градот. Градот треба да биде во наши раце како што бил порано.“ А везирот им одговорил: „Ајде повторно да ја наметнеме мукатаата. Луѓето треба да престанат толку да градат. Градот треба да остане во распаѓање. Треба да премине во рацете на нашите луѓе.“ Овој везир многу му беше прираснал за срцето на Султанот. Мукатаата беше повторно воведена. Еден од овие невернички заговорници како придружник добил еден лажен муслиман. Тој го бележел сето она што го кажувал овој невернички заговорник.

Прашање: Кој бил овој везир?

Одговор: Тоа бил Мехмед-паша Гркот.²⁵ Подоц на Султанот нареди да го задават како пес.

Aşikpaşa-zâde, стр. 193.

По освојувањето на Цариград во 1453 г., Мехмед II се обидел да го обнови градот за да има престолнина достојна на неговата Империја. Неговиот план за развојот на градот ја вклучувал и изградбата на сарајот Топкапи, неколку џамии и најразлични јавни градби. Најважно било повторно да се населат градот. За да ја оствари оваа цел, присилно го населувал во градот населението од териториите

²⁴ Начелно, мукатаа „мукатаа“ значи данок на земјиште. Во овој случај значи дека доселениците морале да плаќаат кирија за куќите во кои се вселиле.

²⁵ Мехмед-паша бил Голем везир од 1467 до 1470. „Рум“ е турски збор за „Грк.“

што ги освоил, но ги привлекувал и луѓето од целата Империја доброволно да дојдат. Хрониката на *Aşikpaşa-zâde* опишува одредени судири кои настанале со спроведувањето на оваа политика, но исто така го отсликува и противењето на турското благородништво за привилегиите што ги добивале некои достоинственици избрани од редовите на робовите (*kul*) на Султанот, а кои често биле христијани кои преминале во ислам.

Иг. Населението и прашањето на вe-рата

I-14. Присилната преселба на населението од Мала Азија на Балканот [*sürgün*] кон крајот на XIV век

Според кажувањата, во покраината Сарухан²⁶ имало номадски домаќинства [*göçer evler*] кои имале обичај да презимуваат на рамнината Менемен. Во тие краишта Султанот имал монопол на сол. Тие не го почитувале овој монопол. Ова му било пренесено на Султанот. Тогаш Бајазит-хан²⁷ му пратил абер на својот син Ертугрул, на сите номадски домаќинства од рамнината Менемен да им покаже сила и сите да ги испрати во придружба на неговите слуги [*kul*, *kullar*] на рамнината Филибе (Пловдив). Следејќи ги строго наредбите на татка си, Ертугрул, без исклучок, ги преселил сиве овие номадски домаќинства на рамнината Филибе; слугите ги однесле таму и ги натерале да се населат во близината на Филибе. И денес земјата во околината на Филибе, главно, ја населуваат тие.

Neşri, стр. 339.

Дали турските номади од Менемен имале избор да се преселат на Балканот или не?

Што мислите, какви биле последиците од османлиските освојувања за турското население во Анадолија?

I-15. Османлиските ветувања дадени на босанските селани: писмото на кралот Стјепан Томашевиќ (1461-1463) до папата Пие II

Во моето кралство Турците изградија неколку тврдини и многу се добри со селаните. Ветуваат слобода за секој селанец кој ќе се согласи да го прими исламот. Простиот ум на селанецот не ја сфаќа оваа итрина и мисли дека таа слобода ќе ја има до века.

Андриќ, стр. 15.

I-16. Јоасаф, православниот епископ на Видин, за доброволното и присилното примање на исламот (XV век)

Оф, каков срам! Многумина преминаа во бесрамната вера на Мухамед: некои од страв, некои омекнати од ласкањето или придобиени со богатства, а други, пак, намамени во вакви неумни постапки со нивната ученост и остроумност.

Българска, стр. 206.

I-17. Записот на еден кадија за случајот на едно момче без татко кое го примило исламот (1636)

Зимијата Тодори, десетгодишно момче од селото Орта Ќој од казата Лефкоша [рекло]: „Сега ја отфрлив лажната вера и ми е укажана чест да преминам во ислам.“ Сега се викам Мустафа.

Jennings 1993, стр. 139.

Општо земено, имињата на луѓето се заведуваат во пописните книги со личното име и со името на таткото („X син

²⁶ Покраина во западна Мала Азија. Во XIV век Сарухан бил независен турски емират којшто станал дел од Османлиската Империја во 1390 г. во почетокот од владеењето на Бајазит.

²⁷ Бајазит I Молњата (1389–1402).

на Y“). Фактот што во случајот на Тодори не се наведува името на таткото укажува, дека, веројатно бил вонбрачно дете.

I-18. Молбата на едно момче да премине во исламска вероисповед (1712)

Ваше Височество, мој голем и милостив Султану! Да си ми жив и здрав! Јас, твојот роб, сум сиромав човек од околината на Русе. Во моето родно место посакав да станам муслиман и затоа дојдов кај тебе. Мојата молба е да ми се укаже честа во твое присуство да ја прифатам исламската вера. Укажи ми добрина така што ќе ми дадеш нова облека и нешто за живејачка. Понизно те молам да издадеш таква наредба. Таа е во рацете на твојата висост, мој пресветол Султану. Твојот роб Абдула.

Османски, стр. 160.

Наведете ги можните мотиви поради кои во Османлиската Империја христијаните преминувале во ислам.

Исто така, погледнете ги и текстовите III - 13 и IV - 30.

Дали е можно сличностите меѓу овие две вери да ги поттикнале овие преминувања во ислам?

Поврзете го ова со текстот во кој потпаѓањето под османлиската власт се толкува како Божја казна за христијаните. Дали, можеби, чувството на вина и стравот од казната Божја ги поттикнувале овие преминувања во ислам? Кои биле вкупните последици од османлиското освојување за етничкиот и верскиот состав на населението во Југоисточна Европа?

ВТОРО ПОГЛАВЈЕ: Институциите на Османлиската Империја

Освојувањата ја смениле и природата на османлиската држава. Некогашниот племенски народ станал основач на светска Империја. Од становиштето на Османлиите, поголемите територии барале нови начини и средства за нивна контрола, управа и експлоатација. Овие начини и средства, главно, биле поттикнати од исламската политичка традиција што ја пренесувале улемите (муслимански учени луѓе и познавачи на законите), но и од монголската и византиската практика и практичното искуство.

Османлиската држава и нејзините институции во многу погледи биле хибридни творби. Цврстата приврзаност кон исламот била комбинирана со потребата во Империјата да се интегрира немуслиманското население од различно потекло, како и со интересот за соработка со нивните верски водачи, за да се обезбеди непречено функционирање на државата. Идеологијата за неограничената моќ на Султанот се судирала со способноста на централната власт во практиката да се пробие до сите територијални и општествени структури. И покрај несовршените и непостојани правила за наследување на престолот, династијата на Осман не била оспорена повеќе од шест века. Разграничувањето меѓу приватната и јавната сфера било од суштинска важност за организацијата на османлискиот Двор. Воениот систем имал одредени средновековни карактеристики (воини кои војувале за верски идеали, за плен или за приход што го добивале преку системот на феудални имоти чија цел била да се искористат недвижните економски ресурси), но и некои особености на новото време (како, на пример, платена стоечка војска; посебно значајно е тоа што оваа војска била споена со средновековната исламска институција на гардата робови со оригинален систем на регрутација, наречена *devshirme*, преку која младите немуслиманци добивале општествени привилегии и биле горди на својот статус на *kapikulu*²⁸ [слуги на (Високата) Porta]. Во покраините, воените намесници управувале паралелно со судиите (кадии) кои се избирале од редовите на улемата, но во локалните заедници, во практиката, всушност, постоела локална самоуправа. Воспоставувањето заеднички институции ширум Империјата не им ставило крај на разликите и на посебностите во внатрешноста. Непосредната власт на Османлиите постоела истовремено со институциите на христијанските вазални држави. За некои од нив, вазалскиот статус бил само увод кон целосното приспособување, додека за другите, тој останал како трајно решение.

Османлиската Империја била исламска држава. Таа цврсто се потпираше врз шеријатот (муслиманскиот закон). Тој се развил во текот на средниот век, но подоцна врз неговиот развој влијаеле и учените припадници на улемата, а бил заснован врз Куранот и суната (преданијата за делата на пророкот Мухамед). Иако со ова преобликување шеријатскиот закон се здобил со определена приспособливост, Османлиите претпочитале да му додаваат закони и одредби со укази издавани од Султанот врз основа на неговото право како суверен владетел. За разлика од модерното право, овие закони и одредби кошто го сочинувале т.н. султанско право или *kanun* (зборот доаѓа од грчкиот збор *kanon*) не потекнувале од некои повисоки начела, туку во голема мера претставувале компилации од обичајното право и од негови различни преформулирања, па на тој начин вклучувале и предосманлиски локални обичаи. Иако теоретски, власта на Султанот била неограничена, султанското право морало да биде усогласено и со повисоките начела на шеријатот, па така највисокиот

²⁸ *Kapikulu* буквално значи „слуги на (Високата) Porta“. под овој термин се вклучени не само јаничарите, туку и шест други регименти на *kapikulu* војската и различни редови на службеници на дворот.

верски учен човек, шејх-ул-исламот, имал задача да ја потврди усогласеноста на секој закон, одредба или наредба на Султанот со овој закон.

Иако службената идеологија инсистирала на политичката стабилност и традицијата, всушност, османлискиот политички систем не бил отпорен на промените кои се случувале со текот на времето. Природата на овие промени е крајно противречно толкувана. Некои историчари сметаат дека промените што се случиле, главно, по крајот на XVI век претставуваат опаѓање на речиси совршената организација од т.н. класичен период. Другите, пак, тврдат дека овие промени претставувале приспособување кон промените што ги донесол раниот нов век, а коишто можат да се споредат со промените до кои дошло при основањето на модерните држави во другите делови од Европа или Азија. За жал, во овој наставен материјал нема доволно простор за поподлабочено објаснување на сите аспекти на политичките промени во Османлиската Империја. Сепак, важно е да се запомни дека неговите институции не биле статични, туку динамични. Изворите вклучени во ова поглавје фрлаат светлина врз сложената природа на политичките институции во Империјата. Општо земено, тие даваат различни, па дури и спротивни гледишта на исти теми. Нивна цел е да ја поттикнат способноста на учениците сами да ја анализираат сложената природа на политичката власт.

IIa. Султанот и палатата

II-1. Титулата што ја користел Сулејман во преписката со Фердинанд I (1562)

Падишах и Султан на Белото [Средоземното] и Црното Море, на чесната Каба и просветлената Медина, на светиот Ерусалим, на најдрагоцениот престол на Египет во нашето време, на покраините Јемен и Аден и Сана, на Багдад седиштето на мирот, на Басра и Лахса, на градовите на Анушриван²⁹, на земјите на Алжир и Азербејџан, на земјите на Златната орда и татарските земји, на Дијарбекир и Курдистан и Луристан, и на цела Румелија и Анадолија и Караманија, и Влашка и Молдавија и Унгарија, а освен овие, и на многубројни други големи и светли држави и земји [...]

Bayerle, стр. 46-47.

Најдете ги на карта териториите наведени во титулите на Сулејман. Кои територии недостигаат? Каква порака праќа владетелот користејќи ваква титула?

II-2. Одликите на совршениот владетел претставени во песната што Џелалзаде му ја посветил на Селим II (1566-1574)

Тој што сака да биде крал
Нека си земе камен за перница

Нека се откаже од удопствата.
Нека се откаже од пиеење
Нека нема пријатели
Меѓу незаслужните

Неуките нека ги држи подалеку од себе
Зашто, што се вели, децата ум немаат

Оние што си ја сакаат државата
Оние кои се господари на храмот на светлината

Таквите треба главата и животот на коцка да ги стават

Таквите треба везден на борба да се готови

[...]

Кога, и ако си султан
На сиот свет, чист и совршен
Никогаш не им се насмевнувај
На женствените

²⁹ Стара персиска престолнина Ктесифонт во денешен Ирак.

Добро отвори ги ушите за вистината
Ако си умен
Слушни ја и прифати ја
Ако си вистински скромен [ehl-i dil]
Вистински маж е оној чии сфаќања
Се зрели и умерени
Во неговото срце нема
Љубомора, одмазда ил' бес

Оној кој прави добро од Бога нек' се плаши
Од нашиот Алах, во секое време
Очите негови нека ја видат разликата
Меѓу главата и опашката

Нека ја прости грешката
Забуната или обичниот пропуст
Во сè нека го види семоќниот Алах
И неговото присуство насекаде

Нека не биде скржавец
Нека не биде алчен
Нека биде милостив дури
И кон оној што му згрешил

Секогаш нека дели правдина
Според она што шеријатот го кажува
Нека ја спознае вистината [или: Бога; *Hak*]
Нека не знае за тиранија

Човек без знаење
Не е ниту човек
Во вените на глупавиот
Не тече вистинска крв [...]

Да не беше телото на султанот Селим,
Овој великодушен крал, овој извор на среќа
Непријателот ќе ја освоеше земјава
Од едниот до другиот крај
Господ наш не ќе ни помогнеше ниту
Нам ќе ни дадеше да освојуваме.

Celâlîzâde, стр. 77-78.

Советите за владетелите биле популарен книжевен жанр во средниот и раниот нов век. Прикажувањето на сликата за совршениот владетел било средство со кое се создавала идеолошка рамка за она што се очекувало од него, а истовремено било и начин да се постават границите во неговото однесување, иако теоретски тој имал неограничена моќ. Ова станува јасно ако се земе предвид дека оваа песна му е посветена на Селим II, пијаница кој ретко се занимавал со државни работи.

Наведете ги одликите што Џелалзаде му ги припишува на совршениот владетел. За кои од нив сметате дека се најважни?

Земајќи го предвид она што го знаете за вистинскиот Селим II, обидете се да откриете која била намерата на поетот и што навистина мислел тој. Дали е ироничен (зашто одликите што ги наведува за совршениот владетел му прилегаат на еден светец) или со тоа искажува слепа предаденост кон својот владетел?

II-3. Различните ставови кон братоубиствата во семејството на Султанот: хрониката на Мехмед Нешри за погубувањето на Мустафа Малиот (1422)

Неговото³⁰ братче кое го викале Мустафа Малиот, а кому татко му³¹ му ја беше дал земјата Хамид³² и кој го усвоиле емирите од Гермијан³³ било предизвикано од некои несреќници. Емирите на Гермијан и Караман³⁴ му дале војници и тој тргнал накај Бурса [...] Кога до султанот Мурат стигнал аберот за ова, неговите заповедници пратиле порака до шарабдарот Илјаз³⁵ дека

³⁰ Мурат II (1421–1451).

³¹ Мехмед I (1403–1421).

³² Османлиска покраина во јужна Мала Азија.

³³ Емират, а потоа покраина во средна Мала Азија.

³⁴ Турски емират во јужна Мала Азија и главен соперник на Османлиите во Анадолија сè до приспособувањето во 1468.

³⁵ Учител на Мустафа Малиот.

султанот го назначува за главен управител на Анадолија. Дури му испратиле и повелба. Му рекле да го одврка момчето со нешто дури тие не стасаат. Шарабдарот Илјаз се решил за предавство, ја прифатил нивната порака и си останал така да ги чека [...] Султанот Мурат се качил на коњ и повјасал кон Изник, кај што стасал девет дена откако заминал од Едрене [...] Додека траела битката, Илјаз-бег го грабнал момчето од седлото. Момчето рекло : „Учителу [lala] зошто ме држиш така?“ Илјаз одговорил: „Те носам кај братата ти, Мурат-хан.“ Мустафа Малиот тогаш рекол: „Ти си безмилосен предавник. Не носи ме кај брат ми. Тој ќе ме убие.“ Илјаз-бег се преправил дека не го слуша, ја наведнал главата и го предал момчето. Главниот заповедник Мезид-бег го зел момчето, го качил на голем воен тапан и го бакнал со почит. Потоа го однел кај Мурат-хан. Мурат-хан веднаш им наредил да ја завршат работата. Го зеле момчето од Мезид, и го однесле надвор од Изник, кај едно големо смоквино дрво и под ова дрво го удавиле во водата. Откако ја извршиле наредбата, го пратиле телото во Бурса за да го погребваат крај татко му. Народот од Бурса ги пречекал. Го земале телото и го погребале според верските обреди. Потоа го прашале шарабдарот Илјаз: „Зошто го стори тоа?“ Тој одговорил: „Знам дека ви личам на предавник. А, всушност, го направив она што требаше. Ако ги пуштив, тие две војски ќе се тепаа и ќе ѝ наштетеа на земјата. Подобра е да се нанесе лична штета отколку општа. Освен тоа, тоа е и стар обичај. Не го сторив тоа јас.“ По ова веќе немал никаков углед меѓу благородниците.

Neşri, II, стр. 567-573.

Клуч Нешири ја напишал оваа хроника кон крајот на XV век, за време на Бајазит II (1481-1512), кога Мурат II братоубиството, кое било вообичаено во семејството на Султанот, го преточил во закон, според кој секој султан морал да ги убие браќата при стапувањето на престолот за да обезбеди мир во Империјата. Приказот на Нешири на убиството на Мустафа Малиот претставува службено образложение, но го потврдува и фактот дека еден значаен дел од османлиското општество не го

одобрувал овој обичај. Таквиот став конечно довел до напуштањето на братоубиствата во семејството на Султанот во почетокот на XVII век (последниот документиран случај потекнува од времето на стапувањето на Мехмед III на престолот во 1595 година).

? Размислете зошто целатите го избрале токму овој начин да го убијат младиот принц. Освен наведеното оправдување на шарабдарот Илјаз, постојат ли, можеби, и некои други мотиви за неговото однесување?

► Сл. 4 Планот на Сарајот Топкапи во Цариград

Inalçik, 1973, III,3.

Табела 1. Палатата и централната управа на Османлиската Империја

А. Внатрешната палата (Enderun) ³⁶	Б. Надворешна палата (Бирун)	В. Империјален совет (диван)
Главни делови: ■ • Харем ■ • Лични одаи (has oda) ■ • Воена одаја (seferli oda) ■ • Ризница (hazine) ■ • Трпезарија (kiler) Главни достоинственици: ■ • Агата на главната порта (Кари агаси) ■ • Агата на харемот (Kızlar agası) ■ • Старешина на личните одаи (Has oda başı) ■ • Носител на султановата сабја (Silahdar) ■ • Личен ризничар (hazinedar) ■ • Носител на султановата одежда (Çuhadâr) ■ • Носител на султановата узенгија (Rikabdar)	Главни делови: ■ • *Дворска стража (karikulu)³⁷ ■ • *Царска кујна ■ • *Царски штали Главни достоинственици: ■ • Ага на јаничарите ■ • Бајрактар (Mir alem) ■ • Управник на царските штали (Mirahûr) ■ • Главен чувар на царските порти (kapıcı başı) ■ • Главен царски гласник (Çavuş başı) ■ • Главен градинар (bostancı başı) ■ • Главен соколар (çakırçı başı)	Постојани членови: ■ • Големиот везир (vizir-i azam) ■ • Везири³⁸ ■ • Воени судии (kadî'asker) на Анадолија и Румелија ■ • Чувар на султановиот печат (nişancı) ■ • Главен ризничар (baş defterdar) ■ • Адмирал (kapudan paşa) ■ • Главен писар (reis-ül-kitab)

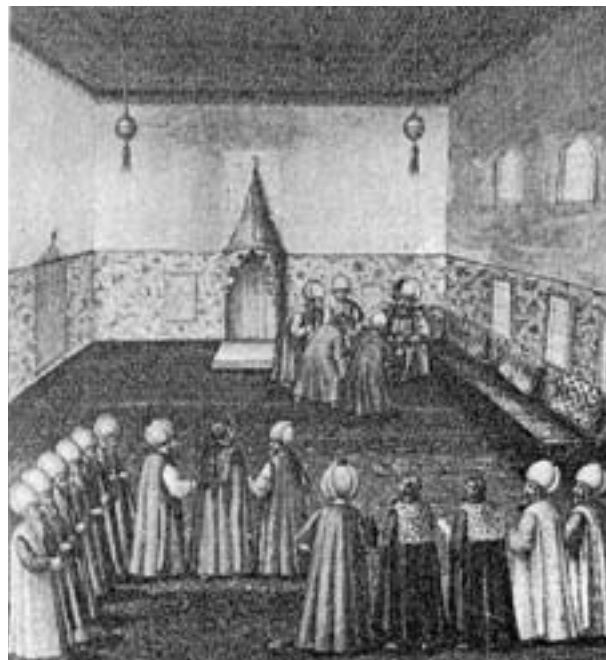

Споредете го планот на палатата со горнава табела. Обидете се да утврдите кои биле најважните служби и зошто биле сместени токму на тие места.

► **Сл. 5 Царскиот амбасадор на аудиенција кај османлискиот Султан**

Какви податоци можеме да добиеме за историјата и за цивилизацијата на Османлиската Империја во XVII век од оваа слика? Направете список на тие податоци, а потоа разменете ги со својот соученик и споредете ги. Најдете слика на која е прикажана аудиенцијата на амбасадори на некој западноевропски двор (во XVII век). Споредете ги сликите, а обрнете посебно внимание на церемонијата на приемот на амбасадорите, на ставот на владетелот, однесувањето на амбасадорите и гестикулациите на личностите прикажани на сликата.

Inalçik 1973, III,12.

³⁶ Личните слуги на Султанот, најчесто биле сместени во Третиот двор на султанската палата. Освен жени, во Внатрешната палата служеле или млади момчиња (*içoğlan*, пажови) или евнуси.

³⁷ Освен од јаничари, трупите на капикулари се состоеле и од други елитни единици.

³⁸ Велможи назначени за членови на Империјалниот совет, во кој членувале од четири до повеќе и од десет члена. Во Империјалниот совет членувале и главниот намесник (*beylerbeyi*) на Румелија и, повремено, намесници на други покраини.

II-4. Стапувањето на Мустафа I на престолот (1617)

23 Зилкаде 1026 (24 ноември 1617)

Кога, по Божја волја, вечниот и сеприсутен султан Ахмед-хан престанал да владее со овој свет, неговите синови, емири, биле уште многу мали. Но, неговиот брат, султан Мустафа, веќе се беше замочил. Од тие причини, тој стапил на престолот на горенаведениот ден.

Но, везирите, заповедниците, шеиците, учените луѓе и другите достоинственици не биле подготвени да му укажат почит на новиот владетел. Мустафа-ага, агата на Портата на среќата [Dar us-saade aghasi], кој во времето на султанот Ахмед-хан имал големо влијание врз државничките работи, и овојпат не се стегал да го каже своето мислење, и со поткрепнат глас му рекол на главниот правен советник [sheyh-ül-islam] Есат-ефенди и на заменикот на големиот везир [sadaret kay-makami], Софу Мехмед-паша дека султанот Мустафа-хан не е при здрав ум и дека не може да им се верува на неговите мисли и постапки. Меѓутоа, кога таков млад принц би бил прескокнат и на престол би се поставило едно дете, би било невозможно да се спречат гласовите и озборувањето меѓу народот, а таквата постапка би имала многубројни мани. Било кажано и дека, во секој случај, во дадениот миг, според наследната династичка лоза, султанот Мустафа има право на престолот, а доколку тоа би му било одречено, кај народот би дошло до големо незадоволство. Понатаму, било кажано и дека неговото душевно нарушување веројатно, е резултат од неговото долго заточеништво и забраната да зборува, и дека, доколку биде некое време во допир со луѓе, можеби, душевното здравје и разумот ќе му се вратат. И така, султанот Мустафа бил прифатен како падишах од нужда.

Peçevi, стр. 337.

Размислете за тоа кои би биле аргументите против доаѓањето на Мустафа I на власт.

Хрониката на Печевци не зборува за посебните интереси на различните политички фракции, но е значајна поради „јавните“ аргументи изнесени меѓу османлиските политички водачи. Мустафа I владеел само неколку месеци, за во 1618 година на престолот да го замени неговиот внук Осман II (1618-1622); по смртта на Осман, кој бил убиен во бунтот на јаничарите, Мустафа I повторно бил поставен на престолот неколку месеци, за конечно да биде симнат во корист на Мурат IV (1623-1640).

► Сл. 6 Царска гозба за време на воен поход

Hegyi, Zimany, III, 40.

► Сл. 7 Султанот Бајазит II (1481-1512) на лов во близината на Филибе (Пловдив)

Hegy, Zimany, III, 38.

IIб. Девширме

II-5. Поранешен јаничар го опишува девширмето³⁹

Штом ќе упаднат во некоја земја и ќе го покораат народот, веднаш по нив доаѓа султанскиот писар и ги зема сите момчиња за јаничари. За секое момче дава пет златници (дукати) и ги праќа преку море во Анадолија, каде што ги чуваат. Такви момчиња има околу две илјади. А ако не успее да земе доволно момчиња од непријателите, тогаш од селата во неговата земја ги зема сите христијански момчиња за да се добие потребниот број. Момчињата земени од неговата земја ги нарекуваат *чилици*. По смртта, тие можат да го остават својот имот кому сакаат. А оние, пак, земени од непријателот ги нарекуваат *пенџик*. По смртта не можат ништо да остават некому во наследство и сиот нивен имот оди кај султанот, освен ако поради доброто поведење не си ја заслужиле слободата, а тогаш слободно можат по смртта својот имот да го остават кому сакаат.

Mihailović, стр. 164-165.

II-6. Христијанска критика на девширмето во *Житието на Георги Нови од Софија (1539)*

Ова се случило за време на владеењето на безбожниот, неправедниот и злосторниот турски цар Селим.⁴⁰ Во третата година од неговото владеење, тој тајно и подмолно ги испратил своите гласници и службеници во сите краишта на своите многубројни царства каде што имало христијански домаќинства. Ако во куќа-

та на христијанин наоѓале три сина, двајца земале за царот, а едниот им го оставале на родителите. Но ако христијанинот имал само еден син, го земале сосила за својот цар. Ова го правеле по царска наредба: ги обрежувале според правилата на безбожната сараценска (муслиманска) вера и ги поучувале за лажливата книга на имамот. Потоа, царот давал наредба да ги обучат во воените вештини - како да се борат и како да јаваат коњи. Потоа, кога стасувале во млади мажи, царот им укажувал разни почести и станувале јаничари. А тие, пак, биле толку заслепени, што бесрамно се однесувале и кон сопствените родители, своите мајки и татковци, и на најсрамотен начин ги убивале христијаните, така што биле полоши и од самите Сарацени.

Георгиева, Цанев, стр. 126-127.

Споредете ги податоците наведени во изворите II-5 и II-6 за бројот на момчиња земани со девширме, при што треба да се има предвид дека во периодот на кој се однесуваат изворите, во Југоисточна Европа, која била дел од Османлиската Империја, живееле најмалку 4 милиони христијани. Објаснете зошто во едниот од изворите се преувеличуваат размерите на феноменот на девширмето.

Кои биле предностите на системот на девширмето за османлиската држава?

Дали немуслиманското момче имало некаква предност ако било земено преку девширме?

³⁹ Карактеристичен османлиски систем за регрутирање физичка сила за потребите на Султанот, кој започнал да се применува во XIV век. Овој систем (т.н. данок во крв), со кој се раководело од престолнината, во основа се состоел од присилно земање момчиња од селските немуслимански подрачја на Империјата. Потоа, овие деца биле превоспитувани, односно преведувани во ислам, учеле турски и биле обучувани за различни државни служби. Повеќето од тие служби им биле доделувани на капикуларите, а особено на јаничарите, но некои од нив биле избирани да вршат разни служби во Внатрешната и Надворешната палата. Во текот на XV и XVI век, голем, и често, доминантен дел на османлиската воено-политичка елита се состоел од луѓе кои претходно биле донесени преку девширмето, со што девширмето било и начин за подем во општеството. Поради сè поголемиот притисок од муслиманските поданици и ним да им се овозможи политичка и воена кариера, системот на девширмето постепено згаснал во текот на XVII век.

⁴⁰ Селим I (1512–1520).

► Сл. 8 Запишување на деца на списокот за девширме

❓ Каква информација добиваме од оваа слика? Кои личности се прикажани на неа и како се распоредени? Дали можете да го протолкувате значењето на нивните гестови? Што мислите, зошто на сликата има толку жени?

Hegyí, Zimanyi, III, 41.

► Сл. 9 Јаничарски ага

Hegy, Zimanyi, III, 43.

Опишете ја облеката на прикажаните личности.

Што мислите, дали начинот на облекување имал посебна улога во османлиското општество?

II-7. Сеќавањата на Лутфи-паша за времето кога бил грабнат со девширме

Писател на оваа расправа е Лутфи-паша, синот на Абдулмуин и најбедниот од сите слуги Божји. Со милоста на Султанот, јас, понизниот, бев одгледан во Внатрешната палата во времето на покојниот султан Бајазит⁴¹ (кој се

наоѓа во рајот). На прагот од оваа османлиска династија им бев даден од Божје име, и додека бев во Внатрешната палата, проучував разни науки. Кога на престолот дојде [...] султанот Селим,⁴² ја напуштив службата на чувар на султановата горна одежда [*çuhadâr*] и влегов во надворешната служба како дворјанин [*müteferrika*] со 50 акчи дневно. Потоа ја вршев службата чувар на портата [*kapıcı*], барјактар, намесник [*sancakbeyi*] на Кастамону, главен намесник [*beylerbeyi*] на Караманија и Анкара и, најпосле, во времето на султанот Сулејман⁴³, го добив местото на везир и Голем везир. Кога јас, понизниот и несовршениот, ја напуштив палатата, се дружев со многубројни учени луѓе [*ulema*], поети и луѓе од културата и се трудев најмногу што можев да ја облагородам својата личност со здобивање разни знаења.

Inalçik, 1973, стр. 84.

Лутфи-паша (околу 1488-1563) бил Голем везир од 1539 до 1541 година. Родум бил од Албанија, а со девширме бил земен од родителите. Службите што ги вршел една по друга на дворот на Султанот се типични за кариерата на султановите робови во периодот помеѓу XV и XVI век (рано започнатата кариера во Внатрешната палата им овозможувала добри места во Надворешната палата, а потоа можеле да бидат испраќани директно во покраините како намесници што, општо земено, било предуслов за да се биде назначен за Голем везир во Империјалниот совет). Иако личните достигнувања на Лутфи-паша се извонредни, не треба да забораваме дека од времето на владеењето на Мехмед II, па до крајот на XVI век, повеќето големи везири доаѓале од редовите на поданиците-робови грабнувани со девширме.

Лутфи-паша се издвојува, пред сè, поради својата склоност кон културата и фактот што, откако се повлекол од местото на Го-

⁴¹ Бајазит II (1481–1512).

⁴² Селим I (1512–1520).

⁴³ Сулејман I (1520–1566).

лем везир, станал еден од најзначајните писатели на политички текстови. Неговите списи се значајни и за темата на менувањето на верата: очигледно е дека, некое време по земањето на малиот Лутфи, и татко му, исто така, преминал во ислам.

IIв. Тимари

II-8. Правила за распределување на тимарите

Приходите што доаѓаат од нив се нарекуваат „плодови на војната“ [*mâl-i mukatele*]. Ова значи дека ваквиот доход е доделен како награда за учество во борбата против непријателот [...]

Што се однесува до тимарите, [...] [нив] ги има два вида. Едниот се нарекува „доделен и одобрен“ [*tezkirelü*], а другиот „недоделен“ [*teskiresüz*]. А еве што значи „доделен и одобрен“ и „недоделен“: зашто секој главен намесник [*beylerbeyi*] врз основа на својата сопствена повелба [*berat*] врз која ја пишува својата потврда [*tezkire*] за доделувањето, може да додели определена големина [или количество] имот, а потоа повелбата се потврдува на Империјалниот суд [во Истанбул], па оттаму и овие ознаки „доделен и одобрен“ и „недоделен.“

Hezarfen, стр. 139.

 Кој вид тимари бил поголем: „доделениот и одобрен“ или „недоделениот“? Објаснете зошто.

II-9. Список на приходи кои спахијата треба да ги собере од тимарите

Четириесет машки глави од селски домаќинства [*kirk nefer reaya*] и три земјишни имоти

 Погледнете ја Табелата 1 и најдете ја положбата што ја имал Лутфи-паша во централната управа на Османлиската Империја пред да го пратат да управува со различни покраини. Што ни кажува случајот на Лутфи-паша за можноста за напредување во османлиското општество? Дали врз овој пример можеме да донесеме некои општи заклучоци?

[*zemin*] и селото Ардич Агил од кое запишаните приходи опфаќаат собирање на десетокот [*öşür*] во жито и сточна храна [*salâriyye*] и данок на пченица [*resm-i gendüm*] и данок на земја [*resmi çift*] и данок на земја за селани со мали имоти [*resm-i bennâk*] и давачките за ергени без земја [*resm-i cebe = resm-i caba*], како и десетоците од лозјето [*öşür-i bağ*] кои сите заедно прават пет илјади акчи, како што е и запишано во пописната книга [*defter-i mufassal*] лично од раката на надзорникот, а збирниот попис [*defter-i icmâl*] покажува дека три илјади акчи од оваа сума треба да се наменат на друго место...

Barkan, стр. 771-772.

 Зошто државата водела детална евиденција на приходите на сопствениците на тимари?

II-10. Повторно назначување на сопственик на среден или на голем тимар

На чаушот Мустафа бин Ахмед, кому му беше одземен тимар од 15 100 акчи во Кајсери, сега му се доделува следново: тимар од 1 600 акчи во Ендирлик и другите села од областа (нахијата) Џебел Ерџиш; тимар од 2 000 акчи во населеното место [*mezra'a*] Газилер и другите места во областа Корамаз, а кои порано ги држел покојниот Абдул-Керим; тимар од 2 000 акчи од приходите [*mahsul*] на бозацилницата [*boza*]

hane] во градот Кајсери, што му припаѓаше на Абдул-Керим; тимар од 800 акчи во селото во областа Кенар-и ирмак; тимар од 3 000 акчи во Истефана и другите села на Џебел Ерџиш; и неколку помали имоти, итн.; вкупно 15 100 акчи.

Jennings 1972, стр. 212.

? Објаснете зошто изворите на приходите од поголемиот тимар се толку распрнати?

II-11. Одлуки што се донесени за сопственици на тимари кои одбиле да одат во воен поход

Тимар од 2 500 акчи во областа (нахијата) Костере е слободен [*mahlül*] затоа што оваа година Сулејман не отиде во поход на Реван [*Erevan*]. Тој ја пропушти и својата должност [*hyidmet, hizmet*] и не го изврши надзорот [*yoklama*]. Врз основа на пофалното писмо на алај-бегот Муса од Нигде, тимарот му е даден на Махмуд, кој ја имаше потврдата за доделување [*berat*] тимар од 3 000 акчи. Потврдата [*tezkere*] му беше испратена на Ибрахим-бег, главниот намесник [*beylerbeyü*] на Караман да го потврди тимарот.

Дервишот Мехмед, кој имаше тимар од 3 000 акчи [беше *mutasarrif*] во областа Сахра, не отиде во Ереван. Неговиот тимар го презема чаушот Махмуд, но и тој не помогна во походот, така што тимарот е повторно слободен. Пренесен е [*tahvil*] од Мехмед на Хамза, во согласност со потврдата издадена од Хасан, главниот намесник на Караман.

1 зулкаид 1025, Ерегли.

Jennings 1972, стр. 212.

🔑 Кон крајот на XVI и XVII век војните против Австрија и Иран станале сè потешки, а големата оддалеченост значела дека сопствениците на тимарите често немале време да се вратат за да ги соберат даноците и да ги надгледуваат своите феуди. Затоа, многумина од нив не оделе во војна за што, според законите, власта им

ги одземала имотите за да ги казни поради нивната непослушност.

? Какви средства применувала власта за да ги натера сопствениците на тимарите на послушност? Спореди го османлискиот систем на тимари со феудалниот систем.

► Сл.10 Вооружен спахија

Inalçik 1973, III, 25.

? Опишете го оружјето и опремата на спахијата. Споредете ја оваа слика со сликите на други европски коњаници од XVI век. Најдете ги сличностите и разликите. Доколку немаше објаснување за сликава, што ќе помислевте за неа? Дали на неа има некој специфичен елемент што ви кажува дека ова се османлиски војници?

III. Идеологијата на заштитата на поданиците и правосудната практика

II-12. Препораките на Мурат I при назначувањето на Евренос-бег за заповедник (1386)

[...]

Запомни го и овој мој совет, знај дека местата од покраината Румелија⁴⁴ се далеку едно од друго. За управувањето и задоволувањето на нивните потреби и за држењето ред, секако, ќе ти требаат многу луѓе од сабја и перо. Чувај се никако да не го посакаш богатството на својот народ... Кој затвора очи на овој свет во верски поглед, го заборава стравот од Бога. Во тие прашања никогаш не чепкај. Немој да се потпираш врз никого и не доверувај се никому. Мнозина можат да се видат што дење постат, ноќе се на нозе, макар што му се клањаат на идолот. Од такви, чувај се. Не давај да те прелаже надворешноста...

И кога ќе сакаш да поставиш некого на свое место немој да се потпираш врз она што го знаеш за него отпорано. Може да се изменил подоцна. Зашто телото на синот човечки се менува од една состојба во друга... Според тоа, за оној што ќе го овластиш за некаква работа, отвори ги и очите и ушите. Погледни дали неговата сегашна состојба одговара на неговата претходна состојба, па според тоа мери му ги зборовите. Пизма да нема спрема никого.

Знај го уште и овој совет: Намесниците што ќе ги назначуваш во внатрешноста на земјата, ако бидат вредни луѓе, на рајата ќе ѝ биде положбата добра... И нареди секому, муслиманите што му се во крајот да ги смета за браќа. И другата раја нека ја држат благо. Нека не им се прави зулум и нека не

им се додева. Нека се сетат за денот кога ќе паѓаат списоците за делата сторени во минатото, како што паѓа снегот на денот на Страшниот суд. Нека се грижат за народната сиромаштија. Нека подготват за нив доволно средства за живот. Сиромавиот му е на Господа мил. Бедата на неговите сиромашни ќе ја сноси тој. Нема да гледа на оние што имаат големо овоземно богатство.

Особено многу да го почитуваш славниот меѓу учените Елвана Фекиха - нека му се наголеми знаењето - кој е назначен за шејх-ул-ислам на цела Румелија. И грижи се за своите духовници кои се наследници на пророковите потомци. Дај им полна љубов и милост, почитувај ги и заштити ги...

Отвори ја вратата за награди и подароци на спахиите. Чувај се од растурањето, како и од стегањето. Не мешај се во назначувањето на спахиите и не земај ни најмала дреболија за положбата што би им се давала. Ни волја за земање немој да покажуваш. Највнимателно да се трудиш. Со своето јунаштво и храброст не фали се, но, сепак, својата сабја држи ја остра. Коњот свој рани си го. Немој да престанеш да се покажуваш како човек со изобилие на своето богатство и подароци да делиш. Исто така, немој да се обеспокојуваш поради тоа што за приходите од земјата кои си ги собрал со својата сабја, би рекол: „Не ми се доволни за моите давачки!“ Во случај на потреба, пиши ни ваму. Што ќе има кај нас нема да браниме. Колку ќе се може ќе се испрати...

Напишано во благословениот месец шевал во годината 788 (1386).

Одбрани, I, стр. 187-189.

⁴⁴ Буквално, „земја на Ромеите“ (*Rum ili*). Во османлиските текстови од XIV и XV век, ова име го означувало европскиот дел на Османлиската Империја, управуван од управник-генерал (*beylerbey*). По освојувањата во XVI век, Османлиите, исто така, организирале други административни единици во Европа, но, провинцијата Румелија и понатаму вклучувала поголем дел од Балканскиот Полуостров.

❓ Кое е скриеното значење на некои од советите („Коњот свој рани си го“)? Која е улогата на верата во препораките на Мурат? Од кого треба да се плаши Евренос и зошто? Што мислите за советите на Султанот? Дали тие имале практична вредност во животот на еден османлиски намесник? Кои од општите совети би биле корисни денес за еден ученик?

II-13. Ферманот на Мехмед I издаден во полза на калуѓерите од манастирот Маргарит во Серската област (1419)

Ова е волја на Султанот и причина што ја издаваме оваа среќна наредба - нека даде севишниот Бог да трае довека - а тоа е следново:

Моите покојни дедо и татко се беа удостоиле да издадат заповед во врска со сопствениците на светиот спис, калуѓерите од манастирот Маргарит. Ги беа прогласиле неприкосновени и изземени [од плаќање даноци] нивните недвижности што се состојат од лозја, мелници и задужбини, вклучувајќи и села, земјиште, овоштарници и куќи, а од даноци беа изземени и домаќинствата и овците на поданиците (рајата) во Зихна. Па така, според таа заповед, и јас го прогласив за неприкосновен нивниот имот и ја издадов оваа света заповед. Сите калуѓери се изземени од арачот [главарината што ја плаќа заедницата]. Дозволено им е да ги поседуваат горенаведените имоти како што било и во минатото. Во целина, оваа заповед треба да се применува на сето она што го поседувале во времето на мојот дедо и мојот татко и на она што го поседуваат денес.

Никој не смее да им попречи, да им се спротистави или да ги малтретира; не се дозволени никакви измени. Тие [калуѓерите] се изземени од обврската да служат како

гласници, да работат кулук или да плаќаат какви било други даноци.

Тодорова, стр. 49.

❓ Разговарајте со соучениците зошто калуѓерите од Маргарит побарале нови привилегии од Мехмед I иако веќе ги имале добиено од Мурат I и Бајазит I.

II-14. Одлуката на кадијата во спорот меѓу еден христијанин и еден јаничар (Софија, 1618)

Со ова се потврдува дека немуслиманот Илија, жител на градот Софија, Банишорско Маало, се појави пред шеријатскиот суд и го пријави јаничарот Осман-баша, кој живее во истото маало, и во негово присуство го изјави следново:

„Овој човек, Осман-баша, ја држи мојата жена Петкана во својата куќа и не сака да ми ја врати, иако го молев. Исто така, сака да ја убеди да се разведе од мене. Така ја крие во својата куќа, а не се жени со неа. Го молам судот да го испраша тужениот за оваа работа и да го забележи неговиот одговор“.

Откако Илија даде изјава, судот побара од гореспомнатиот Осман [да даде своја изјава за ова тврдење]. Во својот одговор тој призна дека тужителот ја кажува вистината и ја донесе гореспомнатата Петкана во судот и му ја врати на нејзиниот маж Илија.

Турски извори, 2, стр. 119.

❓ Што можете да заклучите за положбата на жената во тогашното општество? Зошто не ја прашале Петкана ништо за случајот? Што мислите, што ќе одговорила ако и дале можност да избере? Дали теоријата за заштитата на поданиците (рајата) претставувала само „празни зборови“?

II-15. Одлуката на кадијата во спорот меѓу еден муслиман и еден христијанин (Видин, 1700)

Иван, синот на Никола од градот Видин, Караманско Маало, се појави пред светиот суд во присуство на берберот Уста Јумер, синот на Али. Против него поднесе тужба од следниве причини:

Иван наследил лозје од 3/4 Чари во областа Козловец што се граничи со лозјето на Мануш, Јован пекарот, Никола и со државниот друм. Гореспомнатиот Јумер бесправно го присвоил.

За време на распрашувањето Јумер изјави дека пред извесно време го купил лозјето за кое станува збор, а кое се граничи со лозјето на гореспомнатите луѓе, за 15 гроша⁴⁵ од државен службеник како државен имот без сопственик. По смртта на претходниот сопственик на лозјето, Иван Симитчијата, кој немал наследници, лозјето станало државна сопственост.

Никола приговори дека тоа што го кажа Јумер не е вистина и повика двајца сведоци кои потврдија дека лозјето навистина е негово. Потоа судот побара од тужениот да повика сведоци кои ќе ја потврдат неговата изјава и му дадоа рок да го стори тоа. Со оглед на тоа што Јумер не можеше да најде сведоци во дадениот рок, судот му предложи да даде изјава под заклетва дека лозјето навистина го купил како имот без сопственик. Јумер се согласи и се заколна во Божје име. Врз основа на ова, судот пресуди на Иван да му се забрани секаква натамошна правна постапка во врска со лозјето.

Георгиева, Цанев, стр. 293.

Ако вие бевте на местото на кадијата, како би пресудиле? Дали кадијата навистина поверувал во заклетвата на Јумер или станува збор за претходен договор? Што знаете за практиката на заколнување во средновековното право?

⁴⁵ Грош (*guruş*), османлиски збор за големи сребреници (талири). Откако користеле грошеви, исковани во различни европски земји, кон крајот на XVII век Османлиите почнале и самите да коваат свои, а грошот станал и пресметковна единица вредна 40 пари и 120 акчи.

Дали кадиите секогаш биле повеќе наклонети кон муслиманите отколку кон немуслиманските поданици (рајата)?

Дали кадиите секогаш правично суделе? Образложете го вашето мислење, користејќи ги двата наведени извора.

II-16. Жителите на островот Миконос решаваат да го протераат кадијата (1710)

9 септември 1710, Миконос

Ние долупотпишаните жители на Миконос, откако ги видовме маките и метежот низ кои мина нашиот остров поради високоценетиот главен судија кој гледа на секој начин да нè обвини нас, а имајќи ги предвид сите клевети и работи што тој се надева дека ќе ни ги стори, сите се собравме, и старо и младо, и свештениците и сите верници на црквата на нашата пресвета Богородица, заштитничка на островот, и решивме дека е оправдано да го избркаме гореспомнатиот судија за да им ставиме крај на белјите и маките, а ние, жителите, ветуваме дека ако некој настрада поради оваа работа со судијата, ние ќе го браниме и поддржиме пред секој суд, а како потврда на тоа, подолу ги приложуваме нашите потписи.

[Потписи]

Zerlentou, стр. 67-68.

Размислете за можната опасност во која се довеле жителите на Миконос кога се побуниле против кадијата. Кои биле нивните ставови?

II-17. Пресуда против коџобашијата Тодораки од Самакоџук (1762)

Пресуда на заменикот на кадијата [*naib*] во областа (нахија) Мидија:

Откако Хаџи-Ибрахим се претстави пред судот, и се покажа дека има право да собира глава-

рина [cizye] за Истанбул и за другите околни области, кажа како, со оглед на тоа што Мидија е дел од овие околни окрузи, во селото Самакоџук кое е дел од областа Мидија, еден немуслимански поданик [zimmî] по име Тодораки, кој е коџобашија на праведно заштитетните [немуслимански] поданици (рајата) од ова село, собрал повеќе од сто и педесет луѓе и рекол: „Ние, поданиците од Самакоџук нема да примаме повици за плаќање главарина [cizye] и нема да ти дозволиме да стапнеш во селото! при што покажал голема тврдоглавост, овој гореспоменатиот Тодораки, и отишол дотаму што ги удрил стражарите кои го придружувале гореспоменатиот тужител, и продолжил со своето бунтување, така што државните приходи биле собрани само делумно и нецелосно. Тој [Хаџи-Ибрахим] ме замоли да издадам наредба со која гореспоменатиот поданик [zimmî] ќе биде осуден да весла на галија сè додека не се поправи. Со оваа моја писмена заповед му се забранува да ги попречува поданиците во плаќањето на главарината според Светиот закон [шеријат], а ако го стори тоа, нека биде донесен пред мојот суд [т.е. во Истанбул] за да биде пратен да весла на галија и така да биде вистински казнет.

Kal 'a, стр. 117.

Обрнете внимание на фактот дека спахијата не се пожалил кај кадија, туку право до Имperiјалниот совет во Цариград.

Како им се спротивставиле на собирачите на данок жителите на Самакоџук? Каков бил ставот на Султанот? Дали Тодораки имал можност да ја избегне казната?

II-18. Османлиска повелба за заштита на манастирите во Босна (1785)

Бујурулдија [вид османлиска повелба] на пашата

Вам, кадии во областа Босна, до вас, заповедници и до вас, собирачи на данок, ви се става на знаење дека братствата од трите манастири [Крешево, Фојница и Краљева Сутјеска] со оваа повелба и со благородните фермани што веќе ги имаат во рацете се ослободуваат од секаков вид јавен данок. Не смеете да дозволите кој било и каде било да ги малтретира или вознемирува со барање давачки, ниту во нивните манастири ниту во селата во областа на Босна, ниту, пак, по сокаците или друмовите и, воопшто, не дозволувајте некој да стори нешто спротивно на одредбите од оваа повелба и од другите благородни фермани. Ќе ги штитите и браните во секоја пригода и ќе постапувате според одредбите на оваа повелба [bujuruldija] и ќе внимавате да не сторите ништо што би било во спротивност со неа. Ова е мојата заповед.

Benić, стр. 203.

Кон крајот на XVIII век, кога централната власт веќе слабеела во покраините, поданиците често барале од локалната власт посебни повелби.

Споредете ги привилегиите наведени во овој текст со оние што се опишани во изворите II-13 и II-18.

IIд. Покраини и вазалски држави

II-19. Одредбите за статусот на Дубровник потврдени со ахиднамето на Мурат III (1575)

[...] Своевремено, поради послушност и покорност, со преданоста и честа искажани од кнезовите и велможите на Дубровник [Рагуза] во времето на моите величествени предци - нека Бог ги осветли доказите [за нивната големина] им била доделена повелба.

[...]

Според стариот обичај, секоја година ќе праќаат две и пол илјади златници [*filori*] што ги испраќале уште во старо време до нашиот Двор, седиштето на славата, преку своите претставници.

Данок (арач) поголем од гореспоменатите 12 500 златници нема да се бара. Моите заповедници [санџакбегови], службеници [субаши] и сопственици на тимари, накусо, сите оние што се во сенката на мојата власт, нема на никој начин да ѝ нанесат штета на нивната земја, имотите, замоците или, пак, на нив самите.

Како што нивниот град и држава биле сигурни и заштитени во минатото, така ќе бидат сигурни и заштитени пак.

Од соседните земји [секој] може, и непријател и пријател, и по копно и по море, да дојде и да замине од нивниот град; никој не смее да го забрани ова или, пак, да се меша во таа работа.

Нивните трговци можат да тргуваат во моите земји коишто се под [Божја] заштита; тие можат слободно да доаѓаат и да заминуваат. Никој не смее да ги гиба нивните работи, животни или други богатства, ниту, пак, смее да им причини какви било непријатности. И не смеат да наплаќуваат патарина [*bāc*].

Biegman, стр. 56-57.

Кои се обврските на вазалскиот Дубровник (Рагуза)? [то мислите за посебните одредби што се однесуваат на трговијата и на трговците? Размислете дали тие биле поволни само за Дубровчаните или и за Османлиите?

II-20. Ахиднамето⁴⁶ на Ахмед I за Трансилванија (1614)

Со ова ветувам и се заколнувам [...] дека сè додека гореспоменатиот кнез [бег] и заповедниците и другите достоинственици од Горна Унгарија се поданици на мојата Висока порта, и тоа искрено и со верба и чест, им се пријатели на моите пријатели и непријатели на моите непријатели; и додека работат заедно и во согласност со гореспоменатиот Бетлен Габриел,⁴⁷ и се трудат да го потиснат и да го уништат непријателот кој би се кренал од која било страна против Трансилванија, а за да покажат дека се верни и покорни на мојата Порта оваа година ќе ѝ испратат подароци [*peşkeş*], според берикетот и можностите на нивната земја, по сопствена волја и со согласност на сите.

Потоа, за возврат, јас ќе ги бранам на секој можен начин од нивните непријатели, кога ќе им притребаат мојата помош и поддршка; сите тврдини и градови, како и сите земји што ги поседуваат отсега остануваат во нивни раце и баш никој, ниту некој главен заповедник [*beglerbeyi*] ниту намесник [*bey*] во моја служба ниту, пак, некој врховен заповедник на мојата војска [*serasker*] ќе смее да се меша во оваа работа.

Нивните обреди и обичаи на нивната вера нема да се сменат или да се изменат на ка-

⁴⁶ Ахиднаме е повелба која Султанот ѝ ја издавал на определена немуслиманска држава со која склучил мир. Таквиот документ не го добивале само „класични“ вазалски држави, туку и Венеција, Полска, итн. Долго време Османлиите одбегнувале да прифатат билатерални договори што ги издавале и ги потпишувале двете договорни страни; сепак, општо земено, за одредбите од ахиднамето било преговарано пред да биде издаден официјалниот документ.

⁴⁷ Кнез на Трансилванија (1613–1629).

ков и да било начин, како ни обичаите што си ги имаат со векови, туку ќе бидат оставени на раат и никој нема да смее ништо да им стори, туку ќе бидат оставени во мир да живеат под закрилата на правдата.

[...] И од оваа земја нема да бараме даноци поголеми од оние што биле собирани досега.

Gemil, стр. 165.

Кои биле обврските на една вазалска држава?

Кажете што мислите за условот да се биде „пријател на моите пријатели и непријател на моите непријатели.“

II-21. Автономијата на Молдавија (1716)

Молдавските кнезови беа лишени од правото да објават војна, да склопат мир, да потпишуваат договори, да праќаат гласници до кнезовите на соседните земји во врска со државнички работи, иако ја имаа целосната слобода и, речиси, исти овластувања како некогаш да донесуваат свои закони, да изрекуваат казни, да именуваат болјари⁴⁸ или да го одземат овој назив, да наметнуваат даноци, па дури и да назначуваат епископи и други слични работи. А ова овластување на кнезот не се однесува само на достоинствениците и на жителите на Молдавија, туку и на турските трговци и на други лица од разни сталежи сè додека престојуваат на неговата територија. Нивната судбина е во негови раце [...] и сите цивилни и воени достоинственици се оставени на негова милост: тој им дава на оние коишто му се мили, а им зема на оние коишто не му се допаѓаат. Притоа, тој не мора да почитува никакви правила [...] Кнезот ги има истите овластувања не само во однос на пониското свештенство, туку и врз митрополитот, епископите, архимандритите, игумените и сите оние што ѝ припаѓаат на црквата и сите нив кнезот може да ги расчини - тоа може да го стори со црквата, но не и со свештенството - без какви

било пречки и без согласност на цариградскиот патријарх, ако биле неправедни или сториле дело со коешто му наштетиле на народот или ако ковале завера против кнезот или државата, а дури може, ако тоа го налага мигот, да ги казни со смрт [...] Но, сепак, нема толкави овластувања врз имотите на жителите. Точно е дека, без оглед на висината на даноците што ги наметнал во земјата, никој не може да им се спротивстави на неговите наредби или да одбие да ги изврши без, притоа, да се доведе во опасност да ја загуби главата; но, од друга страна, пак, тој е должен на османлискиот двор да му пријави колку данок собрал. Работите стојат така што, иако никој не може да му суди, ако го пријават кај Големият везир дека пролеал крв на невин човек, тој ќе биде во поголема опасност отколку ако целиот народ се пожали на превисоки даноци. И ако најдат дека е виновен по ова прашање, обично го казнуваат со прогон или со одземање на сиот имот, зашто кнезот може да биде казнет со смрт само ако е виновен за бунт или ако одбива да плати годишен данок (арач). Всушност, ако успее кнезот да го одоброволи везирот со подароци, како и неговиот заменик [kethuda], ризничарот [defterdar] и другите што имаат влијание кај султанот, не мора да се грижи за поплаките ниту од болјарите, па дури ни од целата земја, зашто нема работа која бранителот не може да ја одбрани пред турскиот суд само ако има раце полни со подароци. Така, без оглед на тоа колку може да е тешка тиранијата на Турчинот за Молдавија, кнезот може да прави што сака без никаков страв; нема таков негов поданик чија непослушност би останала неказнета.

Cantemir 1973, стр. 127-128.

Димитриј Кантемир (1673-1723) владеел двапати како кнез на Молдавија (1693; 1710-1711), но бил присилен да пребега во Русија откако пропаднало неговото востание против Османлиите во

⁴⁸ Болјар била истовремено и благородничка титула и назив на служба.

1711 година. Младоста ја поминал во Цариград, а подоцна станал еден од најдобрите познавачи на Османлиската Империја во Европа. Тој е автор, меѓу другото, на историјата на Империјата и на една расправа за муслиманската вера. Неговото дело *Опис на Молдавија* е напишано на латински јазик и било наменето за западната публика.

 Дали Димитриј Кантемир ги одобрува или критикува проширените овластувања на молдавските кнезови? Размислете за предностите и за недостатоците на животот во една вазалска држава во споредба со животот во некоја „обична“ османлиска покраина. Кои биле последиците од статусот на државата за различните општествени групи ?

II-22. Францускиот патник Флаша за посебниот статус на влашките кнезови (1741)

Во Букурешт забележав нешто мошне чудно. Иако ова кнежество е оставено на милост и немилост на султанот, тука Турците немаат свои џамии и не се под власта на кнезот. Ја признаваат само власта на неговиот „намесник“ и само тој има право да им изрекува казни. Но, со Романците, со Грците и со другите христијани работите стојат поинаку: војводата или „господарот“ на Влашка може деспотски да управува со нивните животи или имоти, само ако мерките и одлуките што ги презема не се косат со оние на султанот,

зашто тој целосно зависи од него, и секогаш кога доцни со даноците што ѝ ги должи на Високата порта, треба да биде подготвен да биде симнат од власта, а понекогаш и главата му е во опасност. Тој е повеќе намесник отколку владетел. Војводата Константин [Маврокордатос]⁴⁹ заслужи подобра судбина; сите земји ќе беа среќни да го имаа него за владетел.

Calători, IX, стр. 257.

 Кои ограничувања важеле за Османлиите во вазалските држави? Споредете ги изворите во овој оддел со изворот I-8.

⁴⁹ Константин Маврокордатос (1711–1769) бил еден од најистакнатите претставници на грчката православна културна елита во Цариград во XVIII век, таканаречените фанариоти. Меѓу 1730 и 1769 година тој владеел шестпати со Влашка и четирипати со Молдавија.

Табела 2: Класификација на територијалната поделба во Османлиската Империја (XVI век)

А. „Главни“ османлиски покраини (eyalet; нарекувани и анџак или латинуа)

- управувани од главен намесник (беглербег)
- општо земено, се поделени во неколку санџаци (управувани од намесници или санџакбегови), коишто се состојат од неколку кази (управувани од кадии)
- поголемиот дел од земјата е распределен преку системот на тимари (феуди)
- примери: Анадолија, Румелија, Будим, Кипар, итн.
- особеност: мали области и заедници коишто уживале посебни привилегии или локална автономија (примери: манастирите на Света Гора или Синај; некои планински или островски заедници во Црна Гора, Албанија, Грција, итн.).

Б. „Втор појас“ османлиски покраини

- главно, ејалети управувани од главни намесници назначени од Султанот
- повеќето од овие покраини биле организирани според посебна финансиска регулатива (системот salyane: само делумно вклучени во системот на тимари/феуди или сосема исклучени од него)
- примери: Египет, Багдад, Басра, Тунис, Јемен, итн.
- особености: со некои од овие покраини, поретко ејалети, а почесто санџаци, управувале намесници со наследно право (примери: Лахса; Адана под семејството Рамазан; неколку курдски санџаци; Видин под семејството Михаилоглу во XV и XVI век, итн.)

В. Муслимански вазалски држави

- држави кои ја признавале османлиската власт, но ја задржале својата традиционална организација; сепак, Султанот влијаел врз назначувањето на владетелите
- општо земено, биле од големо политичко, воено и/или симболично значење за Османлиската Империја и примале финансиска помош во различни форми
- примери: Кримското ханство, Шерифатот во Мека и др.
- особеност: и Персија плаќала данок помеѓу 1590-та и 1603-та година, но таа трајно не ѝ била вазал на османлиската држава

Г. Христијански вазалски држави

- држави кои ја признавале османлиската власт, му плаќале данок на Султанот, морале да ја следат османлиската политика, но ги зачувале својата автономија и традиционалните христијански институции (не морале да ги почитуваат муслиманските/османлиските закони)
- примери: Дубровник, Влашка, Молдавија, Трансилванија, Грузија, Хиос (до 1566 г.) и др.
- особености: некои христијански држави плаќале данок само за дел од својата територија (на пр. Венеција за Кипар 1517-1570) и (Хабсбурзите за Горна Унгарија 1533-1593), или плаќале за „заштита“ за да не бидат ограбувани (на пр. Полска-Литванија му плаќала на Кримското ханство, а повремено и на Османлиите), но овие држави, сепак, ја задржале својата политичка независност.

ТРЕТО ПОГЛАВЈЕ:

Верски институции, верски заедници и обреди

Во Османлиската Империја живееле луѓе од најразлични вери. Припадноста на исламот била од суштинско значење за легитимитетот и на Султанот и на османлиската елита, но еднакво важно било и да се изнајдат начини за интегрирање на немуслиманските поданици во Империјата. Освен тоа, верската разноликост била значително поголема во Југоисточна Европа отколку во покраините од Блискиот Исток или Африка.

Во ова поглавје ќе се обидеме да ја оживееме централната улога што ја имала верата во животот на луѓето во Југоисточна Европа за време на Османлиската Империја. Во политичка смисла, верата имала суштествено значење. Во општествената структура на Османлиската Империја поделбата меѓу муслиманите и немуслиманите била од најголема важност, а немуслиманските поданици биле меѓу себе верски поделени во православни, еврејски и ерменски заедници (*millet*). Верските институции имале суштинско значење во изразувањето на интересите и потребите на милетите. Православната црква имала привилегиран однос со османлиската власт, но и верските водачи на припадниците на другите вероисповеди, исто така, соработувале со османлиската држава. Сепак, за повеќето луѓе верата била помалку работа на политиката и на институциите, а повеќе на односот спрема Бога. Верските обичаи имале главна улога во животот на луѓето, така што изворите вклучени во оваа поглавје имаат цел да фрлат светлина врз некои од нив.

Голем дел од изворите ја допираат мошне чувствителната тема на османлиската верска „толеранција.“ Многу историчари инсистираат на муслиманскиот карактер на османлиската држава и на фактот дека ги потчинувале христијаните врз верска основа. Други, пак, тврдат дека, додека во Европа се воделе војни и нехристијаните биле принудувани или да ја сменат верата или да се иселат, Османлиите биле многу потолерантни и им дозволувале на немуслиманските поданици да си ја задржат верата, па дури и со раширени раце примале бегалци. Иако и двете мислења во себе содржат по некое зрно вистина, тие со себе носат идеолошки обележја и на груб начин ги поедноставуваат историските докази. Изворите вклучени кон крајот на ова поглавје имаат цел да им помогнат на учениците да ја сфатат сложеноста на верскиот соживот и верската дискриминација во земјите од Југоисточна Европа во Османлиската Империја и, споредувајќи ги овие елементи, да им овозможат да ги постават во пошироки рамки.

IIIa. Муслимани

III-1. Натпис на порталот на Сулејмановата џамија во Цариград (средина на XVI век)

[Султан Сулејман] близок на преграката Божја, господар на величественоста и семоќта, создател на светот и Империјата и власта, [Султан Сулејман] кој е негов роб, чија моќ е божје дело, калиф, облеан со божествен сјај, Кој ги исполнува заповедите на тајната книга и ги извршува нејзините одредби во сите насе-

лени делови на земјата:

Освојувач на земјите на Истокот и Западот со помош на севишниот Бог и својата победоносна војска, Господар на светската Империја, Божја сенка врз сите народи, Султан над султаните на сите Арапи и Персијци, Објавувач на Закони [*kanun*], десетти од османлиските кагани, султан, син на султанот, султан Сулејманхан [...]

Нека потрае неговата лоза до крајот на светот!

Imber, стр. 75.

? Објаснете ја наведената врска меѓу Бога и османлискиот владетел. Дали тој (како и многуте други владетели кои тврделе дека се во непосредна врска со Бога) бил вистински верник или само се обидува да манипулира со своите поданици? Притоа, каква била улогата на улемата?

III-2. Димитриј Кантемир за муслиманските молитви

Мухамед наредил луѓето да се молат, или во јавност, или сами, 5 пати во текот на 24 часа [...] Кога се молат, особено се грижат за четири работи: 1. темелно да се измијат; 2. да ги кажат молитвите во определено време, зашто ако го сторат тоа прерано или предоцна, веруваат дека тие ќе бидат залудни или непријатни за увото Божје; 3. местото каде што се молат да биде чисто, но ако макар малку се сомневаат во неговата чистота, да стават под себе или чергиче или своја шамија; 4. да се поставени во насоката север-југ, која ја нарекуваат *kibla* и за која веруваат дека е насочена кон Мека. [...]

При молитва, неколкупати се клањаат, клекнуваат, ја допираат земјата со чело, стануваат и се молат. [...]

Во големите џамии не отстапуваат место никому, дури ни на султанот, туку секој останува на она место што првично го заземал, без да се помести или некој неког да допре. Пред да заврши молитвата, никој не смее да прозбори ниту збор ниту, пак, да се помрдне (о, боже, колку се тие поповожни и поревносни во својата почит кон Бога од христијаните!), а не смеат ниту да плукнат или да се закашлат, освен ако е тоа неизбежно, а плукаат во шамиче зашто сметаат дека е неприлично да плукаш или да си го бришеш носот на такво чисто место.

Петок. Во петоците, кои на јазикот на Куранот се нарекуваат *џума* (што значи собор или повторна средба), по пладневната молитва, во големите џамии (кои ги нарекуваат султански) проповедниците држат верска поука

два или три часа. Ги објаснуваат кажувањата од Куранот за определена тема што ја одбрале претходно. Кон ова додаваат, со убави зборови, по нешто поучно, во зависност од пригодата, и го украсуваат својот говор со стилски фигури, тропари, метафори и други реторички средства. Во време на мир, додаваат по нешто за правичноста, за грижата на државната управа и за Божјата милост, како и за постапките и намерите на непријателот. А ако е време на војна или на воени походи или, пак, тие треба да следуваат, султанот им наредува на проповедниците почесто да зборуваат за тоа и да му покажат на народот и да го убедат дека војната против непријателот се води по Божја наредба и по волја на Пророкот, а не за овоземни богатства, ниту, пак, за некои посебни придобивки или слава и пофалба, туку само поради ширењето на верата и славата Божја и во полза на сите муслимански и други народи.

Cantemir 1987, стр. 289-295.

Ова е извадок од расправата на Кантемир за муслиманската вера што ја напишал за време на прогонството во Русија (1711-1723), врз основа на неговите широки познавања на османлиското општество, со кои се здобил за време од повеќе од две децении што ги поминал во Цариград пред 1710 година.

Кои правила требало да ги почитуваат муслиманите за време на молитвата?

Најдете ги во извадокот аргументите кои зборуваат во прилог на „демократската“ природа на заедницата на муслиманските верници.

Дали мешањето на политиката во верската служба било оправдано? Наведете аргументи „за“ или „против“ таквото мешање. Најдете примери за тоа во другите општества. Дали тоа се случува во вашето општество?

► Сл. 11 Џамија во Изник (Никеја) од XIV век

Lewis, стр. 294.

► Сл. 12 Сулејманија (Сулејмановата џамија) во Цариград (1550-1557)

Фотографија: Хелен Филон

Споредете ги двете џамии. Доколку не ги знаевте годините кога се изградени, како ќе знаевте која е постара?

III-3. Објаснувањето на еден муслиман за врската меѓу Алах и дождот (1779)

Дожд не заврне три или четири месеци, па во сите џамии во Сараево се држеа заеднички молитви за дожд (таквите молитви се нарекуваат дова). Но, сè има своја причина, зашто Алах не ги менува своите одлуки, а возвишениот свет на духот е сврзан со нашиот свет. Ако треба да заврне, има друга причина за тоа, и неа ја знаат ѕвездочатците, а молитвите се само знак на послушноста кон Бога и на нашата служба, но не и главна причина да заврне дожд. Зашто, ако секоја молба биде услишена, тогаш светот ќе пропадне, а нам тајните не би ни биле откриени. Ама, кога на дождот ќе му дојде време да заврне, а некој се помоли, луѓето тогаш велат дека е тоа добар човек и дека молитвата ќе му биде услишена. Јас, пак, грешен сиромав, слушнав пред еден месец (што значи сега) дека ѕвездите така ќе се наместат што ќе се „отворат сите порти“, што значи дека ќе заврне - а така и стана. Па така, некои незнајковци почнаа самите да донесуваат некакви заклучоци, што не е погрешно, не е ни важно, зашто ќе биде онака како што ќе каже Алах, сакале ние така или не.

Bašeskija, стр. 235.

Мула Мустафа Башескија (1731 /1732-1809) целиот свој живот го поминал во Сараево. Бил имам и ќатиб во Бозаци Хаџи-Хасановата џамија, а подоцна бил писар (ќатиб). Напишал *Хроника* којашто е извонреден извор на податоци за историјата на политичкиот и секојдневниот живот во Сараево, Босна и во соседните земји. Неговиот текст, исто така, открива дека, како и европските интелектуалци во XVIII век, и тој бил критичен кон тогашното суеверие; меѓутоа, тоа не го навело да се посомнева и во семоќноста на Алах.

Во што, всушност, верува мулата Мустафа Башескија? Дали дождот врне од природни или од божествени причини?

- Сл. 13 Орнаментални натписи од Куранот во Старата (Ески) џамија во Едрене (XV век)

Hegy, Zimanyi, III, 90.

- Сл. 14 Угледна Турчинка јава на камила при аџилак во Мека

Hegy, Zimanyi, III, 62.

III-4. Хетеродоксноста кај муслиманите: шеги за бекташите

Држел оца проповед во џамија за Божјата моќ и за Неговите својства.

- Алах не е ни на небо ни на земја, ни десно ни лево; ни над океанот ни во него. Накусо, тој не се покажува во просторот, туку постои само во срцата на верниците, велел оцата, кога еден бекташ веќе не можел да се воздржи:

- О, верници, ве молам да ме ислушате. Кога пред некој ден реков: „Алах не е тука“, - промрморевте дека сум „станал неверник“, а сега кога оца-ефенди ви вели дека Алах не постои, никој ни збор да каже.

Еднаш прашале еден бекташ: „Зошто на светот има толку ридови и долини, карпи и планини? Зошто светот не е насекаде рамен и мазен?“ А бекташот одговорил, „Па, што очекувате од место што е направено за шест дена?“

Dursun, стр. 78.

🔑 Бекташите се формирале како верско братство што го следело учењето на Хаџи Бекташ Вели, прочуениот мистик и дервиш од XIII век. Иако службено биле блиски до османлиската власт, и мошне влијателни меѓу јаничарите, бекташите биле следбеници на мистицизмот во исламот (суфизмот), којшто понекогаш бил поблизок до шиитската отколку до службената сунитска вера на Османлиската Империја. Бекташите постепено почнале да ги изедначуваат со еден специфичен вид непочитување на општествената хиерархија, но и на вообичаените обреди и обичаи, а сето тоа било искажувано преку безбројните шеги поврзани со типичниот лик на анонимниот бекташки баба (буквално „татко“) или понекогаш деде (буквално „чичко“ или „дедо“), кој е еден од најзначајните ликови во турскиот хумор. Како и со многуте други елементи на усната традиција и бекташките шеги не можат лесно да се датираат, со што сведочат за многубројните слоеви на општественото паметење.

? Што мислите за овие шеги? Дали тие имале цел да го поттикнат народот против верските власти или, пак, биле само безопасни искажувања на бунтовни поединци? Дали ви се познати други облици на верска различност во Југоисточна Европа? Дали мистицизмот може да ги поткопа службените верски институции?

► Сл. 15 Астрономската опсерваторија во Цариград (околу 1580)

Lewis, стр. 200.

? Кои научни инструменти можете да ги препознаете? Кои од нив користиме и денес? Зошто на сликата се прикажани само мажи? Зошто сите носат бради? Дали тоа било мода, ознака на професијата или општествен симбол? Дали постои некој определен одговор на овие прашања или, пак, станува збор за вообразбата на сликарот? Што мислите за картата што е прикажана на сликата?

► Сл. 16 Народниот јунак Насрадин Оџа

Hegy, Zimanyi, III, 75.

? Дали знаете некои приказни за Насрадин Оџа? Како е прикажан тој во тие анегдоти? Дали приказките за Насрадин Оџа се популарни во вашата земја? Кога првпат тие се објавени на вашиот јазик? Прашајте ги пријателите или членовите на семејството што знаат за него.

IIIБ. Христијани

III-5. Изборот на Генадиј Схолариј за прв православен патријарх по османлиското освојување на Цариград (1453)

На третиот ден по падот на нашиот град Султанот ја прослави својата победа со огромна веселба и прослава. [...]

Издаде наредба за избор на патријарх, а сè според обичајот и редот, зашто нашиот патријарх претходно се беше упокоил. Високите свештеници кои се погодија таму и малкутемина членови на црквата и мирјани го одбраа учениот Георгиј Схолариј и го избраа за патријарх под име Генадиј [...]. Нашиот обичај и традиционалната церемонија налагаат христијански цар да му предаде златен крст на новоизбраниот патријарх. А овој дрзок Султан се обиде да се подметне како цар на нашиот град, така што ги имитираше нашите христијански цареви: го покани Генадиј на

вечера и разговор и го прими со големи почести. Долго време разговараа, а Султанот му го вети целиот свет. Кога дојде време Генадиј да си оди, му беше подарен оној скап крст и беше замолен да го прими.

Melissenos, стр. 133-135.

Пред падот на Цариград, Схолариј бил еден од водачите на противниците на Унијата на Фиренца (1439), со која византискиот цар Јован VIII одлучил да му ја потчини православната црква на папата во замена за католичка помош против Османлиите.

Кои биле интересите на Мехмед II во поставувањето на Генадиј за патријарх?

► **Сл. 17** Сребрена чинија од османлиски период со натпис на грчки јазик употребувана во православен црковен обред (XVI век)

Музеј Бенаки, Атина

III-6. Францускиот патописец Пјер Лескалопје за манастирот Св. Сава во Србија (1574)

На дваесет и први [март] стасавме во Увац, мало турско гратче. Оттаму можевме да го видиме манастирот Свети Сава, манастир со српски калуѓери. Облечени се во црно, зборуваат словенски јазик и живеат според грчки обичаи. Ни ја донесоа големата коска од раката на свети Сава да ја бакнеме. Велат дека кај нив е и неговото тело. Видовме и Евреи и Турци како ја бацуваат раката со иста почит како и христијаните и како даваат уште повеќе дарови како добродетелство. Овие калуѓери му плаќаат одредени давачки (арач) на султанот. Нашиот водич (чауш) ни раскажа како еднаш еден Турчин, кој дошол да го собере арачот, им направил некаков зулум на калуѓерите и паднал мртов пред манастирската порта. Ни дадоа да јадеме чорба од масло и праз, и риба и црн леб.

Самарциќ, стр. 135.

❓ На кој начин ја искажувале својата побожност православните верници? Дали тој бил карактеристичен само за припадниците на православната вероисповед? Зошто верниците од другите вери ја искажувале својата почит кон моштите на свети Сава, српската првославна реликвија? (Во овој поглед имаме пример на мешање на верите). Зошто е тоа така? Дали ви се познати слични примери од другите краевина на Европа или на светот или, пак, од други историски периоди?

III-7. Павле од Алепо за молдавските цркви (средина на XVII век)

Во Васлуј се наоѓаат неговите [на некогашниот кнез Стефан Велики] бањи, градини, па потоа и големата и висока црква со извишени и многу високи куполи. Насекаде околу црквата има сводови и полукружни лакови, а нивната внатрешност е живописана и со икони на сите светци. Освен тоа, кај портата, на понискиот ѕид, е насликан Страшниот суд со злато и *лапис лазули*, и Мојсеј како ги води Ана и Кајафа и сите други Евреи пред нашиот Господ. Овие фрески се грди. Потоа следуваат поинакви живописи: фрески на кои се прикажани Турци со бели турбани на главите, големи кадифени наметки во разни бои, со долги ракави и со нивните жолти волнени превези, па потоа нивните дервиши, а меѓу нив се прикажани ѓаволи кои јавнале некои од нив, ги бркаат и ги задеваат. Сатаната е прикажан напред, со шапка на главата. Еден од ѓаволите го задева и му ја симнува шапката од главата. А така е живописана и целата внатрешност. Архитектурата на црквата е многу убава. На калотата од централната купола е прикажан ликот на нашиот Господ Исус Христос. [...] Пред црковната порта виси голема камбана.

Во овој крај црквите имаат три дела: првиот дел е надворешен, со порта, и е наменет за жените; вториот дел е одделен со ѕид и врата и е наменет за верниците; третиот дел, исто така, е одделен со ѕид и врата и е наменет за кнезот и за неговиот двор.

Călători, VI, стр. 29.

❓ Каква улога во верскиот живот во Молдавија имал живописот на кој биле прикажувани Турците? Како можеле да постојат такви фрески во една држава која ѝ била вазал на Османлиската Империја? Дали е ова пример за османлиска верска толеранција?

Споредете ја хиерархиската поставеност на внатрешноста во молдавските цркви со онаа во муслиманските џамии што е опишана во изворот III-2.

► Сл. 18 Манастирот Воронец во Молдавија (изграден во 1488, надворешните фрески насликани помеѓу 1574 и 1550)

<http://www.users.cloud9.net/~romania/vor/Voronet.html>

► Сл. 19 Тајната вечера: фреска од манастирот Ставроникита, Света Гора (1546)

Koliopoulos-Chassiotis, стр. 169.

III-8. Козма од Ајатолија ги повикува христијаните да ги праќаат своите деца на училиште

А вие, родители, дајте им на децата христијанско образование, научете ги да читаат и да пишуваат, направете сè што треба да се отвори училиште, најдете учител и платете го за да ви ги учи децата, зашто е тежок грев децата да се остават слепи при очите и неписмени; нека не ви биде најголемо гајле како да им оставите богатство и имот, та да можат да јадат и да пијат дури и кога вие ќе бидете умрени по тоа да ве паметат. Подобро нека бидат сиромашни, а учени, отколку богати, а неписмени.

Menounos, стр. 173.

Козма од Ајатолија (1714-1779) бил особено активен како мисионер во северна Грција и Албанија, но имал врски и со Света Гора. Неговиот повик, образованието да се спои со православната побожност и верските обичаи, е карактеристичен ран облик на просветителство во земјите од Југоисточна Европа.

Дали се согласувате со повикот на Козма од Ајатолија (особено во однос на последната реченица)? Зошто тој смета дека образованието е толку важно? Размислете, дали ваквиот став придонесувал кон општествен напредок?

III-9. Кирил Пејчиновиќ за несогласувањата меѓу православните селани и поповите (1816)

Гледам, во једни села, да чува Господ! Диб грубо! Ни христијани можам да ги наречам ни пак неверници. Великиј петок и Велика субота јадат и пијат, у великиј пост хора играат... Давиа чинат, се пцуат, се тепаат на сам ден Велик - ден причесна чекаат. А попот узел - осом села попуат, каде понапред да стасаат. Трчаат од село на село, со мензул (поштенски службе-

ник) носит свети тајни.

А једни сиромаси христијани дури ги жалим, зошто до само полдне стоат и чекаат попа да му донесе причесна. И викаат: „Се забави попот, тоа му било, она му било!“ Другите пак велат: „Ајде да му се натепамо, ки (та) уште еднаш да не се забават!“ А једни чорбације што са мало по зенгини (побогати) како кметинке, пак тија велаат: „Не така, да го тепамо ќе не глоби забитот, токо мије - ко што сме се собрале вкуп - да идемо, да однесемо овен на агата или на пашата, да му аливерисамо ќотек (да го натепаме), јем да го напудемо, да земемо друго-то-го попа, ако е подалеко со куќата.“ Пак другиј кмет велит за друго того попа: „Каков глобар јест и тој поп многу земат, јем вересие пеет, чекаат за пари со години. А другиот поп со Турци си земат хакот, ако му не платиш.“

Кој така велит, кој другојаче, асликелам (туку) свите хулат на попот што им јест законик, што крстил во името Светија Троици и ги венчал, и ќе ги закопат и што им је татко и поголем од родител негов. Не постат како што се постит и на попа хулат, и причесна чекаат до полдне. И ја грешниј и недостојниј Кирил, што сум погрешен од сите нив многу и многу и прекомно, и уште грех сторих што ги осудих - создание и раби божии и браќа наших осудих - јер не се поносуем (не се шегувам) со нив, да не даде бог, токо ги жалим јем ги учим, јем се молам Богу Христу спасителју нашему, и молим да ги наставит на пут истиниј и да ги извадит од темнину у виделина и вси христијани да спасит и нас помилует, амин; - и ја грешниј и видох така каде зборат, видох, не бендисах (не ми се допадна) и им рекох: „Зошто христијани чекамо до пладне? Не ли, надробите леб и сипајте вино на лебец, да ни попа чекајте, ни пцујте го, ни тепајте го, ни глоба дадите стоката, јадите си ја сами, зашто на забит да ја дадете глоба?“ Тија ми велаат: „Попот што носит велиј ден, што ни дава нам тоа не јет леб и вино, токо јест крв Христова. Затоа и чекаме до полдне, зере сме чуле од стари - без неа не може човек да биде жив.“ Ја им велаам: „Кој ви кажуе така, нали попот?“ Тија ми велаат: „Бре, попот досега никаква реч не ни каза, от негова уста това не излага

никогаш. Нему кажи му со нас барабар (заедно) да идет на свадби, на теферич (излет), на хора, на лов, на сехер (забава), на потера, на алиш-вериш (земање-давање) да прекупи, да препродаде, а за поучение ни мије го прашаеме ни он сам ни кажуе.“ И ја грешен гледам од обете страни кабае: и од христијаните, зошто не прашаат попа, и од попот зашто сам не ги поучуе помало, колку јест кадир, колку знае толку нека каже: гледам, касавет не му је за нуаријата (грижа) што ја зел, на шија му виси.

Одбрани, 2 стр. 14-16.

III. Евреи

III-10. Писмо од Исак Царфати, рабинот од Едрене (Адријанопол), до Евреите од Средна Европа (средина на XV век)

Браќа мои и мои господари, откако му се помолив на Бога за ваш мир, би сакал да ви раскажам за тоа како младиот рабин Залман и неговиот придружник рабинот Давид Коен дојдоа кај мене. Ми кажаа сè за страдањата, пострашни и од самата смрт, низ кои нашите браќа, синовите на Израел кои живеат во Германија, поминале и, сè уште, поминуваат; за пресудите против нив, за нивното мачеништво, за протерувањата што се случуваат катадневно и со кои тие се присилени бескрајно да талкаат од земја до земја, од град до град, а притоа никој не сака да ги прими [...]

Кога пристигнаа тука во Турција, земја која Господ ја поштедувал од својот гнев, кога го видоа мирот, спокојството и избилството што владеат во неа, и кога видоа дека Турција не е далеку од Ерусалим, и дека дотаму може да се стаса по копнен пат, беа пресреќни и рекоа: без сомнение, ако Евреите кои живеат во Германија знаеа за барем десетти дел од благословот што му го испратил Господ на Неговиот народ во оваа земја, би патувале и по снег и по дожд, и дење и ноќе, само да стасаат тука. Ме замолија да им пишувам на прогонетите и на Евреите во Германија, во градовите во Швапската и Рајнската

 Опишете ги верските чувства на селаните. Во што верувале тие? Како се разликувала нивната вера од официјалната? Кои биле причините за нивните особеноности по прашањето на верата? (сиромаштија, необразованост, подлабоко сфаќање на верата?) Зошто селаните си ги критикувале своите свештеници? Дали тоа било оправдано? Искажете го својот став „за“ и „против“ во однос и на двете страни.

област, во Стирија, Моравија и Унгарија и да им кажам колку е благопријатна оваа земја [...] Кога видов дека во нивните молби нема никаков личен интерес, решив да им ја исполнам желбата, зашто сакам на Израел да му дадам можност да го добие она што навистина го заслужува [...]

Shaw, стр. 31-32.

 Евреите биле прогонувани уште повеќе по епидемијата на чумата која се случила кон средината на XIV век, а ги прогонувале не само во Германија, туку и во повеќето земји од западна и средна Европа. Овие прогонства, заедно со верските предрасуди, конкуренцијата во економијата и општествената изолација, натерале голем број Евреи да побараат засолниште во посигурни и, воопшто земено, послабо населени земји, како, на пример, Полска-Литванија и Османлиската Империја.

 Дали некоја земја во светот би можела да биде толку совршена како што се зборува во овој текст? Дали предностите на животот во Османлиската Империја, според описот, се точни и верни? Дали недостига спомнувањето и на некои слаби страни? Зошто рабинот сака да ги привлече Евреите да живеат во Османлиската Империја?

III-11. Елија Капсали пишува за благосостојбата на Евреите во Османлиската Империја под Мехмед II

Во првата година од владеењето на султанот Мехмед, царот на Турција [...], Господ го поттикна неговиот дух [...] и неговиот глас и проглас се слушнаа низ целото царство: „Ова е абер од Мехмед, царот на Турција, мене Господ на небесата ми даде да царувам со оваа земја и ми нареди да го пребројам неговиот народ - семето на Аврам, неговиот слуга, синовите на Јаков - неговиот избран народ, и да им дадам живејачка во земјава и да им обезбедам засолниште. Нека дојде секој од нив со својот Бог во Истанбул, мојата престолнина, и нека седи под својата лоза и под својата смоква со своето злато и сребро, имот и добиток, нека се насели во земјава и нека тргува и нека биде дел од неа“.

Евреите од сите градови во Турција, и од блиску и оддалеку, секој еден маж, се собрале на едно место; и илјадници од нив, и десетици илјади, се прибрале и Господ им помогнал од небесата, а царот им дал убави имоти и полни куќи. И така, Евреите таму си живееле со своите семејства и набргу се намножиле [...]

Биле богобојазливи, и затоа Господ им подарил благосостојба, а онаму кај што во времето на византискиот цар имало само два или три еврејски собора, тие се намножиле им се зголемил и бројот, така што станале повеќе од четириесет собори, па дури морале и да се разделат зашто имотите многу им се зголемиле. Евреите во Истанбул биле вредни за пофалба. Им пораснало богатството и угледот и Тората им се проширила. Во своите синагоги го фалеле Бога, изворот на нивниот Израел и чудотворец. За време на ноќните служби во куќата Божја сите негови слуги Го фалеле и Го благословувале со песна до небо.

Shaw, стр. 30-31.

Очигледно е дека Елија Капсали, кој во XVI век пишувал за настаните од втората половина на XV век, бил повеќе заинтересиран за поттикнувањето на традиционалните еврејски морални вредности отколку за точноста на историските податоци. Затоа неговиот текст избобилува со парафрази од Стариот завет (на пр. од Прва книга Мојсеева, 13:6, 34-10; Втора книга Мојсеева 1:7, 1: 21; Книгата на Псалмите 687, 134:1, итн.).

Какви му биле намерите на авторот на текстот? Што сакал да постигне со него? На кој начин се обидел да воспостави врска меѓу двете вери? Дознајте каква улога има Аврам во исламот и јудаизмот. Според што можеме да заклучиме дека говорот што му го припишува Елија Капсали на Мехмед II не е историски точен?

III-12. Еврејскиот месијанизам: случајот на Сабатај Зеви (1666)

[...] а сега продолжуваме со следната (година-1666) каде што накусо ќе ви раскажеме за Сабатај Зеви, кој се преправал дека е еврејски месија, а кој најпрво се појавил во Смирна и таму разгласил дека е месија, и зборувал за големи-ната на нивното царство што допрва доаѓа, и за цврстата рака Божја што ќе ги избавела и ќе ги прибрала од сите страни на светот. Тој бил син на трговски посредник, родум од Смирна, угледен граѓанин кој добро зборувал хебрејски и арапски [sic!] јазик, но откако го протерале од синагогата поради правење безредие, некое време талкал горе-долу по Грција, и подолго време престојувал и во Ерусалим, каде што се сретнал со некојси Натан, итар софист, кој пак, казал дека е пророкот на Сабатај и бил толку дрзок што претскажал дека една година по 27 ден од месецот кислев месијата ќе се појави пред Големиот господар⁵⁰ за сè да се подготви

⁵⁰ Името што Европејците го користеле за османлискиот султан, во тоа време Мехмед IV (1648–1687).

за неговиот пречек. Кога се појавил во Смирна, отворено почнал да се прикажува како месија, и тоа им го објавил на Евреите од сите земји. Но [...] некои верници од неговиот сопствен народ му се спротивставиле велејќи дека е измамник, но тој и натаму продолжил, кажувајќи дека Господ го повикал да го посети Истанбул каде што требало да го заврши главниот дел од неговата задача. Но, штом пристигнал, везирот⁵¹ решил дека веднаш треба да го фрли во скапана зандана, од каде што подоцна го префрлил на Дарданелите; таму, пак, Евреите од разни далечни краишта повјасале кај него во голем број, а тој имал време да смислува нови начини на служба. Затоа Големиот господар, кој веќе беше слушнал разни работи за него и за неговата лудост, а и зашто Евреите сè повеќе му се восхитувале, наредил да го донесат кај него и не сакајќи да се откаже од својата намера без некое чудо, предложил да го соблечат Сабатај до гола кожа и да го наместат како цел за вештите царски стрелци, па ако стрелите не го пробијат, тогаш ќе поверувал дека Сабатај е месија, но Сабатај одбил така да биде ставен на проба и, за да си ја спаси главата, бил принуден да стане мухамеданец. Но, повеќето Евреи верувале дека тоа не се случило, туку дека само неговата сенка со турбан на главата и облечена во мухамеданска облека останала на Земјата, а дека телото и душата му биле пренесени на небо и ќе престојуваат таму сè додека не дојде времето за извршување на неговите чуда; Кохамите⁵² од Истанбул рекле дека оние што му веруваат ќе бидат проколнати и им наредиле, под закана за исклучување, да ѝ се вратат на својата стара вера.

Jones, II, стр. 175-176.

❓ Кои биле мотивите на Сабатај Зеви? Дали навистина верувал дека е месија? Што мислите за крајот на неговата „кариера“: зошто преминал во ислам? Зошто Евреите станувале следбеници на Сабатај Зеви? Дали таквото движење било

⁵¹ Фазил Ахмед Копрулу, Голем везир од 1661–1676.

⁵² Поим што се користи за старешините во еврејската заедница.

карактеристично само за Евреите? Дали ви се познати некои слични месијански движења во историјата на вашиот народ? Што мислите за начинот на кој Султанот се справил со случајот на Сабатај Зеви. Која му била целта? Дали успеал да ја постигне?

► Сл. 20 Еврејски лекар: француска гравура (1568)

Nicolay, стр. 182.

❓ Зошто францускиот гравер и патник сметал дека е важно да прикаже еврејски лекар? Дали во Османлиската Империја имало и лекари од друго етничко потекло или од други вери? Дали постои некаква врска меѓу облеката на еврејскиот лекар и подредената положба на немуслиманите, како што укажуваат и текстовите III-19 и III-20?

III. Верскиот соживот и верската дискриминација

III-13. Верскиот дијалог на Григориј Палама за време на неговото заточение (1354)

Тој (имамот) почна така што кажа дека тие [муслиманите] ги прифаќаат сите пророци, па така и Христа и четирите Божји книги,⁵³ меѓу кои е и Христовото Евангелие. А на крај кажа [...] „а вие, зошто вие не го прифатите нашиот пророк и не верувате во неговата книга што е исто така пратена од небесата?“ А јас му одговорив: „И вие, како и ние, имате обичај [...] да не прифаќате ништо како вистинито без сведоштво [...] За Христос, покрај многуте големи чуда што ги направил, посведочил и самиот Мојсеј и другите пророци; и само тој е еден и единствен, во вјеки вјеков, за кого и вие велите дека е Божја реч; и само тој е еден и единствен роден од девица; и само тој е еден и единствен, во вјек и вјеков, кој воскреснал на небо и е бесмртен; и само тој е еден и единствен, во вјек и вјеков, за кого се надеваме дека ќе се врати и ќе им суди на живите и воскреснатите мртви; - и за него го кажувам само она што и вие, Турците, и самите го признавате. Затоа ние веруваме во Христа и во неговото Евангелие. Но за Мухамед, не гледаме дека за него посведочиле пророците и тој не сторил ништо посебно или вредно за спомен за да нè натера да поверуваме во него. И затоа не веруваме ниту во него ниту, пак, во книгата што ја пратил тој.“ Имамот ова го погоди, но почна да се брани: „Мухамед се споменува во евангелијата, а ти го скуси неговото сведоштво. И освен тоа, тој тргнал од далечините на Истокот и победоносно стасал до Западот, како што и самиот гледаш“ [...]

„[...] Точно е дека Мухамед тргнал од Левант, и победоносно стасал до Понт; но, тоа го постигнал со војување, сабја, пљачкосување, потчинување и убиства; а ништо од ова не доаѓа од Бога, кој е добар [...] Зарем Александар

не тргнал од Западот за на крајот да го покори целиот Исток? И многумина други, во други времиња, тргнале во своите походи и завладеле со целиот свет. Но на ниеден од нив луѓето не му ја дале својата душа, како што вие му ја дадовте на Мухамед. А освен тоа, иако тој [Мухамед] користел сила, но истовремено барал и уживања, освоил само дел од светот. Наспроти ова, иако Христовото учење ги отфрла, речиси, сите сладости на животот, сепак, ги прегрнало сите краишта на светот и владее и сред оние што се борат против него, а сето тоа е постигнато без насилство, и секогаш успевал да извојува победа над насилството што му се спротивставува, и со таа победа го поразил светот. На ова место присутните христијани, чувствувајќи како во Турчинот расте бесот, ми дадоа знак да престанам. Ама јас, пак, за да внесам малку ведрина, сепак, кажав со блага насмевка: „Ако се сложувавме во зборовите, ќе бевме од иста вера. А разбраните нека ја разберат смислата на кажаното.“ Тогаш еден од нив рече: „Ќе дојде време кога сите ќе се согласиме.“

Phillipidis-Braat, стр. 154-157, 160-161.

За време на неговото заточение во Османлиската Империја (1354-1355), Григориј Палама (види поподробно во објаснувањето кон текстот I-6) водел неколку теолошки расправи со муслиманите и Евреите, од кои една била со внукот на Орхан, Исмаил, а една со учените луѓе кои ги пратил самиот Орхан. Во посланието до своите верници во Солун, Палама си спомнува и за една друга расправа со муслимански имам во близината на Никеја. Иако Палама е непопустлив во своите аргументи, неговото искажување содржи и аргументи на муслиманите против христијанската вера, со што сведочи за сложеноста на верските односи на териториите коишто ги освоиле Османлиите.

⁵³ Петокнижието, Псалмите, Новиот завет и Куранот.

❓ Што мислите за подготвеноста на османлиските Турци да расправаат за верски прашања со својот заточеник? Што мислите за аргументите изложени во овие расправи? Дали со нив може да се објаснат преминувањата во ислам што се случиле по османлиските освојувања?

III-14. Соживотот на различни заедници во османлиските градови (околу 1660)

(Белград)

На бреговите на реката Сава има три ѓупски [Kıbtî] маала [mahalle], а на бреговите на реката Дунав има три маала во кои живеат грчки (ромејски) неверници, како и Срби и Бугари кои живеат во три маала. Веднаш до тврдината има еврејско маало што им припаѓа на седумте заедници на караимските Евреи. Свое маало имаат и ерменските неверници, но нема такви франкски⁵⁴ или унгарски маала, ниту, пак, нивни конзули. Сите други маала се муслимански, така што фамилиите на следбениците на Мухамед ги поседуваат сите најдобри, најпространи и најсветли делови од градот во неговите високи или средни делови.

[...] Има вкупно двесте и седумнаесет⁵⁵ џамии [mihrab], но ќе ги опишеме само султановите од кои се повикува на петочната молитва, како и везирските џамии и џамиите на домашните велможи и угледни луѓе.

[...] Сè на сè, има девет цркви или манастири, во кои тие ги вршат своите зловни обреди. Има грчки, ерменски, српски, бугарски и еврејски храмови, но нема идолопоклонички куќи на Франки или Унгарци.

[...]

(Сараево)

Цркви - сите цркви се мали и нема црква со камбанарија. Црквите на српските и на ла-

тинските христијани се во добра состојба. Франките и Грците, исто така, ги вршат своите верски обреди во овие цркви. Има и една еврејска синагога.

Evliya Çelebi, стр. 195-198.

❓ Споредете го описот на Евлија Челеби на христијанските цркви во Сараево со описот на молдавските цркви што го дава Павле од Алепо (извор III-7 во ова поглавје).

III-15. Врските меѓу православно, католичкото и лутеранското население во Бугарија и Влашка (1581)

Работите забележани од папскиот нунциј како заклучок откако ги ислушал неколкуте католички трговци за состојбата на католиците во Бугарија и Влашка. Посетата на Силистра и Провадија што ја дозволил нашиот владетел со писмата на нашиот високоценет монсињор [кардинал] од Комо на 11. март 1581 г. На денешен ден, 5 декември, ми се претставија дубровнички трговци [...] кои живеат во местото на Дунав наречено Силистра, а кое домашните го викаат Деристор, на два дена оддалеченост од Варна; земјата се вика Добруџа, во старите времиња ја викале Мезија, а јазикот што го зборуваат е бугарски или илирски. Со неа владее Султанот од другата страна на реката, а пред неа лежи Влашка, вазал на Турција. Гореспоменатите Бугари се православен народ, имаат цркви, свештеници и епископи. Велат дека има само десет католички фамилии [кои се] по потекло од Дубровник. Тие немаат цркви, ниту трудољубиви свештеници, но си донесле од Дубровник заедно со оние од Провадија, што е два дена од Силистра, човек по име отец Николо Години од Антивари, голем човекољубец; тој тука врши служба шест месеци за плата од 100 талири⁵⁶ годишно.

⁵⁴ Заедничко име со кое Османлиите ги нарекувале народите од Западна Европа, вклучувајќи ги и католиците и протестантите.

⁵⁵ Оваа бројка е сигурно претерана, како што обично се случува кај Евлија Челеби.

⁵⁶ Големи сребреници од средна или од западна Европа.

Прашуваат дали смеат да одат во православни цркви да се молат и сесрдно да се причестуваат; дали смеат да се крстат кај православен свештеник и да ја примат последната причест од него, ако за тоа има потреба, т.е., ако е некој на смртна постела. Исто така, ме прашаа дали може млад католик да се премисли со мирна совест иако живеел со млада православка и ѝ ветил дека ќе се ожени и ќе има деца со неа. Исто така, ми рекоа дека, кога одат преку Дунав кон Трансилванија, во Влашка наидуваат на многубројни лутерани од Германија кои секогаш им зборуваат за нивната вера и без пари им даваат книги за нивната извртена вера [...] Силистра [е] на два дена оддалеченост од Провадија и [лежи] на Дунав. Таму има 1 500 куќи на христијани и пагани. Има осум католички куќи со вкупно 40 души, се дубровнички трговци, а во мигов капелан им е братот Челестино, со плата од 2 000 акчи годишно; добри христијани се [иако] немаат црква; мисата се служи во една соба. Ветено им е дека ќе им дозволат да изградат мала куќа што ќе им служи како црква; немаат друга свештеничка одежда освен онаа што ја носи капеланот, кој служи тука три години и сите за него зборуваат убаво; тука служи шест месеци, па потоа шест месеци е во манастирот во Трговиште.

Călători, II, стр. 504.

 Што го прашале католиците во Бугарија и Влашка папскиот нунциј? Каква слика даваат овие прашања за нивните секојдневни проблеми? Размислете што можел да им одговори папскиот нунциј.

III-16. Фетвата на Ебус-Сууд за шиитите (средина на XVI век)

Прашање: Дали според Светиот закон (шериијатот) е дозволено да се бори против следбениците на Сафавидите⁵⁷? Дали оној што ќе

ги убие е свет воин и дали е маченик оној што ќе биде убиен од нивна рака?

Одговор: Да, тоа е голема света војна и славно мачеништво.

Прашање: Ако е дозволено да се бори против нив, дали е тоа само поради нивниот бунт и непријателството кон [османлискиот] султан кој владее со исламскиот народ, или затоа што ја извлекоа сабјата против војската на исламот, или, пак, заради нешто друго?

Одговор: Тие се и бунтовници и, според многу други работи, неверници.

Imber, стр. 86.

Ебус-Сууд (околу 1490-1574) бил учен човек кој Сулејман многу го почитувал и кој, речиси, три децении бил на положба на врховен поглавар и судија (шејх-ул-ислам). Неговите пресуди (фетви) извршиле трајно влијание врз османлиското општество.

Што откриваат овие пресуди за границите на османлиската солидарност? Споредете го односот на Османлиите кон муслиманските шиити со војните меѓу католиците и протестантите во XVI век.

III-17. Султанска наредба против „франкскиот“ прозелитизам меѓу Ерменците во источна Анадолија

Ерменскиот патријарх на Истанбул и покраините, кој се вика Охан, поднесол молба до мојата Палата да издадам наредба против еретичките обреди на Франките кои, сега, се вршат меѓу Ерменците од Ерзурум, Дијарбек и Токат. Работите полека се смируваат и се средуваат, но таму престојуваат некои франкски свештеници преправени во лекари и слично, и се мешаат со богатите и угледни луѓе. Овие, пак, незнаејќи што прават, мислат

⁵⁷ Династијата на Сафавидите која владеела со Персија од 1502 до 1736 година наметнала радикална шиитска верзија на исламот, којашто во XVI век била особено популарна меѓу голем број османлиски поданици од Анадолија.

дека се тие лекари и така им помагаат во нивните намери. Па така, според кажувањата на патријархот, франкските свештеници постојано работат за да ги предизвикаат домашните Ерменци и да ги изопачат и да ги преведат во франкската вера. Тој моли на Франките да им се забрани престојот таму, независно што тие се претставуваат дека се лекари, или под каков било друг изговор. Исто така, кутрите поданици треба да се заштитат од ваквото предизвикување и треба да се остават на раат. Затоа овој султански ферман се издава во согласност со оваа молба.

BOA, CA 3126.

Што мислите за тоа што и ерменскиот патријарх Охан и Султанот ги нарекуваат луѓето од запад „Франки“ и, воопшто, не се трудат да направат разлика меѓу различните вероисповеди што ги вклучува фразата „еретичките обреди на Франките“?

III-18. Османлиската власт пресудува во спорот меѓу православните и католичките верници (1760)

Потоа ја разгледавме таа мошне тешка ситуација и најпосле по еден посредник пративме абер до заменикот на пашата [*kehaya bey*] дека сакаме да дојдеме. Тој го одобри нашето доаѓање, па така нашиот декан и новиот чувар од манастирот во Фојница тргнаа кон неговата куќа. Од него, меѓу другото, мораа да го слушнат и неговиот последен збор: „Ако сакате да ја добиете оваа парница, најпрвин истурете дваесет вреќи пари во државната ризница“ (тоа е околу 2600 венециски златници).

И така, видовме дека нашите усилби конечно ќе пропаднат ако не му ја дадеме таа огромна сума пари.

Па, најпосле - пред да се соочиме со нашите противници на суд - се сретнавме со пашата и

заменикот на пашата. Им ветивме - поради неопходноста од одбраната - дека ќе им дадеме сè што треба за да се смират и за да ја добиеме нивната заштита. Од друга страна, пак, грчките⁵⁸ водачи му понудиле големи пари на истиов овој паша да донесе пресуда според нивниот ферман [османлиска повелба], многу поголеми од оние што им ги понудивме ние. Со оглед на тоа што немавме доволно пари, зедевме заем од државната ризница.

Најпрвин судијата ги прочита списите на противничката страна и ја разгледа нивната суштина. Потоа го праша грчкиот митрополит (тој беше присутен заедно со патријархот) што, всушност, сака да постигне тој со овој судски спор. Тој одговори: „Барам од овие братства да бидат послушни и да го почитуваат сето она што е запишано во оваа повелба [ферман] издадена од нашиот пресветол Султан и она што тукушто го прочитавте.“ Потоа судијата нè праша нас: „Што ќе наведете како причина за непослушност кон противничката страна?“ Нашиот декан вака одговори на ова прашање: „Има, речиси, повеќе од триста години откако нашиот пресветол Султан ја освои Босна, а ние никогаш немавме ништо заедничко со Грците, зашто тие имаат една вера, а ние друга, што јасно се гледа од овој хатишериф [друг вид османлиска повелба], и другите списи и повелби издадени од милосрдните султани. Уште од тоа време ние ја уживаме слободата на нашата латинска вера.“

Откако го слушна тоа, судијата веднаш ја изрече следнава пресуда: „Патријархот и митрополитот немаат никакви права врз вас, врз вашите братства и врз римокатоличките верници. Тие не можат и не смеат да бараат од вас никакви давачки ниту што и да е друго зашто ферманот не може да биде посилен од хатишерифот. [...] И така, заврши ова судење. Митрополитот си замина посрамен (тоа беше Божја волја). О, мили брате, со Турците не можеш да завршиш никаква работа без пари!

Benić, стр. 187-190.

⁵⁸ Православни.

? Споредете го овој текст со претходниот извор кој зборува за богохулството на франкските верски обичаи. И во два-та случаи османлиската власт покажува дека одвај ги разликува подробностите на христијанската вероисповед. Што мислите, дали имале слични тешкотии во разбирањето на разликите меѓу различните гранки на исламската вероисповед? (Истото прашање може да се постави и за чувствителноста на христијанската власт кон разликите меѓу муслиманските верници).
 Какви биле односите меѓу двете христијански цркви во Босна? Кого тие почитувале повеќе: османлиската власт или „сродната“ христијанска црква? Какви забелешки дава авторот за османлиската власт и за православната црква?

III-19. Ограничувањата за немуслиманското население (1631)

Според Светиот закон (шеријатот) и световните закони, облеката и изгледот на христијаните [кафир] мора да покажуваат дека тие се од понизок ред. Тие не смеат да јаваат коњи, да носат облека од свила и сатен или пак да носат наметки и шубари од крзно. Нивните жени не смеат да носат облека слична на облеката на муслиманските жени ниту, пак, да носат јашмаци (тенки превези) сошиени од персиски ткаенини. А сепак, во последно време овој закон не се почитува, и со дозвола од судиите, христијаните и Евреите почнаа да излегуваат облечени во раскошна и скапа облека.

Што се однесува до нивните жени, тие не се иставаат за да им дадат предност на муслиманките кога одат на пазар. Општо земено, и нивните мажи и нивните жени носат подобра облека од муслиманите, што покажува дека не се сметаат за подолу од нив. Затоа е од исклучителна важност овие наредби да се објават уште еднаш, за да бидеме сигурни дека ќе се почитуваат.

Георгиева, Цанев, стр. 121.

? Зошто ограничувањата за немуслиманите биле толку строги? А зошто, пак, христијаните не ги почитувале? Дали таквите ограничувања би можеле целосно да се спроведат во верски мешани средини?

III-20. Погубување на православен верник поради носење непрописна облека (1785/1789)

Исто така, на 21 ден од гореспоменатиот месец [мухарем], нашиот светол господар [султанот Абдулхамид I], додека патувал преправен, видел грчки каурин. Гркот носел жолти обувки и кафтан со цветни шари, долга наметка и палто обрабено со крзно, а носел и шал. Султанот го повикал целатот. Гркот требало да го обесат, но Султанот наредил да му се исече главата.

Taylesanizade, стр. 419.

? Споредете ги текстовите III-19 и III-20. За што бил виновен Гркот кого го погубиле?

III-21. Султанска наредба за црквата во Станимака кај Пловдив изградена без дозвола (1624)

Управителот на вакафското село Станимака ни јавува со писмо дека христијаните од ова село изградиле голема нова црква, ја украсиле со мермер и други марифети, а сето тоа е спротивно на Светиот закон.

Управителот безуспешно се обидел да им излезе во пресрет на поплаките на муслиманите и сега моли да се издаде султанска наредба за уривање на црквата, зашто само со нејзиното уривање ќе се испочитуваат верските закони во оваа земја. Затоа, штом ќе го примите овој допис, ви наредувам да го испитате овој случај и да се погрижите оваа новоизградена црква да се урне ако е навистина нова и ако не постои веќе одамна. Исто така, ви наредувам да не им дозволите на селаните да се бунат или да искажуваат каква било непослушност против Светиот закон или против оваа моја султанска наредба.

Георгиева, Цанев, стр. 120-121.

Поради кои причини се наредува уривањето на црквата во Станимака?

III-22. Нетрпеливоста на христијаните кон верски мешаните бракови (Кипар, 1636)

Милу, син на Андони од селото Челија во областа Тузла, вели: Досега, исто како и моите предци, сум бил припадник на православниот милет [*millet*]. Не станав муслиман. Јас сум каурин [неверник, кафире]. Кога посакав да отидам в црква за да извршам некои обреди на лажливата ни вера, нашите калуѓери кои ни се свештеници не ми дадоа да влезам, велејќи: „Ти се ожени со муслиманка“. Веројатно кога ќе отидам на оној свет нема да ме погребваат според нашите невернички обреди. Сакам да остане запишано дека сум каурин.

Jennigs 1993, стр. 142.

Зошто христијанските калуѓери не му дозволиле на Милу да влезе в црква и одбиле да му дадат причест?

Што мислите, кои биле причините за ваквото однесување? Дали се тие оправдани? Земете предвид дека муслиманскиот закон забранувал муслиманка да се мажи за немуслиман, додека според православното канонско право, православен христијанин кој се оженил за нехристијанка немал право на причест.

III-23. Верски одредби во Трансилванија (1653)

(Дел I, наслов I)

Член 2. Четири признаени вери, според правосилните одлуки на оваа земја, кои отсега понатаму засекогаш ќе се сметаат за признаени...тие признаени вери се следниве: на реформистичката евангелска (на народен јазик калвинистичка), лутеранската или августовска, римокатоличката, унитаристичката или антитринитаристичката црква отсега им се дозволува слободно испове-

дање на нивната вера на нивни вообичаени места и во согласност со законите на оваа земја.

Член 3. Освен овие четири признаени вери, што се однесува до прашањето на верата и вероисповедта, ниеден поединец од кој било општествен сталеж ниту, пак, кој било собор не смее да се осмели нешто да обновува или да се издвои, бидејќи ќе му биде судено за безбожништво [...]

Член 4. Јудаизмот, уште од стари времиња, не само што не се смета за една од четирите признаени вери, туку напротив, е забранет со јавните закони на оваа земја, под закана од строга казна, а во тие времиња, оние за кои било утврдено дека се виновни за припадност кон јудаизмот биле казнувани според законот; со ова, се наредува таквите да бидат казнети довека како и во минатото [...]

Член 8. Одлучено е дека никој не смее присилно или под закана да ги натера своите кметови, домашните, некоја заедница или кој и да е под негова власт да преминат во негова вера, ниту, пак, земјопоседник од друга вера смее да запоседне некоја селска или градска црква, да донесе или да наметне свештеници од друга вера, или, пак, да им дозволи на своите свештеници да вршат богослужба по кој било повод, под закана од казна во износ од 200 флорини⁵⁹ [...]

[Оддел VIII]

Член 1. [...] Народот на Влашка во оваа земја не спаѓа ниту во привилегираните сталежи, ниту во признаените вери. Оние што не се вбројуваат помеѓу припадниците на признаените вери [...] се толерираат [...] за доброто на земјата.

Constituțiile, стр. 47, 49, 50, 58.

Constitutiones Approbatæ или уставните одредби биле спроведени од страна на Диетот (собранието) на кнежеството Трансилванија за време на владеењето на Герѓ Ракоци II (1648-1660). Со нив, всушност, се систематизира законската регулатива применувана во Трансилванија уште од XVI век, а во некои случаи и

⁵⁹ Првично, златник издаван во Унгарското Кралство според моделот на монетите ковани во Фиренца. Меѓутоа, кованиците спомнати во овој текст не се однесуваат на овој тип златник, туку на парична единица која тогаш била во употреба во Унгарија и во кнежеството Трансилванија.

порано. Обрнете внимание на фактот што дискриминацијата ги засега не само помалите малцинства, туку и православните жители на Влашка кои биле мнозински народ во кнежеството Трансилванија. Членот 4 не се однесува на Евреите, туку на мала „проеврејска“ дисидентска група христијани (саботарите, кои се одделиле од службено признатата Унијатска црква).

? Дали сите жители на Трансилванија уживале верска слобода? Понудете свои аргументи „за“ и „против“ начинот на кој верското прашање било уредено во Трансилванија во XVII век.

III-24. Заклучоци насочени против Евреите од бискупскиот синод во Стон кај Дубровник (1685)

Оние што се раката на ѓаволот, оние што го распнале Христа, непријателите на името Негово, оние кои цицаат човечка крв како змии -отровници, таквите почнаа пред неколку години да се собираат во оваа бискупија. Понизно го молиме справедниот Бог да ги уништи сите до еден, зашто тој дели правда високо од небесата. Со сета своја моќ што ја имаме им наредуваме на оние што се под наша закрила да не се осмелат да одат да живеат кај Евреи и со нив да делат ист покрив, ниту, пак, да им служат без наша писмена дозвола, а сето тоа под закана од исклучување. Синови мои, ако можете, немојте со нив ниту да зборувате, освен ако не тргувате или, пак, ако не морате од некоја причина да бидете во допир со нив. Никогаш немојте да изумите дека тие му се непријатели на Христовиот крст, а вие сте негови раце што ќе ги отргнат рацете на ѓаволот.

Stulli, стр. 31.

? За што ги обвинувале Евреите? Какви ограничувања се обиделе да наметнат бискупите?

III-25. Погодности дадени на еден Евреин во Дубровник (1735)

[...] Симон, син на Витал Витали, е вистински и верен поданик на оваа Република и затоа ќе се здобие со сите привилегии и со милоста на сите наши други поданици. Му посакуваме да ја има истата милост што ја уживаат и нашите поданици во сите краишта од светот.

Stulli, стр. 41.

? Споредете ја оваа привилегија со изворот III-24. Кои биле причините за различниот однос на граѓанската власт кон Евреите?

III-26. Мачеништвото на св. Кирана во Солун (1751)

Еве што ѝ правеа јаничарите преку ден. Преку ноќта чуварот ја закачуваше под раце да виси, иако дланките веќе ѝ беа приковани. Ќе земеше какво било парче дрво што ќе му се најдеше при рака и немилосрдно ја удираше сè додека не се измореше оставајќи ја да виси на студот, зашто беше зимно време. Еден христијанин кој го гледаше ова, ќе чекаше да дојде погодно време и кога ќе видеше дека на чуварот му поминал бесот, ќе му пријдеше и ќе го замолеше да му дозволи да ја спушти. Светицата беше толку трпелива, спокојна и тивка што изгледаше како да не страда таа, туку некој друг и со сета душа и мислите беше на небо. Во занданата беа и некои други христијани, Евреи и некои Турчинки затворени за нечесни дела, па и тие му велеа на чуварот дека нема милост и дека нема страв од Бога, зашто измачува жена која ништо не му згрешила. А оној христијанин постојано го потсетуваше на Божјиот суд (зашто се зближи со него) [...] Ги кажуваше овие работи за да го потсмири чуварот и за да ѝ ги скуси страдањата на светицата. Но срцето на чуварот сатаната го сторил камен и тој ја измачуваше уште повеќе. Јаничарите кои ја мачеа неколкупати се обидоа да ја натераат да ја јаде за да не им умре. Некојпат ѝ даваа суво грозје, а некојпат

урми. Светицата одбиваше да јаде, па иако се обидуваа со сила да и ја отворат устата, не успеваа.

Synaxaristis, стр. 336-337.

Кирана, млада девојка од селото Авусока кај Солун постојано го одбивала османлискиот јаничар кој сакал да ја заведе. За да и ја скрши волјата, наредил да ја фрлат во затвор и да ја мачат. Кирана одбивала да јаде и умрела на 28 февруари во затвор во Солун.

? Дали е поверојатно дека Кирана била изложена на измачувања затоа што била христијанка и дали ќе се случело исто-во ако се работело за муслиманка?

Што мислите, зошто луѓето со кои била затворена сакале да и помогнат на Кирана? Дали во овој поглед верските разлики претставувале пречка? Дали ви се познати и други примери на човечка солидарност без оглед на верската припадност?

Зошто Кирана одбрала да гладува до смрт?

► **Сл. 21 Вознесение Христово. Османлишка минијатура (1583)**

Nicolay, стр. 182.

? Како е прикажан Христос на оваа османлишка минијатура? Зошто? Дали сте виделе некоја христијанска претстава на Вознесението? Што мислите за неа?

Општи прашања за раздел IIIг.

Што мислите за истовременото присуство и на верска толеранција и на дискриминација во раниот модерен период. Споредете ја состојбата во Османлиската Империја, Трансилванија и Дубровник. Како таа може да се спореди со состојбата во современиот свет?

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЈЕ:

Општествените типови и секојдневниот живот

Османлиската идеологија ја одредувала општествената положба на определени групи според нивниот однос кон државата. Основната поделба била помеѓу владејачките слоеви и „стадото“ (рајата) кое го сочинувале обичните поданици. За владејачки слоеви се сметале: војската (аскер), учените луѓе (улема) и писарите (катиб). Сите тие му служеле на Султанот преку својата работа и затоа биле ослободени од плаќање даноци. Главно биле муслимани, но има и забележани случаи на припадници на војската или на писари кои биле немуслимани. Рајата го сочинувала поголемиот дел од населението и тука спаѓале и муслимани и немуслимани, и селани и жители на градовите. Заедничко им било тоа што сите морале да плаќаат даноци.

Во стварноста, составот на општествените слоеви бил многу посложен. Верските разлики и различните професии, местото на живеење и етничката припадност, како и полот, возраста и нееднаквата распределба на богатството влијаеле врз создавањето разлики внатре во самите слоеви. Описот на општествените типови во османлиското општество не ни дава целосна слика, туку само еден бегол увид во оваа разноликост.

Но, главната цел на ова поглавје не е да даде опис на зададената поделба на општествени слоеви во Османлиската Империја, туку да фрли светлина врз различните аспекти од секојдневниот живот и соработката меѓу луѓето. Посебно внимание им е посветено на одредени облици на соработка во пограничните подрачја на Империјата, каде што суровите борби се случувале истовремено со заедничките обичаи и меѓусебното помагање. Последниот дел од ова поглавје ѝ е посветен на улогата на жените. Како и денес, и тогаш жените претставувале една половина од населението. А сепак, и во муслиманските и во немуслиманските средини тие им биле потчинети на мажите и главно исклучени од сферата на јавното дејствување. Оттаму, изворите за историјата на положбата на жените се поретки отколку што би требало да бидат, со оглед на нивната вистинска улога во историјата. Всушност, жените ги раѓале и ги воспитувале децата, но и повеќето домаќинства практично ги воделе жени. Изворите вклучени во ова поглавје сведочат за нивната дискриминација, и за начините на кои жените успевале да се здобијат со влијание.

IVa. Припадниците на високите кругови и обичните луѓе

IV-1. Презирот на османлиската елита кон турските селани

Еден ден двајца Турци си правеле муабет
И притоа зборувале на прост и неук јазик.

Едниот прашал: - Што би направил
ако некогаш станеш господар
некаков големец меѓу народот,

Што најмногу би сакал да јадеш
brate мој?
чорба, убаво јадење или кокошка?

А другиот му одговорил: - Би кркал меко лепче
и млад кромид. Тоа ти е најдобро.

- „А ти? Што би сакал најмногу ти да јадеш
ако некогаш станеш господар?
Ако така ти биде пишано.

Овој му одговорил: - А што ќе ми остане мене?
ти ништо не ми остави и сè изеде
најдобро е она што ти го избра за јадење“.

Турците ти се некој чурук народ,
не знаат што чини, а што не чини,

Не знаат што е вкусно јадење,
за нив човек само ќе си ги арчи зборовите.

Güvahi, стр. 167-168.

К Пенднаме е стара популарна збирка книжевни текстови препишувана и дополнувана со нов материјал од Ѓувахи во првата половина на XVI век. Овој текст го отсликува фактот дека припадниците на османлиската елита го користеле поимот „Турци“ не за себе, туку за „нецивилизираните“ селани од Анадолија.

? Кои аргументи ги користи поетот против „Турците“? Дали ви се познати некои примери од историјата на вашиот народ во врска со презирот на елитата спрема обичните луѓе?

Османлиски општествени типови

► Сл. 22 Акинџија

Inalçik 1973, III, 26.

Акинџија: „Јавач“ - припадник на нередовните коњанички единици кои биле или Турци или имале друго потекло, а кои напаѓале непријателски територии за плен. Тие биле од суштинско значење за ширењето на Османлиите во периодот помеѓу XIV и XVI век. Во Југоисточна Европа постоеле 4 главни групи акинџии, со наследно право на водачи од лозите Михалоглу, Малкочоглу, Тураханоглу и Евреносоглу.

► Сл. 23 Спахија

Hegyi, Zimanyi, стр. 56, III, 51.

Спахија: „Коњаник“ - војник во коњицата кој се борел за османлиската војска во замена за имот што му носел приход (тимар или зеамет). Општо земено, спахиите биле синови на припадниците на војската; меѓутоа, Султанот можел да им дава тимари и на други луѓе кои се истакнале во службата. Спахиите служеле во единиците во внатрешноста со кои раководеле домашните заповедници, обично од април до октомври, а потоа се враќале на своите ти-

мари за да ги соберат приходите што им биле наменети.

► Сл. 24 Јаничар

Nicolay, стр. 159.

Јаничар: „Војник во новата војска“ - војник во елитната стоечка пешадиска единица основана во XIV век. Се до XVII век јаничарите биле регрутирани од редовите на воените заробеници или преку девширмето, т.е. присилно земање немуслимански момчиња од покраините на Османлиската Империја. Ги преобратувале во ислам и ги сметале за робови, но сепак редовно добивале плата. Служеле или во престолнината или во походите на Султанот. Во периодот помеѓу XVI и XIX век, кога станале помногубројни, биле сместувани во Цариград, и во гратчињата во покраините. Почнале да се занимаваат со зделки и занаети, се женеле и на своите потомци им ги

оставале во наследство својот имот, и својот статус.

► Сл. 25 Војници во Албанија: цртеж на Жан Батист Илер (1809)

Левенд: „Платен војник“, кој го ангажирала или државата или заповедниците во покраините за одредени походи. Левендите, кои биле регрутирани од различни средини, многу користеле огнено оружје. Така во XVII и XVIII век имале многу важно место, зашто како војска биле многу поефикасни од застарените јаничарски и спахиски единици. Понекогаш им се придружувале на приватните војски и ги напаѓале османлиските покраини.

► Сл. 26 Шејх-ул-ислам

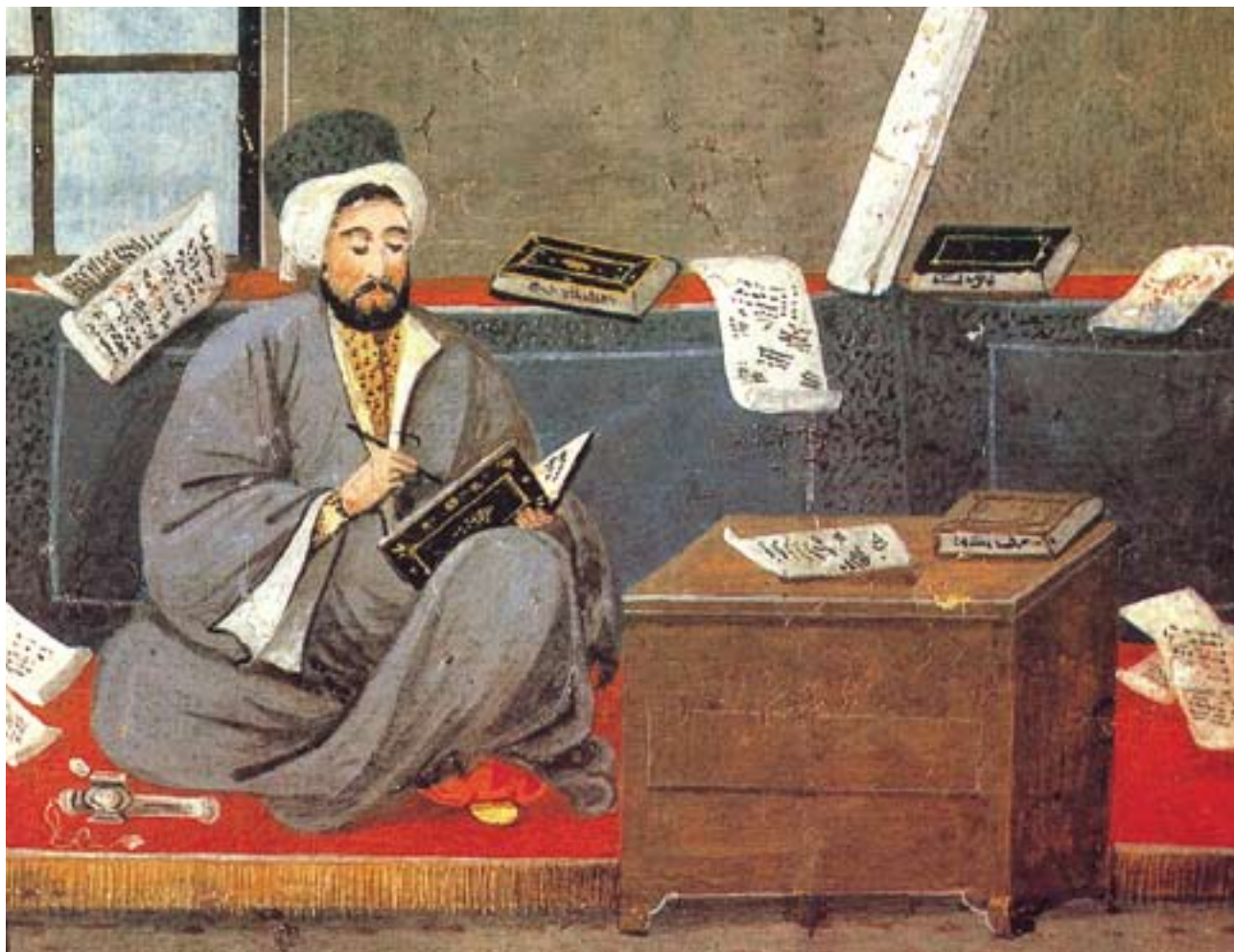

Hegyí, Zimanyi, стр. 39, III, 31.

Алим: „Учен човек“, мн. улема. Улемите биле муслимани кои се образовале во верски училишта (медреси). По завршувањето можеле да станат свештеници кои воделе јавни обредни молитви во џамиите (имами), учители (оци), наставници во медреси [*muderris*], судии (кадии) или муфтии (врховни свештеници и познавачи на правото). Највисоката служба што можеле да ја добијат улемите било местото на воен судија [*kadi-asker*] во Румелија или Анадолија и главен правен советник на Империјата [*sheyh-ül-Islam*]. Улемите можеле да бидат назначени и за други служби, вклучувајќи ја и положбата на Голем везир.

Катиб: „Писар“, припадник на османлиската државна служба. Писарите доаѓале од различни општествени кругови, и првин служеле како чираци, а потоа како службеници во канцеларијата на Султанот и во даночните служби. Кон средината на XVI век ги имало помалку од сто, но подоцна нивниот број се зголемил поради ширењето на централната власт и на бирократијата во покраините. Иако ретко ги добивале високите места во државната служба, биле исклучително влијателни.

► Сл. 27 Висок османлиски писар

Hegy, Zimanyi, III, 121.

► Сл. 28 Арапски трговец

Nicolay, стр. 223.

► Сл. 29 Дубровнички трговец

Nicolay, стр. 242.

Трговец: османлиските трговци го учеле својот занает или во своите семејства или преку служење на други трговци. Тргувале како со далечните земји така и на мало. Додека тие биле на пат, по работа, со домаќинството управувале нивните жени. Иако службено ги сметале за обични поданици (раја), трговците се издвојувале по своето богатство, високиот стандард, големите знаења, искуството и способноста. И муслиманските и немуслиманските трговци, често, ги поддржувале верските институции и развојот на културата.

► Сл. 30 Османлиски кројач

Hagyi, Zimanyi, III, 133.

Занаетчија: иако во селата некои селани се занимавале и со некои занаети, занаетчиите, главно, живееле во градовите каде што работувале за живот со своите специјализирани занаети кои ги имало во огромен број. Оние меѓу нив што имале свои сопствени работилници постепено се здружиле во свои еснафи преку кои одредувале кој може да се занимава со дадениот занает, управувале со производството и продажбата. По правило, за да се стане мајстор [*usta*], најпрвин морало да се биде ученик [чирак], а потоа помошник [калфа].

► Сл. 31 Овчар

Hegy, Zimanyi, III, стр. 130.

Селанец: повеќето османлиски селани, и муслимани и немуслимански, заработувале за живот така што се занимавале и со земјоделство и со одгледување добиток. Имале право на сопственост врз своите домаќинства и движниот имот, но морале да ги почитуваат правилата наметнати од селската заедница,

сопственикот на тимарот и државата. Животот на селаните бил отежнат од обврската да плаќаат даноци и несигурната живејачка. Иако можеле да му се обратат на кадијата, повеќето од нив претпочитале да ги решаваат споровите со помош на селските старешини и свештеници.

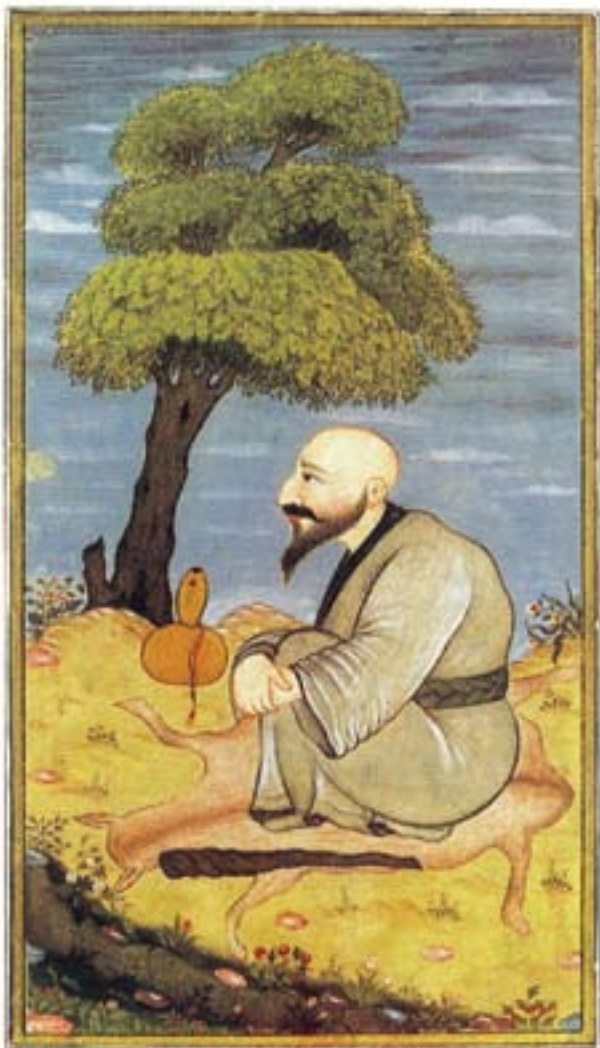
► Сл. 32 Рибар

Hegy, Zimanyi, III, 138.

Морнар: Османлиите користеле голем број различни бродови на едра и весла, како во војна, така и во трговијата и рибарството. Османлиските морнари, главно, потекнувале од островите или од крајбрежјето со поморска традиција, и работеле или за плати што ги добивале од сопствениците на бродовите или од морнарицата. Покрај ова, и странците биле добредојдени. На галии биле праќани робови и затвореници, а во случај на војна, власта носела веслачи дури и од покраини кои не излегувале на море. Османлиските морепловци, често, пловеле по Средоземното Море, но и по Црното и Црвеното Море. Испловувале дури и до Индонезија и Источна Африка, но на Индискиот Океан не биле толку успешни.

► Сл. 33 Дервиш

Hegy, Zimanyi, III, 69.

Дервиш: член на муслиманско верско братство (суфиски ред). За да стане дервиш, муслиманот морал најпрвин да го помине процесот на иницијација којшто вклучувал мистични вежби и аскетска медитација. Дервишите живееле или во свои заедници или патувале и ги вршеле своите обреди и на село и в град. Постоело општо верување дека дервишките обреди се неопходни за да дојдат небесните сили на Земјата. Биле мошне влијателни во муслиманското општество и дале значаен придонес во османлиската поезија, музиката и танцот, но понекогаш биле и гласни критичари на османлиската власт.

► Сл. 34 Ерменски калуѓер

Hegy, Zimanyi, III, 74.

Калуѓер: православен или католички христијанин кој решил да го „напушти овој свет“ и да го следи патот на Христос. За да се стане калуѓер, најпрвин мора да се биде искушеник во манастир, а потоа да се заколне на послушност, сиромаштија и целибат. Калуѓерите, главно, живеат во манастири, но некои од нив се повлекуваат во оддалечени предели. Повеќето се мажи, но постојат и манастири за жени. Освен што живеат во контемплација и молитва, калуѓерите се грижат за манастирот и се занимаваат и со културни дејности.

► Сл. 35 Православен патријарх на Цариград

Asdrachas, III, 3.

Свештеник: човек ракоположен за Божја служба во христијанските заедници. Според верските правила, свештеникот мора да ја познава Библијата и да биде ракоположен од епископ, но во пооддалечените места ова правило не било секогаш почитувано. Се сметало дека свештениците се посредници меѓу верниците и Бога. Тие служат богослужба во своите црковни општини и ги причестуваат верниците. Биле мошне влијателни и често посредувале меѓу своите верници и османлиската власт. Католичките свештеници се обврзани на целибат, додека на православните им е дозволено да се женат.

► Сл. 36 Големиот рабин на Истанбул (крај на XVIII век)

Juhasz, стр. 124.

Рабин: „господар“ или „учител“, почесна титула за еврејски учител или познавач на верско право. Рабините, главно, служат како богослужбеници во синагогата, но и на своите верници им даваат духовна поддршка. Како високо образовани луѓе, рабините го дале главниот придонес во развојот на хебрејската култура, а имале и значајна улога во посредувањето меѓу османлиската власт и еврејската заедница.

► **Сл. 37 Христијански благородник од XVIII век**

Istoria, том 11, стр. 137.

Христијански благородник: како што се ширеле, а особено во XV и XVI век, така Османлиите во голема мера го отстранувале високото благородништво со наследно право во земјите што ги освојувале, оставајќи ги на тој начин благородниците од пониските кругови без нивните водачи. Но, во подолгорочна смисла, тие зависеле од нив и од другите припадници на домашните високи слоеви кои ја познавале земјата и кои можеле со неа да управуваат, па така голем број угледни христијани (коџобашии или архонти) се здобиле со квазиблагороднички статус. Посебна ситуација имало во романските кнежевства Влашка и Молдавија, каде што болјарите го задржале својот општествен статус за целото време на османлиско вазалство. Првично, положбата на болјар била поврзана со потеклото и поседувањето земјиштен имот; но, кнезовите ги доделувале

имотите и оваа титула за воени, и за општествени заслуги. Болјарите ги стекнувале своите приходи како од разните давачки на зависните селани кои живееле на нивните имоти, така и од државната служба. Во почетокот на XVI век, се зголемил бројот на христијаните од османлиските земји кои стапувале во службата на влашките и на молдавските кнезови и на тој станувале болјари и стекнувале имот. Реакциите на домашното население, за коешто поимот „човек со земјишен имот“ [*pământean*] бил многу важен, се покажале залудни. Кон средината на XVIII век, Константин Маврокордатос утврдил неколку поткатегории болјари и ги поврзал со вршење државна служба.

► **Сл. 38 Угледен ајан: Али-паша Јанински (1741- 1822). Слика на Луј Дипре (1819)**

Istoria, том 12, стр. 72.

Ајан: „угледен граѓанин“, богата личност со делумни владини овластувања добиени со цел да помогне во собирањето данок во одредена административна единица. Ајаните биле, главно, муслимани кои добивале од државата долгорочни или доживотни заеми, а потоа ја користеле својата положба да ги доведат даночните обврзници во зависна положба. Биле признаени во XVIII век, а успеале да натрупаат големо богатство преку лихварство и трговија. Организирале свои војски и успеале да воспостават политичка контрола во покраините. Султанот Махмуд II (1808-1839) успеал да им ја одземе моќта.

► **Сл. 39 Османлиски менувач на пари**

Hegyí, Zemanyi, III, 140.

Сараф: „Менувач на пари“. Во поголемите градови на Османлиската Империја професионалните менувачи на пари, било православни, било Евреи, Ерменци или католици, заработувале за живот искористувајќи ја употребата на огромен број сребреници, златници и бакарни ковани пари. Исто така, давале заеми со камата и често ги обвинувале за лихварство. Богатите сарафи, често, се вклучувале во прибирање даноци и имале големо економско и политичко влијание.

► **Сл. 40 Драгоман: Пјер Јамоглу, преведувач за француската амбасада (1787)**

Hitzel, бр. 59.

Драгоман: „преведувач“, тур. tercüman. Јазичната бариера довела до потребата за преведувачи во комуникацијата меѓу османлиската власт и странците. Преведувачите, кои најчесто не биле муслимани, биле вработувани или од османлиската држава или од странски амбасадори, трговци и патници. Кон крајот на XVII век, преведувачите биле вклучени во османлискиот државен апарат. Највисоко место било местото на преведувач на Империјалниот совет и преведувач на флотата; сè до почетокот на XIX век Османлиите, најчесто, за овие служби, ги назначувале православните поданици од Фанар, кварт во Цариград.

► Сл. 41 Шведски амбасадор (1788)

Theolin, стр. 60.

Амбасадор: почнувајќи со Венеција која во XV век тоа прва го сторила, големите христијански сили почнале да праќаат свои постојани амбасадори во Цариград во двојна мисија, да ги претставуваат во односите со Султанот и да им праќаат извештаи за различни политички прашања. Некои западни амбасадори доаѓале во Цариград за одреден период, додека другите не знаеле однапред колку ќе трае нивната служба. Амбасадорите, кои најчесто биле благородници, добивале свои службени резиденции, имале заштита од Султанот и добивале одредена плата. Ретко го зборувале турскиот, персискиот или арапскиот јазик, а во комуникацијата со власта и домашното население се потpirале врз преведувачите. Често ги следеле шпионите на Султанот, така што претпочитале да дружат со вработените при амбасадата, со христијански трговци и со свои колеги амбасадори.

► Сл. 42 Роб од галија го носи своето сле-дување вода

Hagy. Zimanyi, стр. 74., III, 83.

Роб: во Османлиската Империја постоеле голем број различни робови, мажи и жени, белци и црнци, домашни или „увезени“, кои се користеле за домашни потреби или за различни економски активности. Како и во голем број други муслимански општества, практиката за доброволно ослободување на своите робови била мошне раширена: таквото ослободување можело да се случи и кога робот ќе преминел во ислам. Робовите на Султанот [kul] кои служеле во палатата, во војската или во управата биле посебен случај: во периодот помеѓу XV и XVII век некои од најспособните османлиски државници, вклучувајќи и многубројни големи везири, извлекле полза од ваквиот свој статус.

Ако моравте да живеете во Османлиската Империја, на кој општествен тип ќе сакавте да му припаѓате? Објаснете го својот избор.

IVб. Животот на село

IV-2. Уредба за селска самоуправа во покраината Видин (1587)

Селскиот кнез и старешините се обврзани да им помогнат на службениците при прибирањето даноци.

Кнезот и старешините се обврзани да ги најдат и да ги вратат поданиците (рајата) кои избегале од селото.

За своите услуги кнезот и старешините ќе бидат ослободени од плаќање даноци, како арач, испенце, данок на овци, десеток од житарките одгледани на нивната семејна земја, десеток од ширата, други даноци и сите други вонредни и редовни давачки.

[...]

Ако некој од овие гореспоменати луѓе умре, неговата служба ќе премине во рацете на еден од неговите синови кој има право на тоа.

Сè додека гореспоменатите луѓе добро и успешно им служат на даночниците, беговите не треба да ги малтретираат, а забрането им е и тоа да ги праќаат во војна против нивната волја.

Георгиева, Цанев, стр. 151.

? Зошто османлиската власт во селата дозволувала одреден степен на самоуправа?

IV-3. Обврската на селанецот да ја обработува својата земја (Земјиштен законик на Караман, 1525)

Секој поданик [*raiyyef*] кој обработува цел имот [*bir çiftlik yer*] мора да го посее со четири *mudd*⁶⁰ житно семе, мерено според вредноста на *mudd* во Бурса. Нека му се земат педесет акчи за секоја година на оној што ќе ја остави нивата незасеана. Но, ако посее еден *mudd*, мерен според вредноста на *mudd* во Караман,

нека му се земат дваесет и пет акчи и потоа никој нека не го гиба. А ако на поданикот му се случи некоја непогода и тој потоа не може да продолжи и затоа мора да го остави земјиштето, неговиот спахија нека му го даде на некој друг и од него нека го бара само она што го бара од кметот [*resm-i bennâk*], а не целиот износ за имотот [*resm-i çift*].

Barkan, стр. 751-752.

? Зошто на османлиската власт ѝ било важно дали земјата се обработува или не? На кој начин ги присилувале селаните да ја обработуваат?

► сл. 43 Бугарска куќа од Трјавна (XVIII век).

⁶⁰ Име за османлиски мерни единици кои потекнуваат од Византија. Како што може да се види од текстот, големината на *mudd* се разликувала во различните делови од Империјата.

IV-4. Бугарска куќа кај Русе во описот на францускиот патописец Пјер Лескалопје (1574)

На 13 (јуни) спиевме во Кацело, на последната планина во Бугарија, и потоа, по лоши селски патишта, стигнавме во Русци, гратче на брегот на Дунав, блиску до Влашка. На 14 јуни ги оставивме коњите повторно да се одморат, зашто беа изморени од искачувањето по планињето, шумите, и очајно лошите патишта во Бугарија, толку ретко населена што често и ние и коњите ноќевавме на отворено. Нивните куќи имаат само еден кат. Имаат само еден подрум, опкружен со трупци и столпчиња забиеени во земја, испреплетени со тенки прачки како во Пикардија.⁶¹ Сидовите се излепени со земја (измешана) со слама. Куќите се високи два метра и се покриени со слама; во покривот има дупка за да може да излегува чадот од огништето што се наоѓа во средината. Луѓето и добитокот живеат под ист покрив, а ние, бидејќи не можевме да ги поднесеме нечистотијата и страшната реа, често ноќевавме под некое дрво.

Георгиева, Китанов, стр. 133.

 Какво искуство имал Лескалопје во бугарското село, а особено со условите за живот? Што можете да заклучите за животните услови во неговата татковина? Каков став имал тој кон бугарските селани?

IV-5. Описот на луѓето од близината на Пловдив и нивниот начин на облекување (1553-1555)

Рано наутро на 14 јули го напуштивме Филіпополис (старо име за Пловдив) и околу 4 часот, откако ручавме, стасавме во едно село на бугарски наречено Ветрен, а на турски - Хисарџик. Тоа е едно големо бугарско село. Во селото има двајца свештеници, а во близината нема Турци. Луѓето се стројни и силни и во

многу од куќите можеше да се купи вино, младо вино. Сите продаваа погачи, сено, кисело млеко, урда, месо и круши.

На Бугарите не им е дозволено да носат убава облека: облечени се во сиво и носат бели наметки со качулка, не носат ни чевли ни чизми, туку обувки од сурова воловска кожа и чорапи до коленици. Нивните шилести шапки се направени од бел филц или од бело или кафеаво сукно. Мажите не носат никакви горни наметки и излегуваат по кошула и лете и зиме. Косата не им е кусо истрижена како на Турците и долгите кадрици им паѓаат на тилот, што е знак дека не се Турци. Никој не носи никакво оружје, освен големи и тешки боздогани.

Вазвазова-Каратеодорова, стр. 211.

Според овој извор, какво било влијанието на османлиската власт врз животот на бугарските селани ?

IV-6. Храна и пијалаци во Албанија (околу 1810)

Главна храна на овие луѓе е пченичен или јачмен леб, или качамак од пченкарно брашно, козјо сирење, ориз со путер, јајца, сушена риба, маслинки и зеленчук. За празниците, се колат јариња (во овој контекст, веројатно јагниња) и овци, како и живина, што ја има насекаде во голем број; но, во нивната исхрана има многу помалку месо од друг вид храна. И мухамеданците и христијаните пијат вино, како и силен алкохолен пијалак што се добива од комине и јачмен, а се вика ракија, и доста личи на виски. Ретко оставаат млеко кога го прават сирењето. Всушност, најмногу пијат студена вода, и тоа во големи голтки, дури и во најтоплите летни денови, и при најголемите напори, без да почувствуваат никаква непријатност. Во многу куќи има кафе, а понекаде и *rosoglia* од Италија и ликери од Кефалонија и Крф.

Broughton, стр. 130-131.

⁶¹ Покраина во северна Франција.

Споредете го опишот на храната од XVI и почетокот на XIX век. Какви разлики забележувате?

► **Сл. 44 Соба во Арбанаси (XVIII век)**

IV-7. Патување низ бугарски села (1761)

Тргнавме кон Карабунари во 8 часот наутро. По патот наидовме на голема и долга шума. Најпрвин ја сретнавме стражата од Факи. А потоа и стражата од Карабунари. Некаде пред влезот во селото имаше бунар, а до него нешто како покриена тезга што ја користат луѓето за молитва, но и како засолниште од дожд, а и за ноќевање. По патот имаше многу кал, така што патувањето траеше 5, наместо вообичаените 4 часа.

Карабунари е едно мошне големо село со пет до шест илјади турски и бугарски домаќинства. Распослано е во убава рамна долина покриена со трева и цвеќиња. Низ неа течат неколку рекички. Се чини дека долината е широка околу осумстотини метри и долга околу три километри, и е сместена меѓу планински врвови, од една страна, и планински падини, од друга. Кога пристигнавме ни дадоа куќа, блиску до христијанската куќа во која се беше појавила сипаницата; ни рекоа дека ја има на неколку места. Селскиот чорбаџија, името

со кое се именува водачот на јаничарите, но вообичаено означува селски старешина, како што беше во овој случај, ни ја даде својата сопствена куќа. Тоа е најдобрата куќа во селото и обично не се издава. Нè убедуваа дека во неа нема сипаница. Во секој случај, сметавме дека е подобро да поставиме шатори надвор од селото, за секој случај. Го поминавме мостот и ги поставивме шаторите во долината, во близината на падините, што беа доста ниски. Кога ќе се искачиш на тие ридови, се отвора неверојатно убава глетка: од едната страна, високо горе се гледа селото и стадата овци, а од другата, се распостила голема долина покрај која се наредени прекрасни ридови. Тукушто ги бевме поставиле шаторите кога почна да врне силен дожд, а кога престана, дојдоа некои луѓе од селото да нè забавуваат со некои диви песни за да добијат бакшиш.

[...]

Добрал е мало бугарско село со околу 60 куќи и лежи во една доста голема долина меѓу планини со кои почнува Балканот, односно Емо... Неговата екселенција престојуваше во некоја нова бугарска куќа што имаше само една голема чиста соба. Другите се сместија најдобро што можеа во различни бугарски куќички. По кусо време од нашето пристигнување, дојдоа неколку девојки да играат и да пеат пред вратата на амбасадорот. Неколкупати ги изиграа своите народни ора, и на крајот секогаш го фрлаа шамичето, најпрвин на Неговата Екселенција, а потоа на луѓето од придружбата за да им дадат некоја паричка. Прешетавме низ местото, иако немаше ништо посебно да се види, а баравме и средство за превоз со кое би можеле да замине следниот ден, но не можевме ништо да одлучиме.

Следниот ден беше уште потешко да ги оствариме нашите намери зашто сите селани избегаа од селото и со себе ги зедаа воловите кои ние требаше да ги земеме за размена. По неколку сериозни закани,

сите проблеми се решија. Ги натеравме воловските запреги од Карнабата да одат напред, а во околните села си најдовме шест чифта волови за нашите две запреги.

Bošković, стр. 40-41, 51.

Какви биле односите меѓу балканските селани и странските патници? За какви тешкотии во животот на село зборува овој извор?

► **Сл. 45 Жени перат алишта пред куќа (Лариса, почеток на XIX век)**

Istoria, том 11, стр. 165.

► **Сл. 46 Мажи и жени од Парос свират и танцуваат**

Istoria, том 11, стр. 288.

IV-8. Патиштата и поштата во османлиска Албанија (околу 1800 г.)

Мојот пат ме нанесе до лош и опасен друм кој беше и главниот пат низ Албанија и кој водеше од Македонија до Драч на морскиот брег; иако тој е сега напуштен, низ него во текот на дваесет века патувала цела војска на сега одамна мртви и заборавени.

Турците не направиле ништо да го подобрат овој пат. Тој е во состојба во каква што го оставила мајката природа и Римјаните. Не беше едно место на кое ни се чинеше дека нагло ќе пропаднеме меѓу црните карпи. Кривулестата, цикцак-патека беше толку излитена во текот

на стотиците години, што во карпата имаше вдлабнување во кое, при пешачење, пропаѓавме до колена.

[...]

Патот водеше и до еден мост со убави лакови што го беа изградиле Римјаните, и кој е корисен денес, како што бил и кога го употребувале.

Видов неколку такви мостови во Албанија. Некои беа во употреба како и кога биле изградени, а некои беа пропаднати, па плочите и камењата од кои беа изградени лежеа во реката; некои, пак, беа преполовени. Но, никаде не видов дека Турците поправиле некој од нив.

[...]

Од Елбасан нема редовна трговија ниту, пак, каква било друга врска. Сакав да испратам писма. Ми рекоа дека поштата оди до Битола, речиси, еднаш неделно, но не ја праќаат ако

не се соберат доволно пратки; рутата од Драч е многу побрза ако сакате да испратите писмо до Англија, само ако може веднаш да се пушти, но е и многу несигурна зашто пратките се праќаат мошне нередовно и никој не знаеше да каже дали писмата, воопшто, ќе бидат испратени и по неколку месеци.

Fraser, стр. 242, 251-252.

Зошто патиштата во Албанија биле толку лоши? Дали вака било во целата Османлиска Империја или само во граничните подрачја на Империјата? Зошто патниците од Запад секогаш ја нагласуваат лошата инфраструктура во селските подрачја на Империјата? Дали писателот сакал да се прикаже себеси како авантурист или како припадник на „цивилизираниот“ свет?

IVв. Животот во градот

IV-9. Опис на Белград (1660)

[...] Во овој голем град има вкупно сто и шеесет палати што им припаѓаат на големите везири, на нивните заменици и на други угледни луѓе. (Во целиот град има вкупно седумнаесет илјади соби зашто во секоја куќа се пријавени пет до десет одаи). [...]

Освен овие градби, сите домаќинства, било богати, било сиромашни, се сместени во големи или мали камени згради (*kargir*) и имаат и приземје и кат, а покривите им се покриени со ќерамиди - тоа се убави куќи, со високи прозорци и застаклени балкони, опкружени со поплочени градини и бавчи. Бидејќи сите се нанижани во редици, една над друга, сите прозорци и балкони гледаат на Дунав, Сава или на Земунското Поле; сите се богато украсени

со вити оџаци и двокрилни порти.

(Анови - каравансараи)

Има шест такви анови во кои ноќеваат патници на поминување. (Најпознат) меѓу нив е каравансарајот на маченикот Мехмед-паша Соколлу⁶² сместен во Големиот пазар, изграден од камен и тула (*kargir*) со сто и шеесет одаи во приземјето и на катот, со засолништа и штали за камили и коњи, како и со *харем* (делот за жени); овој каравансарај е како тврдина, со железна капија, пред која чуварите и ноќните стражари чукаат на тапан секоја вечер пред затворање и (потоа) повторно (наутро) пред да ја отворат...

(Чаршијата и пазарот)

Во чаршијата има сè на сè три илјади и седумстотини дуќани, но најубав од сите е Безистенот (покриена чаршија) на женскиот пазар (Аврет пазар). Иако не е изграден од камен, ниту има куполи и железни капији, тоа е, сепак,

⁶² Мехмед-паша Соколлу. Роден е во 1505 г. во Сокол во Босна и бил регрутиран во османлиската војска преку девширме (данок во крв); остварил блескава кариера, стасал до функцијата Голем везир на која останал полни 14 години, за време на владеењето на тројца султани (1565–1579). Дури и пред да стане Голем везир, успешно работел на обновата на Патријаршијата во Пеќ во 1557 г. Го овенчале со ореолот на маченик поради тоа што во 1579 година бил убиен под сомнителни околности.

еден чудесен царски пазар којшто станал прочуен меѓу сите убави пазари [...]

А во Долгата Чаршија има секакви занаети. Таа се протега три илјади долги чекори, сè од Капици Џамијата, па до Рибиниот Пазар. Тука човек може да најде најскапоцена стока од Индија, реката Инд, Јемен, Бел, Бухара, и од Арабија и Персија. Сето тоа може да се набави во оваа Долга Чаршија без да молите за стоката или да ја преплатите.

Прекрасни чаршии се и Казанциската Чаршија, Рибиниот Пазар, Средишниот Плоштад и Бајрам-беговата Чаршија, како и малата гостилница, кафеаните и Малиот Пазар.

Сите улици и пазари, како и сите главни улици во разните маала од овој град се поплочени со тркалезна бела калдрма наредена во облик на рибина коска.

(Облека)

Сите нивни угледни граѓани се облекуваат во крзно, сатен и свила. Луѓето од средните слоеви се облекуваат во обична чоја и палта поставени со лисичје крзно. И сиромашните носат облека од чоја и кафтани. Селаните (раја) носат сукнена облека со црвена и бела боја и босански калпаци на главата.

[...] (Жените) најчесто носат фереџе од чоја, а на главата носат мали фесови и превези и се шетаат многу пристојно.

(Јазичи)

Иако жителите на овој град го примиле исплотот (потур), сепак, зборуваат српски и бугарски и латински, па дури и некои наречја на босанскиот јазик [...]

Сета белградска раја, ама и слободните граѓани се српски неверници, вклучувајќи ги тука и пајтонциите од Срем. Јазикот им е сличен на бугарскиот, на латинскиот и на босанскиот, иако има и расипани елементи внесени од разни други јазици; но, сепак, тие се дел од христијанската нација, а нивната книга е Библијата, која ја превеле на својот јазик. Многу од нив го познаваат хрватскиот и францускиот (галски) јазик, како и словенечкиот и италијанскиот, зашто овие српски неверници се стара

нација, чии корени се протегаат дури до Ајс⁶³, така што за Србите и за Латините постојат почитувани и веродостојни историски прикази. Ама сепак, според граматиката, нивниот јазик доста потсетува на босанскиот [...]

(Трговија)

Секоја година во градот пристигнува стока од Египет, од Дамаск, Триполи, Сидон, Бејрут, Акра, Измир, од Арабија и Персија, како и од Индија на запреги и на камили (од сиве овие земји), по пет до шест илјади товари, па ја распакуваат и повторно пакуваат тука, и потоа разни товари одат и доаѓаат од сите унгарски, полски, чешки, шведски, австриски, босански, венециски и шпански покраини, или, пак, оттаму се увезува, зашто овој град е Египет на Румелија и сите негови жители се родени трговци. Илјадници негови жители се дојдени од други земји и се населиле тука, зашто ова е град на изобилство.

[...] Кога зиме реката Дунав ќе се смрзне десет педи, стотици и илјадници коли и санки поминуваат преку мразот без да мора да платат патарина или да дадат давачки за пазарот, а стоката ја носат и рајата и слободните, па така тука на големо се купува и продава. Градот Белград ужива во сето тоа изобилство, а сиромашните ја користат оваа можност да карат нешто.

(Прослави)

Во тие денови сите жители на Белград приредуваат едни за други големи прослави во своите одаи загреани со печки и подготвуваат четириесет или педесет различни јадења и по десет видови слатки, алва и десет видови пијалаци од превриено овошје; меѓусебно се канат да се веселат. А ако се случи да снеса макар едно од десетте видови слатки и пијалаци од варено овошје, тој човек мора да приреди уште една гозба. По ова се гледа колку во овој богат град луѓето се забавуваат и уживаат.

Evliya Çelebi, стр. 195-200.

⁶³ Лик од арапската митологија за кој се верува дека им е предок на Словените.

🔑 Патописот на Евлија Челеби е едно од ремек-делата на османлиската книжевност од XVII век; сепак, не треба да се заборава дека Челеби лесно запаѓа во претерување за да го долови сјајот на краиштата што ги посетувал. Бројките што ги наведува се, речиси, секогаш претерани, но неговиот приказ е од голема вредност поради тоа што ни ги открива богатството и комплексноста на градскиот живот во тоа време.

❓ Обидете се да утврдите кои нешта во описот на Евлија Челеби се факти, а што е плод на неговата вообразба. Каква улога во описот на Белград имаат карактерот и наклонетоста на Челеби? Обидете се (на две или на три места) да ги измените неговите восхитени описи со некои пореални забелешки. Во која мера градовите биле со уедначен етнички состав? Какви предности нудел животот во градот во споредба со животот на село?

► **Сл. 47 Турчин на коњ со големи дисаѓи за овошје и зеленчук**

Hegy, Zimanyi, стр. 155, III, 162.

► **Сл. 48 Поворка со пекари во Цариград (1720)**

Hegy, Zimanyi, III, 158.

IV-10. Резиденцијата на влашкиот кнез Константин Маврокордатос во описот на францускиот патописец Флаша (средина на XVIII век)

Отидов во летната палата на кнезот којашто, како и неговата (градска) палата, сè уште, посетува на нејзината главна намена. Тоа некогаш биле манастири што претходните кнезови донекаде ги разубавиле. Повеќето наши второкласни приватни резиденции се многу поубави и во нашата земја нема ниту една каде што мебелот би бил полош од овој тука. Одев по текот на реката Дамбовица која е многу брза и никогаш не пресушува. По нејзиниот тек има многу воденици. Нивниот механизам не претставува ништо особено. Ги спомнувам затоа што господинот Андронаки ги искористи како повод - кога ми ги покажуваше оние покрај портите на палатите - да ми каже дека градините се во

многу лоша состојба, дека сите артески бунари се пресушени и дека никој во земјата не се осмелува да ги поправи, иако кнезот би платил колку што треба, само ако некој побара. Јас им кажав дека ќе им дадам нацрт за пумпа којашто не само што би ги покренала артеските бунари, туку и би донесла вода во секоја просторија [...] Кнезот изгледаше многу задоволен и ме уверуваше дека ќе нареди некој да му ја вгради колку што може побргу [...]

И самиот изглед на неговата резиденција ми даде одлична слика за неговата смелост, но можев да ги оценам и неговиот ум и срце: насекаде се гледаше дека тука живее човек кој се разбира во уметност и кој има вкус. Неговата библиотека беше богата и со извонредно вредни наслови; кнезот е сопственик на неколку вредни слики, прекрасни скулптури, разни направи и секакви делови од различни механизми што му ги донесле од Германија или од Англија. Мислам дека ги заслужува моите пофалби со тоа што ќе кажам дека е учен и без предрасуди и дека е сосема непристрасен. Зборуваше на сите европски јазици и му беа познати сите најзначајни писатели за кои сакаше да дознае што е можно повеќе. Бев вчудоневиден од тоа колку знае за науката.

Călători, IX, стр. 256.

? Зошто писателот истовремено ја критикува лошата инфраструктура и ги фали особините на кнезот? Дали Флаша бил изненаден од префинетоста на својот домаќин? За дополнителни податоци за Константин Маврокордатос можете да го погледнете текстот II-20, а особено белешката 49.

IV-11. Повелба на еснафот на бакалите од Москополе (1779)

Прво, меѓу себе ќе градиме љубов како темел за победа врз сите непријатели; **второ**, на мајсторите ќе им се прави голема чест зашто тие се задолжени за помладите, и секој оној

што не ги почитува наредбите на мајсторот ќе биде избркан од еснафот како штетен и некорисен; [...] **седум**, братот кој ќе доживее некаква неправда, навреда или срамота нема да бара одмазда на друго место, туку ќе дојде пред еснафот, а тој ќе одреди соодветна казна; **осум**, ако за некој се разбере дека ги пцуел и ги колнел старешините или дека ги навредувал чесните луѓе кои доаѓаат во чаршијата, тој ќе добие котеж по табаните на пазарскиот томрук⁶⁴ и со тоа ќе биде научен на послушност; **девет**, кога ќе ги повика мајсторот, потчинетите мора да прекинат секаква работа и да тргнат со него, а кога некој брат ќе почине, сите мораме да му одиме на погреб; **десет**, секој член што ќе биде најден како се зближува со Турчин заради солена риба, грав или што било друго ќе биде избркан од еснафот; **единаесет**, дуќаните во недела се затворени, но може да се стои пред дуќанот и ако намине некој и ако нешто му треба, може да му се продаде; исто така, сите оние што имаат свои дуќани ќе немаат повод да си ја продаваат стоката на друго место.

Bees, стр. 527-528.

Кои биле главните цели на бакалите? На кој начин сакале да ги остварат? Дали во тој поглед луѓето од Москополе се разликувале од занаетчиите од Западна Европа?

IV-12. Чирачки договор на островот Скирос (1793)

Со ова писмо се потврдува дека Константис Естратитис се согласува со Мастројиракис да му го даде својот внук Стаматис да работи за него две години без пари, а за возврат Мастројиракис ќе го научи на занаетот и ќе му даде храна, облека и обувки. По две години ќе го земе за калфа, ќе му дава надница и ќе му обезбеди алати.

Ако Мастројиракис го отпушти момчето ќе плати по триесет гроша за секоја година, а ако, пак, момчето си отиде пред истекот на двете години, нема ништо да бара од Мастројиракис, ни многу

⁶⁴ Во старо време, направа за казнување која се состоела од тешка дрвена рамка со дупки во кои биле приклучувани глуждовите и зглобовите на виновникот (забелешка на преведувачот).

ни малку, а овој, пак, може и да си ја побара назад облеката што му ја направил.

Овој спис е составен пред веродостојни сведоци

На 1 мај 1793 г.

Ако некој друг занаетчија го наведе момчето да отиде кај него, на Мastroјиракис ќе му плати осумдесет гроша.

Папајанис, син на Кристофис, сведок

Јоргис Микарос, сведок

Папа-Јоанис, син на Ангелис, сведок.

Antoniadi, стр. 176.

❓ Што мислите за овој договор? Дали е чесен кон сите договорни страни? Дали и Стаматис требало да го прашаат за мислење?

► **Сл. 49 Османлиски деца на вртелешка за време на прославата на Бајрам**

Haġy, Zimanyi, стр. 149, III, 154.

IV-13. Фетвата на Ебус-Сууд за забраната на кафеџилници во Империјата (трета четвртина на XVI век)

Прашање: Султанот, пристан на верата, во повеќе наврати забранувал кафеџилници. Арно ама, неколку неранимајковци на тоа не обрнувале внимание, туку за живејачка држеле кафеџилници. За да го привлечат народот, примаат голобради чираци и секогаш имаат средства за забава, а и за игри, како шах и табла. Таму се собираат градските бадијалџии, неранимајковци и бездомници за да пушат опиум и хашиш. Да биде работата уште полоша, пијат кафе, а кога ќе се зашеметат, се занимаваат со разни игри и лажни науки занемарувајќи ги пропишаните молитви. Според законот, што заслужува судијата кој може да ги спречи овие продавачи на кафе и оние што го пијат, а не го прави тоа?

Одговор: Сторителите на овие гнасни дела треба да се спречат и да се одвратат со строги казни и долготрајна робија. Судиите кои не ги спречуваат во тоа треба да бидат отпуштени.

Imber, стр. 93-94.

🔑 Кафето е дојдено во Османлиската Империја од источна Африка кон средината на XVI век. Во XVI и XVII век османлиската власт во неколку наврати забранувала пиење кафе, но безуспешно.

❓ Кои аргументи ги наведува Ебус-Сууд за затворање на кафеџилниците? Кои биле неговите желби, а каков бил во стварноста животот во големиот град?

IV-14. Кафеанска песна од Сењ⁶⁵

Се живо во Сењ се распеало
 Но не и на Лука Десанчиќ старата мајка
 Таа тажна низ Сењ си оди
 Од една до друга меана
 Сите меани со Сењани полни
 Кога влегла во една меана

⁶⁵ Сењ е град на хрватското крајбрежје кој се наоѓал под власта на Хабсбурговците и им служел како база на Ускоците-пирати.

Таму седи Сењанин Иван
 А со него пијат триесет Сењани
 Тој си седи и со нив си пие,
 Тажи на Лука старата му мајка
 Влегла внатре, па на Иван вели
 Господ синко да ти даде здравје,
 Здравје да имаш стара ле мајко
 Мајко стара на мојот побратим
 Мојот побратим Лука Десанчиќ!
 Па и тура чаша полна вино
 Па и дава на старата мајка
 Еве мајче, испиј една чаша!

Mijatović 1974, стр. 39-40.

❓ Со оглед на тоа што меаните биле места за машко дружење, што мислите, зошто мажите од Сењ и понудиле на мајката на Лука Десанчиќ и таа да пие со нив? Дали затоа што била стара или затоа што била мајка на нивен другар? Што мислите за кафеански песни како начин да се велича одреден начин на живот?

IV-15. Евлија Челеби за белградската баклава (1660)

Но пред сè, и во двете румелиски земји, и во Арабија и Персија, најпозната е белградската баклава, а ја прават голема колку колско тркало за прослави на разни царски славја од илјада кори (*gullac*) и од чисто бело брашно, путер и бадеми и ја печат во големи фурни (*tennur*). Толку е голема што не ја собира (обична) фурна и со секоја може да се послужат повеќе од триста луѓе. Нивната баклава знае да биде многу блага, богата и вкусна, но ако фрлиш во неа паричка, таа ќе пропадне во баклавата. Ете таква баклава прават таму. А и нивниот сутлијач (*zerde*) што го прават со бадеми, канела, каранфилче и шафран е, исто така, највкусен во споредба со сите други [...]

Evliya Çelebi, стр. 199.

❓ Дали некогаш сте пробале баклава? Дали таа е позната во вашата средина? Дали се разликува од баклавата што ја опишува Евлија?

IV-16. Што јадел Шевкија мула Мустафа (Сараево, втора половина на XVIII век)

Јас, сиромавиот писар Шевкија мула Мустафа [...] една вечер, откако вечерав со мојата фамилија, почнав да размислувам што и како ќе правам и дали ќе има што да јадам следниот ден. Не бев богат човек, зимските резерви ни се беа потрошиле и немав пари. Од ваквите мисли не можев да заспијам и се надевав на Бога кој и досега нè снабдувал и мене и моите. Тоа се случи кон крајот на месецот ербејин (јануари) кога денот беше најкус, а беше рамноденица. И навистина, следните денови кога си доаѓав дома, за вечера имав: првата вечер ѓозлеме пита и тутмач, втора вечер мандра (млечни производи), трета вечер врела алва и просо со мед, четврта вечер бунгур чорба и кебап од бубрег, петта вечер ширден, сирење и леб, шеста вечер ширден, сирење и леб, седма вечер ѓозлеме пита, чорба и бурек пита, осма вечер кебап и чорба од зелка, деветта вечер чорба од тарана, десетта вечер кебап со врела пченка и единаесетта вечер кебап со јарешка чорба, и така натаму.

Bašeskija, стр. 54

❓ Кои османлиски јадења сè уште се приготвуваат во вашата земја? Кое сте го јаделе вие во последно време?

IVг. Животот на границите на Империјата

IV-17. Францускиот патописец Никола де Николе ги опишува османлиските војни делии (1551)

Делиите се авантуристи, како и лесната коњица, чиј занает е да бараат авантура на најопасните места каде што во своите војни походи имаат можност да ги покажат хра-

броста и јунаштвото. Затоа и со задоволство ја следат војската на султанот и без плата (слично како и акинџиите), ама повеќето од нив ги хранат и за нив се грижат пашите, главните намесници (беглербеговите) и намесниците (санџакбеговите), а секој од нив, пак, во својата придружба има по неколку од најхрабрите делии. Живеат во областите на Босна и Србија кои од една страна се граничат со Грција, а од друга со Унгарија и Австрија. Денес се викаат Срби или Хрвати, но, всушност, се Илири.⁶⁶ [...] Турците ги нарекуваат *deli* што значи „лудо храбри луѓе“. Но, тие меѓу себе се нарекуваат *заточници* што на нивниот јазик значи предизвикувачи [...] Првиот делија што го видов беше од Едрене [...] Еве како изгледаше. Долниот дел од кафтанот и долгите вреќести панталони, што Турците ги нарекуваат шалвари, му беа направени од крзно од млада мечка. На носете имаше чевли или куси чизми од жолт сафијан со шилест врв и високи кај топукот, со поставен ѓон, долги и широки мамузи. На главата носеше шапка што паѓа на едното рамо, каква што носат полските коњаници или Грузијците. Шапката му беше направена од шарено леопардово крзно. Делијата на неа беше прицврстил, на делот кај челото, пердув од орел, за да изгледа пострашно. На штитот имаше два други пердува прицврстени со позлатени копчиња, а штитот го носеше настрана, закачен на појасот. Имаше и сабја и кама, а во десната рака држеше боздоган.

Неколку дена подоцна, откако си замина од Едрене [...] го видов како јава на прекрасен турски ат сиот покриен со големо лавовско крзно [...] Боздоганот му висеше од седлото, а во десната рака држеше долго копје [...]. Бев љубопитен и преку преведувачот (драгоман) го прашав на кој народ му припаѓа и на која вера. Тој мудро ми одговори и ми даде до знаење дека е Србин. [...] А што се однесува до верата, ми рече дека кога е со

Турците само се преправа дека ги почитува нивните обичаи, зашто е христијанин и по раѓање, и по срце и по својот избор. И, за да ме убеди што повеќе, ми ги кажа на грчки и на словенски *оче наш и вјерују*.

Nicolay, стр. 226-227.

► **Сл. 50 Делија, османлиски воин**

Nicolay, стр. 228.

❓ Споредете го овој опис со сликата и направете список со одлики на еден делија. Зошто се борел на страната на османлиската војска ако бил христијанин? Дали делиите можат да се споредат со „пците на војната“ што ги има во сите времиња? Најдете примери од некое друго време и место.

⁶⁶ Илирите биле старите жители на Западен Балкан. Поврзувањето на населението во покраините со староседелците била честа појава во записите од периодот на Ренесансата

IV-18. Обичајот на братимење на босанската граница (1660)

[...] Завчера муслиманската војска однесе голем плен од близината на градот Сплит. Меѓутоа, кога се враќале, непријателот им направил заседа, тука на планината Пролог, во нејзиниот теснец. Тие се судриле [...]

Кога сите наши коњаници и пешаци, скокајќи како срњи по стрмните карпи, стасаа на боиштето и кога неверниците нè здогледаа, веднаш нè навјасаа како крдо свињи.

[...] Муслиманската војска убедливо победи. Илјада и шеесет непријателски глави беа отсечени, а заробени беа седумстотини и четири души. [...] Од наша страна загинаа маченички седумдесет јунаци [...]

[...]

Ама, еден воин-газија од таа погранична област беше скриел еден христијански арамија во кожа. Кога тој јунак и оној неверник кој го чувал тој ги пријавиле кај пашата, пашата се налутил и наредил: „Веднаш донесете го пред мене тој човек и заробеникот што го скриел.“

Кога и двајцата дојдоа на губилиштето и кога пашата нареди: „Веднаш нека дојде целатот!“ овој јунак му висна околу вратот на својот заробеник и лелекајќи и плачејќи рече:

„Аман, Голем везиру, јас се збратимив со овој заробеник на боиштето, ние еден на друг си дадовме вера. Ако го погубиш него, тој со мојата вера ќе отиде во рајот и тоа за мене, сиромавиот, ќе биде штета; а ако јас умрам, кај мене ќе остане верата на овој заробеник со кого сум се збратимил, па така и двајцата ќе одиме во пеколот, и така јас пак губам.“

Па легна на својот заробеник и одбиваше да стане. Кога храбриот паша запраша:

„Еј, гази, што му е на овој човек?“, воините од пограничните области [serhat-gazi], му одговорија:

„Кога во оваа погранична област нашите јунаци ќе паднат во христијанско ропство и потоа јадат и пијат на маса, тие се збратимуваат со христијаните и им се заколнуваат на верност. Христијанинот му се заколнува на муслиманот дека, ако има потреба, ќе го ослободи од не-

верничко ропство, а муслиманот, пак, му дава збор на христијанинот и му вели: „Ако ти паднеш кај нас во ропство, и јас тебе ќе те ослободам од Турците.“ И така еден на друг цврсто се заколнуваат и велат: „Твојата вера е моја, а мојата е твоја.“ „Така ли е?“ „Така е.“ Потоа лизнуваат крв еден од друг. И така муслиманот се збратимува со христијанинот. Ете така, во овој случај овој неверник е збратимен со овојгазија. Тој еднаш го ослободил овој муслиман од ропство. Сега, пак, тој неверник кој е во рачете на овие луѓе паднал во ропство. Ако неговиот побратим го скрие и тој се спаси, тогаш тој го исполнил својот даден збор. Потоа од него би ја зел назад својата вера, а нему би му ја вратил неговата. А ако сега овој христијанин биде убиен, тој ќе оди во рајот, а овој (муслиманот) ќе оди во пеколот со верата на неверников. Иако ова го нема ни во муслиманската ни во христијанската Света книга, сепак овој обичај е чест во оваа погранична област.“

Кога ова му го кажаа на пашата, тој рече:

„Ги ослободувам и двајцата.“

И двајцата тогаш фатија магла и ги снема. Арно ама, сите ние останавме вчудоневидени од овој разговор.

Çelebi, 1996. стр. 145-148.

Дали мислите дека ваквото братимење е мудар начин да се преживее во погранично подрачје, или, пак, е само подмолно средство за доближување до непријателот?

IV-19. Османлиите бараат лекар од Дубровник (1684)

Голем поздрав до нашите достоини и храбри пријатели, до кнезот и другите дубровнички велможи, за нив најголеми пофалби и големо гордеене од мене, капетанот на Габела и Неретва и од другите аги габелски. Стариот Абаз-ага Шагравиќ ни падна болен, има ветрови и отекува под половината. Тука нема лекар кој би знаел за каква болест станува збор и кој би можел да му најде иљач, затоа вам ви пи-

шувате и ја молиме вашата милост да ни го пратите лекарот Никола Бољахник од Стон.

Miović-Perić, стр. 285.

? На кој начин животот во погранична област ги брише верските и политичките разлики? Дали лекарот од Дубровник требало да отиде да го излечи османлискиот ага?

IV-20. Писмото на Шимун Кочичиќ Бења, бискупот на Модруш, до папата Лав X (1516)

[...] Нека твојата Светост знае дека од сите страни нè притискаат секакви можни неволи [...] Имено, нашите луѓе се присилени да склопат некаков сојуз со Турците и да им плаќаат данок [...]

Слушни го, исто така, и нашиот изговор во случај на крајна нужда. Ти, пак, семожен Боже, неделиво Троиство, света веро, на која досега и во најтешките прогонства и тешкотии сме ѝ ја зачувале верноста, погледни на нашата праведна работа, прими ги нашите молби! Тебе ти е отворено секое срце и не ти се скриени ничии тајни барања. Ти ја виде бедата на твојот народ и ти знаеш дека не можеме веќе да издржиме пред непријателот. Конечно, без никакво чувство на вина, отворено ќе го кажам и ова: се плашам, свети Оче, оние наши сиромашни сонародници да не бидат присилени, поради немаштија, сиромаштија и очај, да војуваат заедно со Турците и да ги пљачкосуваат другите христијани.

Gliga, стр. 84-85.

? Која е најголемата опасност што ја спомнува во своето писмо бискупот од Модруш? Што преовладува во писмото: грижата за спасот на неговите земјаци или опасноста за христијаните надвор од Хрватска?

IV-21. Писмото на Фрањо Крсто Франкопан до Гаспар Чолник (1670)

Голем поздрав, мој капетане, кнезу Чолник! Фала му на Бога што нашите луѓе стасаа и што се добро опремени. Добив писмо од главата ни (Зрински) да отидам таму и да го подготвам востанието и на тоа ќе работам и дење и ноќе, за да се крене востанието што порано. Моите луѓе и јас сме подготвени и одвај чекаме нашите шапки да се измешаат со чалмите (турбани), а жими Бога, и австриските крилаки (војнички капи) ќе полетаат во воздух... Овојпат ќе решиме како и кога ќе удриме; и ако е потребно, и самиот ќе го посетам босанскиот паша за да ја утврдиме работата и да го договориме почетокот на дејствата. Се надевам дека со Божја помош ќе ни успее работата; само ако веднаш го удриме непријателот по глава и ако не им дозвоиме на плундрашите (Германците; plunderhosen: широки панталони) да си дојдат на себе. Ако главата ни сака да ме послуша ќе биде добро, а јас ќе го преземам врз себе сиот Товар, зашто знам како треба да се постапи со Германците.

Mijatović 1999, стр. 90.

🔑 Ова писмо се однесува на т.н. Зринско-Франкопанската завера. Петар Зрински и Крсто Франкопан биле угледни хрватски благородници на клучни места во Хрватска под власта на Хабсбурзите во текот на шеесеттите години од XVII век. Иако и двајцата претходно храбро се бореле против Османлиите, биле незадоволни од намерите на Хабсбурзите да ја зацврстат својата апсолутистичка власт за сметка на привилегираните сталежи и сковале план да ги симнат од власт Хабсбурзите со помош или на Франција или на Османлиите. Биле погубени во 1671 како заговорници, а подоцна биле славени како први борци за хрватска и/или за унгарска независност.

Каква била политиката на Франкопан, имајќи предвид дека само неколку години пред да му го напише ова писмо на Чолник, тој напишал песна во која ги има и овие стихови: „На нозе, на нозе, браќа мили, /на турската месечина да ѝ ги скинеме роговите/ за вера христијанска, за витешка доблест / животот нека не ни биде премногу мил.“

IV-22. Песна за Хрватите кои прават зулум во Кладуша

Вака вели Сењанин Тадија:
 Од колку ли големи јунаци
 Не останаа дури ни педесет
 Ајде, браќа, до Кладуша рамна
 Кулата на Оруш да ја поробиме
 Нека видат Турци јаничари
 Какви ли се котарските сердари!
 Како кажа, така и бидна,
 Та во Кладуша рамна ми тргнаа
 Сè до кулата на Оруш капетан.
 Кулата бела ја ограбија,
 Турчинка мома грабнаа
 По Кладуша зулум сторија
 Дебели волови изгонија
 Момчиња и моми избркаа...
 Многу турски коњи одведоа
 И во Равни Котари се вратија.
 Пируваа еден месец
 А колку си зедоа благо
 Можеа цела година да јадат.

Mijatović 1974, стр. 102.

Споредете го овој опис со описот на Османлиите кои прават зулум во Словенија (текст I-10).

IV-23. Марко Крале пие вино на Рамазан

Султан Сулејман вака наредил:
 На Рамазан да не се пие вино,
 Да не се носат зелени долами,
 Да не се носат сабји оковани

Да не се игра оро покрај турски моми

Марко игра оро покрај турски моми,
 Марко носи зелена долама,
 Марко пие вино на Рамазан,
 Па ми тера и оци и аџии
 Со него да пијат рујно вино!

[...]

Кога Султан за ова ми разбрал
 Тој си прати два свои чауша
 „Одете ми, два чауша млади
 И кажете на Крале ми Марко
 Дека Султан кај себе го вика.“

[...]

Па му вели Султанот на Марко,
 „Мој посинче, Крале Марко,
 Добро знаеш што наредба дадов
 Добри луѓе за тебе ми зборат [...]
 Дека зборој мои ти не есапиш.“

[...]

Нему вака Марко одговара:
 „Поочиме, султан Сулејмане!
 Ако пијам на Рамазан вино,
 Ако пијам, верата ми дава,
 Ако терам оци и аџии
 И тие вино да ми пијат
 Трезни како јас да ги гледам
 Дури вино рујно јас си пијам
 Во меана нек' не идат, дома нека седат
 Ако носам зелена долама,
 Млад сум јунак и така ми личи.
 Ако носам сабја окована,
 Јас со свои чесни пари си ја купив.
 Ако играм оро покрај турски моми,
 Јас мој Султане, женет човек не сум.
 И ти Султане, еднаш си бил ерген,
 И без маки и без жени.
 А калпакот на очи ми стои,
 Чело гори штом со Султан се збори.

А што сабја в скут си држам -
 Јас се плашам да не има кавга!
 Кавга само нек' започне некој,
 Тешко нему што до Марко ќе се најде!“

The Serbian, стр. 209-215.

❓ Зошто Султанот ги вовел овие забрани? Дали за тоа преовладеале верски причини, или тоа бил обид на државната власт да ги заузди непослушните поединци? Како се однесувал јунакот од оваа народна песна кон Султанот? Што ни кажува тоа за легитимноста на султанската власт?

IV-24. Влијанието на христијаните врз Албаниците со муслиманска вера (околу 1800)

Неговите христијански соседи влијаат врз Албанците со муслиманска вера. Тој пие вино, а особено сака пиво (успеав да набавам едно шише од Минхен) и се колне во Богородица.

Fraser, стр. 258.

❓ Како си влијаеле христијаните и муслиманите едни на други? Наведете и други примери на меѓусебно влијание.

IV д. Животот на жената

IV-25. „Царска“ венчавка во XV век

Заради тоа султан Мурат⁶⁷ ја собра војската со која имал намера да ја заземе целата земја на деспотот [Laz-vilayet]. Тоа го слушнал В'лк-оглија (деспотот Ѓураѓ Бранковиќ)⁶⁸. Повторно пратил гласници. Ги испратил со безброј дарови, па порачал: „Чеизот на мојата ќерка е готов. Пратете човек, земете си ја робинката.“ А пашите му рекле на султанот: „Понудата треба да се прифати.“ (...) Од Скопје ја пратиле жената на Исак-бег. [...] Отишле право во Смедерево. Кога стасале пред Смедерево, В'лк-огли (Бранковиќ) ги испратил жените од каурските благородници да ги пресретнат и им приредил необичен пречек. Со големи почести ги испратиле до Смедерево. [...] Направиле список на чеизот на момата. Тој список му го предале на Узбек-ага. Велат дека тогаш В'лк-

огли (Бранковиќ) рекол: „Јас чеизот не ѝ го дадов на ќерка ми, туку на султанот. Ако сака, нека ѝ го даде на оваа своја робинка; ако не, може да ѝ го даде и на некоја друга.“

Накусо, девојката ја однеле во Едрене. Султанот не ѝ направил свадба, велејќи: „Што ќе ми е свадба за ќерката на еден невернички спахија.“

Elezović, стр. 18.

❓ Како биле користени династичките бракови за поврзување на државите? Каков избор имале кнегињите во вакви ситуации? Дали жените биле искористувани?

IV-26. Албанските жени (околу 1810)

Немам некоја особено голема желба да зборувам за моралот на Албанците. Тие своите жени, меѓу кои, речиси, сите се необразовани и не говорат ниеден друг јазик освен мајчиниот, ги сметаат за добиток (но како добиток од висока сорта) и така и се однесуваат кон нив. Ги користат за тешка работа, а често и ги тепаат. Тие, всушност, го презираат женскиот род, та им е дури и одвратен, и во нивната повремени наклонетост нема ништо за што би можело да се каже дека личи на некаква нежност. Но, секој што може - се жени, зашто тоа е знак на богатство и зашто сакаат дома да си имаат робинка. Освен тоа, бидејќи во поголемиот дел од земјата жените се во многу помал број од мажите, невестата често не му носи на мажот чеиз, туку мажот ѝ носи на жената, па затоа тој мора да собере околу илјада гроша (пјастери) пред да посака да се ожени.

Broughton, стр. 136.

❓ Зошто толку лошо се однесувале мажите спрема жените спомнати во овој извор? Што мисли авторот за тоа? Каква би можела да биде неговата замисла за бракот?

⁶⁷ Мурат II (1421–1451).

⁶⁸ Види го текстот I–8, а особено белешката бр. 18.

IV-27. Солидарност меѓу христијанките: мачеништвото на св. Филотеја (1589)

Во тоа време [...] робинките во Атина пристигнувале од различни краишта. Нема зборови со кои би ја опишале милата упокоена Филотеја и големината на нејзиното сочувство и милосрдие, како и искушенијата и опасностите на кои се изложувала за спас и за заздравување на овие робинки [...] Четири такви заробенички слушале за оваа светица и штом им се укажала можност избегале од своите господари кои ги терале да си ја сменат верата и тргнале да ја бараат. Таа, пак, со својата вообичаена грижа и добрина, ги примила и ги поучила како да соберат храброст и да се справат со опасноста и да не тажат по својата ропска судбина, и долго време се обидувала да ги врати дома. Кога нивните господари разбрале што се случува, дошле кај Филотеја и сосила ја зеле и ја одвеле кај муслиманскиот намесник кој ја фрлил во заздани. Оваа неверојатна жена, која во тие мигови била за жалење, била подготвена да се жртвува само да не ги предаде оние кутри жени и да им ги докаже на дело зборовите на Евангелието.

Synaxaristis, стр. 325-326.

 Филотеја починала од здобиените рани на 19 февруари. Била прогласена за светица и станала духовна заштитничка на Атина.

 Кои биле мотивите на Филотеја? Дали според османлиските закони нејзините постапки претставувале злосторство?

IV-28. Повелбата (статутот) на женскиот сапунџиски еснаф во Трики во Тесалија (1738)

Жените од овој сапунџиски еснаф: Стамула, Василики, Маргарона, Архонта, Венета, Ангела, Пагона, Тријантафилија, Хаида и Екатерина дојдоа пред мене, понизниот управител, и пред чесните свештеници и достоинственици од нашата митрополија во Трики изјавија дека според стариот обичај нема место за мажи во нивниот еснаф, ниту, пак, тие смеат да се занимаваат со овој занает.

И така, едногласно нè замолија да го одобриме овој договор и да го внесеме во светиот законик; а ако некоја од нив во иднина посака да внесе во еснафот ќерка или снаа да прават сапуни, ќе треба да плати пет гроша, како што плаќаат и другите еснафи. Ако некоја од нив умре, никој не смее да ѝ го земе алатот и со него можат да располагаат само жените од еснафот, а ако некој еднадвор се обиде да се занимава со овој занает без дозвола од овие жени, спротивно на овој договор и црковниот указ, ќе биде казнет и од црквата и од турската власт и ќе им плати десет гроша на еснафот и петнаесет гроша на црквата. Го основаме овој еснаф како еснаф без мажи и тој ќе работи под старателството и со помош на свештениците и великодостојниците. Овој спис го напишав и потврдив јас, понизниот, во присуство на чесните свештеници и великодостојници на нашата митрополија во Трики и е внесен во светиот законик во летото Господово 1738, на 27 јули.

Giannoulis, стр. 45.

На кој начин жените од Трики се обидуваат да ги заштитат своите интереси?

► Сл. 51 Угледна Атињанка (1648)

Asdrachas, III, 71.

IV-29. Развод во село кај Софија (1550)

Со ова во кадискиот записник се запишува дека немуслиманот Пејо, син на Радул, со жи- веалиште во село Биримирче во близината на Софија, стапи пред шеријатскиот суд во при- суство на својата жена Стојана, ќерка на Нико- ла, и по своја волја ја даде следнава изјава: „И дадов развод на гореспомнатата Стојана според нашиот невернички обичај“, ⁶⁹ од денес таа е разведена. Откако ја даде оваа изјава, таа беше потврдена и од гореспомнатата Стојана, во својство на тужена, и по нејзина желба беше внесена во записникот.

[...]

Сведоци: Хајдар-бег, аџија Али, син на Сулеј- ман, судскиот гласник; Сеид Хасум, син на Сеид Мехмед, управител на вакуф, преведу- вачот Синан, син на Абдулах, итн.

Турски извори 2, стр. 104.

🔑 Ова е посебен случај, зашто разводот го одобрил (муслимански) кадиски суд. Најчесто разводите на христијаните биле одобрувани од христијански верски судови.

❓ Што мислите, зошто Пејо и Стојана са- кале да добијат потврда за развод и од кадиски и од христијански суд?

► Сл. 52 Турчинка со деца (1568)

Nicolay, стр. 142.

► Сл. 53 Турчинка во свечена облека. Фран- цуски цртеж (околу 1630)

Hegy, Zimanyi, стр. 149, III, 149.

IV-30. Кадијата го забележува случајот на Кипранка која добива развод со пре- минување во ислам (1609)

Хусна, ќерка на Мурат, Ерменка, кажува пред маж ѝ Мергери, син на Кулук, Ерменец: „Се- когаш е груб со мене, не го сакам веќе.“ Тој тоа го одрекува. Тогаш Хусна е почестена со исламската вера. Откако го зема името Ајша, на нејзиниот маж му е, исто така, понудено да премине во ислам, но тој не прифаќа, така што на Ајша ѝ се одобрува разводот.

Jennings 1993, стр. 141.

❓ Што мислите, дали Ајша ја сменила ве- рата од искрени намери или тоа само ѝ послужило како средство да избега од су- ровиот сопруг?

⁶⁹ Тука тоа значи според христијанскиот обичај.

► **Сл. 54** Девојка од ридски краишта во северна Албанија (почеток на XIX век)

? Прочете ја облеката на овие жени. Кои карактеристични османлиски детали се присутни? Најдете други слики на жени од други делови од Европа од истиот период. Споредете ја нивната облека.

IV-31. Кадијата забележува развод на муслиман и на христијанка (1610)

Јусуф, син на Мехмед од Левкоша, кажа пред својата жена Мерјем, ќерка на Илјаз, немуслиман [zimmiye]. „Жена ми е неверничка [kafire]. Кога ја поканив да го прими исламот, таа одби и затоа од неа се разведов трипати. Јас сум разведен. И таа е разведена.“

Jennings 1993, стр. 141.

🔑 Муслиманскиот закон му дозволувал на муслиманот да се ожени со немуслиманка, а нејзе ѝ било дозволено да ја задржи својата вера. Во овој случај,

Јусуф ја искористил различната вера како дополнителна причина за да најде оправдување за разводот. Обрнете внимание на едноставноста на постапката при разведувањето кај муслиманите во тоа време.

? Дали на муслиманите им било полесно да добијат развод отколку на христијаните?

IV-32. Прељубата на еден јаничар со една муслиманка во Цариград (1591)

Не можам, а да не ја кажам приказната за една Турчинка која имаше врска со нашиот јаничар Мустафа. Беше млада и имаше убаво лице. Мустафа ја покани едно попладне да ја забавува, а јас им оставив слатки и најдобро вино. Сметам дека виното беше одлично зато што беше од Бохемија. Госпоѓата имаше многу стар маж кој не ѝ веруваше баш многу. Таа не знаеше како поинаку да стаса на договореното место во одреденото време, т.е. точно пред зајдисонце (нашиот наредник обично тогаш одеше на молитва). Па така, таа му кажа на мажот дека оди во бања. Со себе зеде две свои слугинки кои ѝ ја носеа облеката, како и обично, во големи бакарни корита покриени со килими; одеа веднаш зад неа и поминаа покрај нашата зграда. Јавната бања на оваа убавица не беше далеку. Таа бања ја изградила Рука, жената на турскиот султан, и на мажите им беше забранет пристапот под смртна закана. Додека поминуваше покрај нашата зграда, госпоѓата му даде знак на нашиот јаничар дека ќе дојде на состанокот. Нејзиниот сомничав маж одеше зад неа и кога таа влезе во бањата, тој застапа отспротива и ја чекаше. Но кој може да надитри една жена? Покрај нашата зграда таа помина во зелен фустан, но во јавната бања се преоблече во друга облека што ја беше зела со себе и, оставајќи ги слугинките во бањата, излезе и се сретна со јаничарот во црвена облека. Тој ја пречека и ја поздрави во својот стан, одлично ја забавуваше и по вечерата повторно ја испрати од задниот влез.

Таа повторно отиде во бањата, се избања и се врати дома кај мажот. Не можам доволно да ѝ се восхитам на нејзината итروشтина, а јас и јаничарот често, се смеевме кога ќе се сетевме на овој настан.

Mitrowitz, стр. 107-108.

Венцеслав Братислав фон Митровиц го придружувал австрискиот амбасадор во Цариград во 1591 година. Важи за прониклив набљудувач на османлиското општество.

Кој е ставот на авторот кон прељубата?

IV-33. Леди Мери Вортли Монтагју за османлиските жени (1717)

Никогаш во животот не сум видела толку убава коса. Кај една госпоѓа избројав сто и десет кадрици, и сите беа природни. Но, мора да се признае дека тука убавината е многу почеста отколку кај нас. Ретко ќе сретнете млада жена, а да не е убава. Имаат природно најубава кожа на светот и, најчесто, големи црни очи. Најискрено ве уверувам дека и на англискиот двор, за којшто верувам дека е најотмен во христијанскиот свет, нема толку многу убавици колку што ги има тука под наша заштита. Тука жените си ги исцртуваат веѓите, а и Гркинките и Турчинките имаат обичај да ставаат црна црта околу очите, така што оддалеку или при светлост на свеќа тие им изгледаат уште поцрни. Мислам дека нашите дами би биле пресреќни да ја знаат оваа тајна.

[...]

А што се однесува до нивниот морал или доброто поведење, можам да кажам, како Арлекин, дека е како и кај вас, и турските дами не грешат ништо помалку затоа што не се христијанки. Сега, кога малку подобро сум запознаена со нивните обичаи, не можам да не се воодушевам или од примерната дискреција или од крајната глупост на нашите патописци кои пишуваат за нив. Лесно се гледа дека има-

ат повеќе слобода од нас; и ни една жена не смее да излезе на улица без два превеза, од кои едниот ѝ го покрива целото лице освен очите, а другиот ѝ ја покрива главата до половина грб, а целата фигура им е, исто така, целосно покриена со нешто што го викаат фереџе и ни една жена не се појавува без него [...] Зиме е направено од сукно, а лете од некоја обична ткаенина или свила. Можете да си замислите дека ова ги прикрива толку успешно, што не можете да разликувате некоја голема дама од нејзината робинка, па и најљубоморниот маж не може да ја препознае сопствената жена ако ја сретне, а ни еден маж не смее да допре или следи жена на улица.

Оваа постојана маскарада им дава целосна слобода да ги следат своите наклоности без опасност да бидат откриени [...] Не мораат да се плашат ни од расположението на своите мажи бидејќи оние што се богати располагаат самите со своето богатство, и при развод си го земаат со себе, заедно со додатокот што мажот мора да им го даде [...] Вистина е дека законот им дозволува на мажите да имаат четири жени, но нема да најдете доблесен маж кој би ја искористил оваа слобода, ниту, пак, жена со повисоко потекло која би го прифатила тоа. Кога мажот е неверен, како што тоа некогаш се случува, својата наложница ја држи во посебна куќа и ја посетува што подискретно може, како што е и кај вас [...]

Како што гледаш, драга сестро, обичаите меѓу луѓето не се разликуваат толку колку што ни се чини од кажувањата на нашите патописци.

Montagu, стр. 70-72.

Леди Монтагју била сопруга на британски амбасадор во Османлиската Империја. Нејзините писма ја откриваат не само нејзината книжевна дарба, туку и нејзината проникливост и подробното познавање на османлиското општество.

① Земете го предвид она што го кажува Митровиц (во изворот IV-32) и размислете дали Леди Монтагју е во право кога зборува за предностите што ги имале муслиманските жени кои сакале да извршат прељуба со својот начин на облекување.

Зошто Леди Монтагју вели дека османлиските жени биле во поповолна положба во споредба со Англичанките? Дали тоа го прави само за да искаже спротивно мислење или има и силни аргументи?

Наведете ги разликите во положбата на различните жени во Османлиската Империја. Кои биле главните причини за овие разлики? Верата? Општествената положба? Или, можеби, начинот на однесување на секоја жена поодделно?

ПЕТТО ПОГЛАВЈЕ: Фактори на криза

Многумина историчари се согласуваат дека Османлиската Империја започнала да опаѓа во доцниот XVI век и дека процесот на нејзиното пропаѓање траел преку три века, сè до конечниот слом во почетокот на XX век. Други, пак, почетокот на опаѓањето го сместуваат во 1683 година, кога потфрлила втората османлиска опсада на Виена, а Империјата почнала да губи војни и територии во Европа; или, пак, во почетокот на XIX век, кога Османлиската Империја и стопански и политички потпаднала под западниот систем. Темата за залезот на Османлиската Империја, иако, главно, разработена во историските проучувања од XX век, не е сосема нова. Таа често се јавува во записите од XVI – XVII век, во кои османлиските интелектуалци тврделе дека „добриот стар поредок,“ од „златниот период“ на Сулејман I (1520-1566), бил уништен со безредие и корупција. Историчарите неодамна ја деконструираа оваа слика и ја разоткрија како идеолошка алатка во османлиската борба за превласт во рамките на османлиските елитни кругови. Скорешните проучувања покажуваат дека Османлиската Империја успеала да ја надмине кризата, од крајот на XVI и почетокот на XVII век, преку еден процес на модернизација, монетаризација и бирократизација, кој, во суштина, многу наликувал на развојот на повеќето значајни европски и азиски монархии од тој период. Овие проучувања, значи, ја поддржуваат тезата дека XVII и XVIII век не биле период на постојан пад, туку период на сложена модернизација, а во многу нешта дури и период на раст и развој.

Ваквата слика не го исклучува присуството на многубројни фактори на криза. Луѓето кои живееле во Османлиската Империја, како и многу нивни современици од други делови на светот, биле подложени на разни притисоци и ограничувања. Како прво, физичкиот опстанок, често, бил несигурен. Приносите зависеле од тоа дали ќе бидат погодени од природни катастрофи. Пожарите ги уништувале насобраните богатства и основните средства за живот, болестите ги напаѓале луѓето кои не поседувале ниту знаење ниту средства за да се излечат. Даноците претставувале тежок товар за повеќето домаќинства. Војните со соседите станале прескапи и ги ослабнале османлиските финансии. За да го зголеми приходот, власта или ги покачувала даноците или спроведувала девалвација, но тоа не било доволно да се поправи државниот буџет. Приватниот капитал се привлекувал со продажба на дворски служби и отворен поткуп, но така се создала и една мрежа од непредвидливи врски, со што, на една мала група службеници и посредници им се овозможило да цедат средства од државата, и од даночните обврзници.

Ова поглавје го забележува развојот на неколку кризи, како и обидите да се изнајдат соодветни решенија за нив. Една можност била да се врати стариот добар поредок, а друга, пак, да се бара излез од османлискиот систем. Изворите нудат кус преглед на најразличните реакции на предизвиците од овие кризи, како и на сериозните последици од тие реакции.

Va. „Природни“ непогоди

V-1. Гладот во Цариград (1758)

Оваа година надојдоа луѓе во Истанбул, зашто во повеќето области владееше глад. Така гладот завладеа и во престолнината, па се јави недостиг од леб. Стотици луѓе се туркаа

пред секоја пекарница. Се грабаа за недопечени векни леб. Старците, жените и народот [raaya] гладуваа. [...] Затоа луѓето започнаа да купуваат огромни количества ориз. Почна да

снемува и ориз. Бидејќи приближуваше постот, а муслиманите не треба да страдаат, во месецот шабан се издаде наредба за ограничување на две оки⁷⁰ ориз по човек. Меѓутоа, на последниот ден од месецот шабан, стотици подмолни жени се насобраа во магацинот на еден зимија⁷¹, трговец со ориз. Една од жените извади огромен нож и го нападна. Зимијата побегна, а тие го испокрадоа оризот. Штом слушна за настанот, јаничарскиот ага Налбан Мехмед-паша замина на местото за да го спречи грабежот. Не само што не го спречи, туку беше испцуен и навредуван. Затоа заповедникот го испрати својот гласник Кузуџу Мехмед-ага кај Големиот везир. Споменатиот Кузуџу Мехмед раскажува: „Кога дојдов кај него и сè му раскажав, тој слушаше некои свирачи. Воопшто не се вознемири. Просто ми рече да го однесам заменикот на јаничарскиот ага до даденото место. Го одведов таму. Жените го видоа и се разотидоа“. По оваа белџа, заповедникот на јаничарите беше разрешен, а неговиот заменик [...] беше назначен за заповедник наредниот ден. Благодарение на силни поволни ветрови, два дена подоцна пристигнаа кораби натоварени со ориз, па тој стана достапен.

Şemdanizâde, стр. 16-17.

 Снабдувањето на голем град како Цариград зависело од приносите од разните вилаети. И покрај заложбите на османлиската власт, не можеле да се избегнат појави на немаштија и паника, кои предизвикувале поскапувања и безредија, што, пак, од своја страна доведувало и до политички немири. Бунтовите поради гладот, често предводени од жени, не биле вообичаени само за Османлиската Империја, туку и за Западна Европа од тој период.

 Опишете ги стопанските и психолошките механизми за справување со периодите на немаштија во Цариград. Зошто жените биле главните актери во по-

буните поради гладот?

Дали толпата ќе ограбела магацин на муслимански трговец со ориз? Ќе реагира-ле ли тогаш властите порешително?

V-2. Земјотресот во Цариград (1766)

[...] на третиот ден, кој беше 12 ден од зилхџе и 14 мај, четврток [...] половина час по изгрејсонце наеднаш се случи голем земјотрес. Толку беше силен што луѓето веќе си се беа простиле од животите и останаа вкочанети. Сите градби, луѓе и животни настрадаа. Преживеаните се покајаа за своите гревови и одново го најдоа Бог. По четири минути земјотресот стивна. Истанбул беше прекриен со прав и чад. Откако чадот се расчисти, открија дека Џамијата на освојувачот сосема се урнала. Џамиите на Бајазит и на Михримах беа тешко оштетени. Анот на слаткарите, делот за молитва [*Dua Meydanı*] на покриениот пазар, шапкарскиот пазар, како и Безистенот, исто така, беа оштетени. Се оштетија и Стариот Сарај, сидиштата на градот, [тврдината на] Седумте Кули, Анот на везирот, пазарот за робови, други анови и џамии од камен и тула, како и некои дрвени куќи. Имаше оштетени градби и во кварталите Галата и Ускудар. Дури и навидум здравите градби претрпеа оштетувања кои дури подоцна станаа видливи. И Новиот Сарај имаше оштетувања во градбата и на сидовите. Се откри дека загинале 4 000 луѓе. Навистина, бидејќи Истанбул е во форма на триаголник, нема да му недостигаат земјотреси и пожари.

Şemdanizâde, стр. 85-86.

 Зошто џамиите претрпеле повеќе штета отколку другите градби во Цариград?

V-3. Чумата во Букурешт (1813)

А во месец октомври завладеа смрт каква што никој немаше видено порано. И градот како да се излеа, и тие се разбегаа каде што ќе ги

⁷⁰ Османлиска мера за тежина, 1. 283 кг.

⁷¹ Немуслиман.

однесеа нозете. И се запусту местото. Што да се види? Каде и да се сврти човек, можеше да слушне: „Тргнете се настрана, идат клисарите со мртвите“, осуммина, па и десетмина, мртвците еден врз друг, во придружба на луѓе во партали и расплакани деца. И ги носеа низ сиромашните маала дури им немаше веќе помош, па ќе се струполеа мртви сред улица, а клисарите ќе дојдеа со погребната кола и ќе ги однесеа. А ние, живите, се сметавме за веќе мртви и се шетаваме наоколу тетеравејќи се. Потоа започнаа да закопуваат по градините, додека и тие не се наполнија. Кај ќе влезеше чумата, само еден или двајца на десетмина преживуваа. Некаде ниту еден. А колкумина можеа да се видат како шетаат наоколу, дури и некои кои ја преживеале болеста. Свештениците умираа по црквите. Други, пак, бегаа. Немаше кој да служи во светите цркви, да му препукне срцето на човека. Бедните маала се испразнија. Смртта беше сеприсутна од август до јануари. Потоа, од јануари, забави малку, но ниту големите домаќинства не ја избегнаа, освен, можеби, важните болјари кои се заклучуваа во своите дворови, а ги чуваше војска. Тука, во Букурешт, како да речам, имаше кој да ги закопа мртвите, иако понекогаш кучиња јадеа од труповите во градините кои од страв не беа доволно длабоко закопани. По селата, но и надвор од нив, кучиња јадеа и граѓани и селани оти немаше кој да ги закопа [...] Во болниците ќе натрупаа едно врз друго сто голи тела, момчиња и девојки, деца, старци, богати и сиромашни, и телата ќе им се надеуја. Потоа копаа јами и ги фрлаа еден врз друг, Гуптин, болјар, Евреин и Ерменец, со сите се однесуваа еднакво.

Corfus, стр. 340-341.

Кои национални, верски и општествени разлики биле важни во една ваква екстремна ситуација? Како било да се биде жив мртовец во град во кој владее чума? На кој начин катастрофите ја потиснале човечноста?

VB. Политичката криза во Цариград

V-4. Решенија за кризата на Османлиската Империја во мемоарите на Кочи-бег (околу 1630)

Го запишав ова слово и му го предадов на нашиот честит Султан, за да ги дознае причините за премрежињата и промените на светов, за да може, со Божја милост, да им најде чаре. Вака Султанот може да ги исправи работите. Нека се знае прво дека темелите на поредокот во Империјата и кај народот се почитувањето на верските правила и верскиот закон, шеријатот. Второ, Султанот треба љубезно да се однесува да ги почитува правата на сите сталежи, како со учените кои се грижат за работите на поданиците доверени од Господа, така и со воините кои си ги положуваат животите на воениот пат [*gaza*]. Меѓутоа, треба да биде немилосрден и да ги казнува безвредните. Исто така, треба да ги почитува и да ги спроведува важечките закони донесени од покојните султани. Да се надеваме оти работите вака ќе се подобрат и подредат, а угледот на земјава ќе се обнови. Поредокот е во рацете на Султанот.

Koçi Bey, стр. 19.

Во текот на втората половина на XVI и XVII век, се појавил огромен број османлиски политички списи кои ги опишуваат симптомите на политичката криза и се обидуваат да најдат начини за излегување од неа. Сепак, повеќето од советите се однесувале на мерки, со кои би се вратиле „добрите стари времиња,“ и не биле ни малку практични.

Дали советите на Кочи-бег се однесуваат на вистинските причинители на кризата или, пак, се поопшти? Кои совети би биле покорисни?

V-5. Пратениците на молдавскиот кнез Константин Маврокордатос расправаат за потребата да се поткупат многумина во Цариград (1741)

Височество, нè карате за дадените подароци, а немаше ништо да ни успее без да ги дадеме; сепак, не е право ни, воопшто, да не даваме подароци, оти времињата се такви што и Портата на Големиот везир и тие околу него се бескрајно алчни, па сите, дури и најнебитниот меѓу нив, се како некои ѕверки. Кога бараат нешто, прво бараат милно, а потоа почнуваат да колнат, да ја користат својата моќ и да се закануваат, па човек не може поинаку. Империјата веќе не е монархија како во времето на Ибрахим-паша⁷², туку, по Големиот везир, секој висок службеник од Надворешната палата е како независен везир. Главниот гласник [*Çauş-başı*] има иста моќ како и заменикот на Големиот везир [*kethüda*], а и старешината на писарите [*reis*] е ист. Следбениците на Големиот везир се ѕверки, а и оние еднадвор: Хајати е каков што го знаете, на заменикот негов не му претставува никаква тешкотија право да му зборува на агата на харемот [*dar-us-saade*], поранешниот писар, Али-ефенди зборува наместо него и сè е во негови раце; Есад-мула е кандидат за муфтија, Пиризаде му е близок советник, Цара Халиф-ефендизаде е многу ценет, Амеги има голема моќ и е поблизок со Големиот везир отколку што е Чисриели со агата на харемот. А ги оставаме настрана поневажните како Чаушзаде, Шакир-бег и некои други кои, ако не се поткупат, касаат како осипи и отвораат смртни рани.

Murgescu, стр. 165-166.

? Споредете ги препораките на Кочи-бег и реалната ситуација која ја опишуваат молдавските пратеници. Дали поткупот бил повремени појава или претставувал систем? Можело ли да не се даде поткуп? По која цена?

⁷² Ибрахим-паша Невшехирли, Голем везир 1718–1730.

V. Војни, востанија и нереди

V-6. Селаните бегаат в град (1665)

Во шеријатскиот меџлис дојдоа жителите на селата Кокре, Годјаково од прилепската каза заедно со војводата Ибрахим, кој е војвода на прилепскиот хас, еден од хасовите на мојот Голем везир...и соопштија дека селата на спомнатиов хас се слободни и никој еднадвор не треба да им се меша. Меѓутоа, господинот беглербег, санџак-бегот и други службеници заедно со многу луѓе и коњаници таму конакуваат и освен што им земаат бесплатно храна, како: овци, јагниња, мед, масло и други производи, ги малтретираат и со барање пари за тешки намети [*tekalif-i shaka*], иако немаат наредба за тоа. Поради сето тоа, рајата од селата Вепрчани, Пештани, Дуње и Кален од спомнатите хасови, која е од старо време тука населена, се разбегала од селата во 1662, 1663 и 1664 година отишла и се населила во гратчиња и села на вашите кази. Кај нив отиде спомнатиот војвода и бидејќи рајата која се разбегала не сакаше да се врати, испрати претставка во која моли да се даде моја чесна наредба. Поради тоа е напишана оваа наредба, со услов, понатаму без чесна наредба да не се вознемирува спомнатата раја со барање пари за тешки намети; рајата која избегала од спомнатите села, а е запишана во дефтерите на хасовите да се крене, да замине во старите села и таму пак да се насели.

Одбрани I, стр. 282-283.

? Зошто селаните побегнале од своето село? Како реагираа власта? Дали реагираа соодветно?

V-7. Востанието на Мехмед-ага Бојаџиоглу на Кипар (околу 1680)

[...] приказ на бунтот на славниот Мехмед-ага Бојаџиоглу, кој по сè изгледа се кренал околу

1680. Приказов го презедов директно од почитуваниот господин Беноа Астје, француски конзул, кој до оваа 1788 година најсоодветно раководеше со почесниот еснаф на француски трговци на Кипар [...] со негови зборови: „Нешто наслушнав од народните преданија, а дојдов и до одлични информации од устата на еден стар 97-годишен Турчин и од еден Грк, речиси, исто толку стар, обајцата сведоци на востанието што избувнало на островов пред осумдесетина години, кое траело цели седум години. Во тоа време Кипар, како и Родос и островите од Архипелагот [егејски], бил под власта на османлискиот адмирал [*Kapudan pasha*]. Годишниот данок [*haraç*] за Портата го собирал посебен даночник [*haraccı*]; средствата за живот се собирале за адмиралот; а данокот во натура [*nuzul*] бил наменет за издршка на намесникот испратен од страна на тој офицер [адмиралот] [..]

Агите во Левкозија кои ги плаќале овие давачки, некогаш еден, некогаш друг, запаѓале во соперништва и кавги; потоа зеле оружје и се напаѓале еден со друг, додека Мехмед-ага Бојациоглу не ги надвладеал сите, па бил прогласен за водач и се истакнал како востаник во текот на седум години. Секоја година на даночниците од Портата им го плаќал данокот за кој овие дотогаш морале да молат и си го задржувале за себе. Во сите области [*kazilik*] назначил свои луѓе за намесници. Портата, откако дознала дека овој Бојациоглу ја отфрлил дури и формалната покорност, го испратила на Кипар Чолак Мехмед-паша, за да го врати редот со своите вооружени сили. Ги примиле во Левкозија, но по еден месец, кога се обидел да му наметне власт на споменатиот Бојациоглу, востаникот го избркал од Левкозија и го принудил да се повлече на чифликот на Кубатоглу каде што живеел како говедар и внимавал вестите за неговата положба да не стигнат до власта. Сепак, кусо време откако вестите дошле до власта, на Чифутоглу Ахмед-паша му било наредено да премине од Караманија на Кипар, со вооружени сили, да го ослободи Чолак Мехмед-паша и да го уништи востаничкиот заповедник.

Ахмед-паша направил како што му било наредено. Пристигнал со кораб до Аканту и веднаш пеш заминал во Китраја за да ги запоседне мелниците, да не може да се меле жито, а и да го спречи дотурот до Левкозија, каде што биле утврдени востаниците. Останал таму два месеца, а Чолак Мехмед дошол кај него...

Градот се нашол без леб, а пашата, бидејќи знаел дека има луѓе од своја страна, само никој не се осмелувал да признае јавно поради востаниците, му предложил на Бојациоглу да му дозволи да се повлече и му испратил пасош како пропусница. Одметникот видел дека пашата има поголема поддршка во градот и една ноќ го напуштил во придружба на чета луѓе од доверба, и прво заминал пеш до Левкара, а потоа и до Левка, каде што заменикот [*kehaya*] на пашата го изненадил: убил дваесет и осуммина од неговите луѓе, а други триесет и двајца заробил. [...] Од сите страни прогонуван од војници на пашата, тајно стигнал до Амохостос со надеж дека таму ќе се утврди, но уште пред да пристигне, сите порти биле затворени, а силите на пашата ги збришале неколкутемина војници што му останале. Потоа, со само шестмина побегнал за Пила, па за Ларнака, со намера да замине за Лимасол, но го фатиле во областа Келанон и го одвеле во Левкозија, каде што пашата го обесил ноќта, а изутрината го изложил, заедно со неговите следбеници живи обесени за куки низ брадите. Така, по седум години, востанието згаснало. Сите следбеници и неколкутемина водачи биле фатени и погубени.

Cyprus under the Turks, стр. 32-35.

Какви можности постоеле кога луѓето во Османлиската Империја кривале востанија? Што би направиле да бевте на нивно место?

Споредете ги судбините на различните востаници во Османлиската Империја. Дали било можно да се преговара со власта?

V-8. Извештај до Папата за востанието во Чипровци (1688)

За [католичкиот] надбискуп на Бугарија Јован Стефан Кнежевич и за Ѓорѓи Пејачевич е кажано следново: Убеден и охрабрен со писмо лично од царот Леополд да го помогне среќното остварување на христијанската кауза, гореспоменатиот надбискуп го испратил својот роднина Ѓорѓи Пејачевич со бугарска војска во Карансебеш и Сикловар да се сретне со генералот Ветерани. На патот натаму [Пејачевич] ѝ се придружил на српската војска, па [заедно] со Власите⁷³ ја зазеле Оршова и ги обезглавиле, речиси, сите Турци.

Но кога во 1688 гореспоменатиот Ѓорѓи со својата бугарска војска, четирите капетани од Колопивец, четирите од Чипровци и други, заедно со [хусарите] на Чаки сакале да го изгаснат воениот факел на Текели⁷⁴ (и сосема да го уништат), ги предал еден дезертер, а илјадници Бугари загинале во крвавата битка, која наеднаш избувнала близу Куловица и во која претрпеле целосен пораз. По битката, остатокот (од војската) се повлекол во Чипровци и некое време успешно го бранеле градот од Текели, одбивале да го предадат, иако тој сакал да го искористи тоа што е христијанин обидувајќи се да ги намами со ветувања за богатство и функции во Трансилванија. На крајот, градот бил нападнат и освоен од страна на турските и на татарските орди кои пристигнале; сè наоколу било уништено и запалено, а луѓето испобиени. Се зборува дека огромното богатство, ставано настрана во текот на многу години и нараснато во долгиот мирен период, било однесено со повеќе од 100 коли. Но ниеден од присутните христијани не можел да задржи ништо, освен, можеби, голиот живот; имало само малкумина на кои им успеало, иако било бескрајно тешко.

Списаревска, стр. 201-202.

По османлискиот пораз пред Виена (1683), хабсбуршката војска ги освоила Будим (1686) и Белград (1688) оставајќи впечаток дека е на повидок падот на османлиската власт во Југоисточна Европа. Католичката заедница околу Чипровци во Бугарија се обидела да го искористи напредувањето на хабсбуршката војска. Но, востанието пропаднало и заедницата била уништена, а преживеаните побегнале во Влашка и Трансилванија.

Зошто се побуниле Бугарите?
Зошто Текели и неговата христијанска војска го задушиле бугарското востание?

V-9. Србите бегаат во страв од османлиска одмазда (1690) – сведоштво на Анастасиј Ѓакон Србин

И Србите се качија на бродовите [...] Имаше преку десет илјади бродови и сите бегаа по Дунав угоре, сè до градот Будим, кој беше во рацете на [хабсбуршкиот] император. И така Бог сега ги пушти на српската земја сите три маки, од кои Давид прими само една за својот град: прво смрт, потоа повторно меч и смрт во вода, ропство и тежок глад, па српскиот народ беше принуден да јаде кучешко месо и мрши од луѓе кои умреле од глад. Сево ова се случи во мое време и очиве ги видоа труповите на српските луѓе насекаде низ белградските улици. Селата и патиштата беа прекриени со мртвци кои никој не ги беше погребал. Оние што, сè уште, беа живи немаа никаков израз, ниту човечка убавина, потемнуваа од глад и лицата им беа како „етиопски“; така умираа и одвај една десетина од нив преживеа.

Agapova-Ilić, стр. 134-135.

Како и католичките Бугари од Чипровци, многумина православни Срби соработувале со Хабсбурговците во

⁷³ Населението од Влашка (заб. на прев.)

⁷⁴ Имре Текели, водач на отпорот против Хабсбурговците меѓу унгарските благородници. Се борел со својата војска (kiscz) на страната на Османлиите во војната 1683–1699.

1688-1689. Но, во 1690 Османлиите одново презеле контрола и го освоиле Белград. Во вакви услови, голем број православни Срби со значајни привилегии, побегнале и се населиле на територии под хабсбуршка власт (Славонија и Унгарија).

 Обидете се да ги издвоите библиските референци во приказот на Анастасиј Србин. Што останува како неоспорен историски факт?

V-10. Молдавското востание против Османлиите (1711)

И тогаш кнезот Думитрашко [*Dumitrașco-vodă*] ги свика своите болјари, сите што останаа со него, односно, канцеларот [*logofăt*] Николај Костин, судијата [*vornic*] Јоан Стурца, како и судијата Јордаки Русет и благајникот [*vistiernic*] Илија Катарѓул и им кажа оти ги повикал Русите и дека овие сигурно веќе ја минуваат реката Прут кај Загаранче.

Болјарите, штом го слушнаа ова, се одушевија и радосно му одговорија на кнезот [*vodă*]: „Добро сте сториле, Височество, оти се плашевме дека ќе појдете кај Турците и имавме намера, ако појдевите кај нив, да Ве напуштиме и да им се поклониме на Русите“. На сите им беше мило. Само судијата Јордаки Русет рече: „Избравте, Височество, што ги повикавте Русите. Требаше да почекате, Височество, да видите колку се моќни навистина.“

Кнезот Думитрашко вака одговори: „Немаше веќе време за чекање, зашто се плашев дека Турците ќе ме фатат. Оти повеќето од вас веќе ме напуштија и не ги споделуваат со мене моите мисли и верба“.

Потоа кнезот Думитрашко си го јавна коњот и замина да ги пресретне Русите на реката Прут [...]

Тогаш Молдавците, штом ги видоа Русите, навикнати да пљачкосуваат кога нештата ќе се разгорат, започнаа, некои со наредба, некои без, да колат Турци и да заробуваат други, не-

кои во Јаши, други во други општини, каде што ќе ги најдеа, по целата земја. И им ги крадеа парите, богатствата, коњите, облеката, воловите, овците, или медот и восокот, и сè друго што ќе најдеа. А продуктите се истураа по улиците, па дури и децата можеа да си земат сè што им треба. И сите старици имаа доволно суво грозје, смокви и кикиритки. А Турците кои не ги заклаа, сосема голи ги носеа како робови кај кнезот. Некои од нив се криеја кај пријателите, ако воопшто можеа да дојдат до нив. А потоа, Турците скриени кај пријателите им беа од огромна корист на оние што ги засолнија.

Neculce, стр. 540-542.

Руско-турската војна (1710-1711) родила надежи меѓу православните во Југоисточна Европа дека Петар Велики (1682-1725), кој ја поразил Шведска во 1709, ќе ги ослободи од власта на Османлиите. Молдавскиот кнез Димитриј Кантемир (1693; 1710-1711) им се придружил на Русите, но не успеал да го спречи поразот во битката на реката Прут (1711).

Му биле ли болјарите сосема верни на кнезот или си имале и свои политички планови? Споредете го овој извор со изворот II-21. Кои биле причините за насилство против Турците во екот на востанието? Дали сите Молдавци го одобрувале ваквото насилство? Кои им биле мотивите на помагачите?

V-11. Дневник на еден хабсбуршки офицер кој ја опишува опсадата на Дубица (1788)

Продолжението на битката за Дубица на 22 август беше уште потешко. Лудон⁷⁵ се изненади од силниот отпор што го даваа бранителите на Дубица, па нареди градот да се запали. Во 11 часот отвори убиствен топовски оган кој под-разбираше огромен пожар во градот. Веќе по гаснењето на огнот од страна на бранителите, 24 луѓе се прикрадоа до градските бедеми со

⁷⁵ Командант на хабсбуршката војска.

намера да фрлат запалива материја на дрвени греди преку бедемите, но бранителите ги забележаа и ги истераа. И на 23 август продолжија со фрлање запаливи предмети. За да им попречат на бранителите во обидите да ги изгаснат огновите, започнуваа силни канонади. Тврдината на Дубица гореше цела ноќ меѓу 23 и 24 август, а топовскиот оган не запираше. И тогаш, на 25 август, близу градските сидишта се поставија две батерии, секоја со по три топа. Огнот беше насочен кон влезот на градот и тврдината се урна од канонадата. Опсадата продолжи на 26 август, а бранителите одговараа од урнатините со пушки и топови. Напаѓачите отворија баражен оган. И тогаш, околу 8 часот изутрината, огнот од тврдината замолкна. Околу 9 часот од тврдината дојде човек во австрискиот штаб да преговара. Побара прекин на огнот и австриската страна се согласи. Предложи да ја предаде тврдината во име на гарнизонот, под услов бранителите да си заминат – австриската страна не се согласи, туку побара безусловно предавање. Потоа молеше да добие три часа за да ја разгледа ситуацијата со своите соборци, што му беше одобрено. По три часа разговор, османлискиот заповедник [beu] пристигна со осуммина придружници и заврши официјалното предавање на тврдината.

Тврдината во Дубица, или поточно купиштата камења во Дубица, конечно паднаа во рацете на австриската војска.

Шљиво, стр. 91-92.

 Дали Османлиите добро се бореле кај Дубица? Зошто, сепак, се предале?

V-12. Несигурност при патувањето низ Албанија (околу 1800)

Еднаш имавме возбудлива случка. Дојдовме на една чистина, кога наеднаш од зад едно дрво излегоа шестмина Албанци вооружени до заби. Извидницата застапа, сите ги свртеа коњите, ги симнаа пушките од рамо и стоеја

на узенгиите подготвени на сè. Признавам, како што излетаа горјаните, така ракава ми залута накај џебот во кој го носев револверот. Војниците се распоредија како да ќе отворат оган. Но Албанците, колку и да изгледаа воинствено, немаа воинствени намери. Имаа голем страв од Турците кои, пак, не ги ни забележаа, иако ми се насмевнаа и ме поздравиа кога одјаваа.

Fraser, стр. 237-238.

 Дали масовното поседување оружје било добро за развојот на Југоисточна Европа во почетокот од XIX век? Понудете аргументи и „за“ и „против“ овој став.

V-13. Како Ибрахим Куциот упаднал во Казанлик (1809)

Имаше таков еден грабеж од страна на одметниците [dagli] во април 1809 во градот Казанлик⁷⁶, под водство на Топал [„куциот“] Ибрахим, кој штом влезе во градот [...] ги повика кај себе благородникот [ayan] од општината и началникот [muhtar] на поданиците [raaya] за да го известат колку данок и кому плаќа градот [...] Потоа Ибрахим им кажа дека нема да го уништи градот, ниту да го запали, ако соберат и за него исто толкав данок и ако испратат брз гласник до Истанбул да издејствува ферман од султанот Махмуд, за тој, Ибрахим Куциот, да го собира данокот во наредните десет години.

[...] Но, штом ги зеде парите, Ибрахим му рече на началникот Стојан Николов: „Ти го давам писмово (отворено) за Мустафа Бајрактар, кој е сега везир во Истанбул, и ако за 40 дена не ми го донесеш ферманот, ќе го претворам градот во прав и пепел. Дотогаш ќе останам со моите луѓе и ќе чекам; во меѓувреме нареди им на твоите да не хранат со пита и пилешко. Разбра?“

[...] На денот кога завршуваше дадениот рок, Ибрахим, бесен што началникот го излажал, самиот излезе и сред улица го прободеше Хрис-

⁷⁶ Град на планината Балкан во средна Бугарија.

то Томов со копје. Тоа беше знак другите да почнат да ги убиваат христијаните, кои се беа заклучиле во своите куќи.

Стамболски, стр. 28-30.

Во првите децении од XIX век, повеќемина воени водачи, некои од нив и во функција на даночници, ги ставиле османлиските вилаети под своја контрола, користејќи го тоа што централната власт, ослабена од војната со Русија и јаничарските востанија во Цариград, не можела да се наметне како сила. Иронично е што Мустафа Бајрактар, кој започнал како значаен ајан во северна Бугарија и станал Голем везир (1808), загинал во Цариград во ноември 1808, т.е. 5 месеци пред Ибрахим Куциот да му го испрати началникот на Казанлик.

Објаснете го навидум законскиот начин на ограбување кој го применил Ибрахим Куциот. Зошто просто не го нападнал и не го ограбил градот? Дали бил обичен разбојник или човек со политички стремежи? Кои биле разликите меѓу месните моќници и одметниците?

V-14. Низа катастрофи во приказот на бугарскиот учител Тодор од Пирдоп близу Софија (1815-1826)

Секој што го чита или слуша ова нека внимава и нека се чуди што Бог ни покажа со својот гнев во наше време, нешто што се нема случено уште од почетокот на светов. Во 1814 Бог испрати казна или чума од исток кон запад и половина народ изумре. И порано имало чуми, ама никогаш не покосиле толку многу луѓе. Оттогаш па сè до 1820, во време на владеењето на султанот Махмуд⁷⁷, ѓавол да го

⁷⁷ Махмуд II (1808–1839).

⁷⁸ Османлиска мерка за зафатнина со различна вредност во различните делови од Империјата, од 25 до 400 литри.

⁷⁹ Буквално, „влашки кнез“; не е јасно дали тука се мисли на Александар Ипсилантис, синот на некогашниот влашки кнез, кој го предводел грчкото востание против Турците, или се мисли на Тудор Владимиреску (1780–1821), водач на револуцијата во Влашка, во 1821.

земе, Бог ни даде мир [...] А во март 1821 пристигна еден ѓавол од Јанина по име Али-паша, кој се крена против Султанот. Султанот собра војска од околу 500 000 души да се борат против него, но не можеа да го поразат зашто тврдината му беше многу силна. Султанската војска долго време остана таму, запали многу градови и села, зароби и уби многумина христијани, поради што цената на брашно-то скокна на 60 гроша за кило⁷⁸. Поради ова, пак, се јави страшен глад кај сиромаштијата. Потоа, на 25 март, дојде уште еден ѓавол во Влашка – Влав-бег⁷⁹, кој собра војска и тргна да беснее и да пљачкосува по селата. Тогаш од сите делови на европска Турција [Румелија] пристигнаа војски за да се борат со него и се биеја многу. И запалија многу села по должината на Дунав и го убиваа и го заробуваа народот.

Потоа Султанот, ѓавол да го земе, издаде наредба и патријархот Григориј Непиташ го извлечкаа од црква сред служба и го обесија на втор ден Велигден. Многумина умреа на овој ден, некои обесени, други заклани: 21 владика, па монаси, свештеници, ѓакони. Потоа почнаа да убиваат христијани. Само Господ знае колкумина; имаше доста Бугари, многу Грци и Албанци [Арнаути] – сите испоубиени во Истанбул. А жените и децата ги давеа во морето.

Потоа војската излезе од Истанбул и замина за Мореја, каде што испотепа многумина по селата. Граѓаните на Мореја се обидоа да избегаат на море и се заградија на еден остров, но многумина [...] загинаа.

Георгиева, Цанев, стр. 356-357.

Што мислите за објаснувањето што го нуди Тодор од Пирдоп за различните катастрофи од почетокот на XIX век. Дали се согласувате со него?

Библиографија

- Marija Agarova-Ilić, *Илустрована историја Београда [Илустрирана историја на Белград]*, Белград 2002.
- Metin And, *Turkish Miniature Painting. Sixty-eight Miniatures in full colour and one hundred and seven black and white illustrations* [Турско минијатурно сликарство, шеесет и осум минијатури во колор и сто и седум илустрации во црно бела техника], четврто издание, Истанбул 1987.
- Ivo Andrić, *The Development of Spiritual Life in Bosnia under the Influence of Turkish Rule* [Развојот на духовниот живот во Босна под влијание на Турското владеење], Дарам и Лондон 1990.
- Ch. A. Antoniadi, *Archeio Eggrafon Skyrou* [Архиви на документи од островот Скирос], Атина 1990.
- Spyros Asdrachas (yp.), *H oikonomiki domi ton valkanikon choron sta chronia tis othomanikis kyriarchias* [Економската структура на Балканските земји во времето на Османлиите, XV-XIX век], Атина 1979.
- Aşıkpaşa-zâde, *Tevarih-Âl-i Osman* [Историја на османлиската династија], (yp.), Nihal Atsız, во: *Osmanlı Tarihleri*, Истанбул 1945.
- Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye’de Toprak Meselesi. Toplu Eserler I* [Аграрното прашање во Турција, Собрани трудови I], Истанбул 1980.
- Mula Mustafa Sevki Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804)* [Летопис (1746-1804)], Сараево 1968.
- Gustav Bayerle, *Pashas, Beys and Efendis: a historical dictionary of titles and terms in the Ottoman Empire* [Паши, бегови и ефенди: историски речник на титули и термини во Османлиската Империја], Истанбул 1997.
- N. A. Bees, *Bibliographische Notizen und Nachrichten*, “Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher”, 70 (1928-1929), стр. 526-528.
- BOA, CA 3126 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Adliye 3126).
- Fra Bono Benić, *Ljetopis Sutjeskog samostana* [Летопис на манастирот Сутјеска], Сараево 1979.
- Nicolaus H. Biegman, *The Turco-Ragusan Relationship. According to the Firmans of Murad III (1575-1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik*, [Турско-дубровничките врски. Според ферманите на Мурат III (1575-1595), зачувани во Дубровничките архиви], Хаг-Париз 1967.
- Rudjer Bošković, *Dnevnik putovanja iz Carigrada u Poljsku* [Дневник од патувањето од Цариград во Полска], Загреб 1951.
- Lord Brughton, *Travels in Albania and Other Provinces of Turkey in 1809 and 1810* [Патувања низ Албанија и низ другите провинции на Турција 1809 - 1810], Лондон 1855.
- *Bulgarska Istoricheska Biblioteka* [Бугарска историска библиотека], IV, Софија 1931.
- Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei* [Опис на Молдавија], Букурешт 1973.
- Dimitrie Cantemir, *Opere complete* [Собрани дела], (yp.), Virgil Candea, VIII/II, Букурешт 1987.
- *Călători străini despre țã rile romãne* [Странските потописци за романските земји], I-IX, Букурешт 1968-1997.
- Celâlzâde Mustafa, *Selim-nâme* [Во чест на Селим], (yp.), Ahmet Uüdur, Mustafa Çuhadar, Анкара 1990.

- *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei* [Пом-врдениот Устав на Трансилванија], Клуж 1997.
- Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu* [Хроника на занаетчијата Јоан Добреску], "Studii și articole de istorie", VIII, 1966.
- Yıldırım Dursun, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tîpine Bağlı Fıkralar* [Шеги околу архетипот на Бекташите во турската литература], Анкара 1976.
- G. Elezović, *Turski izvori za istoriju Jugoslovena* [Турски извори за историјата на Југословените], Белград 1932.
- Evlija Čelebi, *Putopisi. Odlomci o jugoslovenskim zemljama* [Патописи. Фрагменти за југословенските земји], Сараево 1996.
- Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi* [Патувањата на Евлија Челеби], (ур.), Yücel Dağlı, Cesit Ali Kahraman, Ibrahim Sezgin, т.V, Истанбул 2001.
- Foster John Fraser, *Pictures from the Balkans* [Слики од Балканот], Њујорк 1906.
- Tahsin Gemil, *Relațiile Tărilor Române cu Poarta Otomană in documente turcești (1601-1712)* [Врските на романските земји со Османлиската порта во Турските документи (1601-1712)], Букурешт 1984.
- Ц. Георгиева, В. Китанов, (ур.), *Документи за историјата на бугарскиот народ през 15-17 век* [Документи за историјата на бугарскиот народ XV-XVII век], I, Благоевград 1991.
- Ц. Георгиева, Д. Цанев, (ур.), *Хресто-матуја по Бугарска Историја* [Хрестоматуја по бугарска историја], т. III, Плевен 1982.
- Ferdo Gestrin, Milko Kos, Vasilij Melik, *Zgodovinska čitanka za 6. razred osnovnih šol* [Историска читанка за 6-то одделение, основно училиште], Љубљана 1971.
- G. Giannoulis, *Codikas Trikkis* [Кодексот на Трикки], Атина 1980.
- Vedran Gliga, *Govori protiv Turaka* [Говори против Турците], Сплит 1983.
- GÜvahi, *Pendnâme* [Книга за совети], (ур.), М. Hengirmen, Анкара 1983.
- Klara Hegyi, Vera Zimanyi, *The Ottoman Empire in Europe* [Османлиската Империја во Европа], Будимпешта 1989.
- Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l Beyân fî Kavânin-i âl-i Osman* [Збирка коментари на законите за чесната лоза од Хезарфен Хусеин Ефенди], (ур.), Sevim Ilgürel, Анкара 1998.
- Frédéric Hitzel (ур.), *Enfants de Langu et Drogmans* [Децата од Ланг и Драгомани], Истанбул 1995.
- Colin Imber, *Ebu's-Su'ud: The Islamic Legal Tradition* [Ебу'с-Су'уд: Исламската правна традиција], Стендфорд 1997.
- Halil İnalçık, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600* [Османлиската Империја. Класичен период, 1300-1600], Лондон 1973.
- Halil İnalçık (ур.), *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sançak-ı Arvanid* [Копија на регистерот за провинцијата Арванид, во 835 година од Хиџра], второ издание, Анкара 1987.
- *Istoria tou Ellinikou Ethnous* [Историја на грчкиот народ], т. XI-XII, Атина 1975.
- Ronald C. Jennings, *The Judicial Registers (Şer'î Mahkeme Sicilleri) of Kayseri (1590-1630) as a Source for Ottoman History* [Кадиски регистри (Şer'î Mahkeme Sicilleri) на султаните (1590-1630) како извор за османлиската историја], непубликувана докторска дисертација, 1972, Универзитетот на Калифорнија, Лос Анџелес; универзитетски микрофилмови, Ен Арбор, Мичиген.

- Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640* [Христијаните и муслиманите во османлискиот Кипар и во медитеранскиот свет, 1571-1640], Њујорк- Лондон 1993.
- David Jones, *A complete history of the Turks* [Целосна историја на Турците], Лондон 1719.
- Esther Juhasz (yp.), *Sephardi Jews in the Ottoman Empire. Aspects of Material Culture* [Сефардските Евреи во Османлиската Империја. Аспекти на материјалната култура], Ерусалим 1990.
- Ahmet Kal'a (yp.), *Istanbul Ahkam Defterleri. İstanbul Finans Tarihi I (1742-1787)* [Истанбулски регистри на одлуките на Империјалниот Совет. Финансиска историја на Истанбул I (1742-1787)], Истанбул 1998.
- *Koçi Bey Risalesi* [Меморандумот на Кочи бег], (yp.), Ali Kemal Aksüt, Истанбул 1939.
- Ioannis Koliopoulos, Ioannis Chassiotis (yp.), *Η νεότερη και σύγχρονη Μασεδονία* [Модерна и современа Македонија], т. I, *Macedonia during the Ottoman rule*, [Македонија за време на Османлиското владеење], Атина-Солун н.д.
- Benedikt Kuripesić, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530* [Патување низ Босна, Србија, Бугарија и Румелија 1530], Сараево 1950.
- *Le voyage d'Outremer, de Bertrandon de la Broquiere*, Белград 1950.
- Bernard Lewis (yp.), *The World of Islam. Faith, People, Culture* [Светот на исламот. Вера, луѓе, култура], Лондон 1997.
- Siz Harry Luke, *Cyprus under the Turks, 1571-1878* [Кипар под турска власт, 1571-1878], Лондон 1960, прво издание 1921.
- Makarios Melissenos (Melissourgos), *The cronicle of the siege of Constantinople April 2 to May 29 1459, Book III, 3-13 inclusive, Chronicon Maior* [Хроника за опсадата на Цариград, од 2 април до 29 мај, 1459, кн. III, 3-1, Chronicon Maior] во: *The fall of the Byzantine Empire. A Chronicle by George Sphrantzes 1401-1477* [Падот на византиското царство. Хроника од Георгиј Сфранцес 1401-1477] во превод на: Marios Philipides, Амхерст 1980.
- I. Menounos, *Kosma tou Aitolou. Didaches kai viografia* [Косма Ајатолиски, Поуки и биографија], Атина 1980.
- Konstantin Mihailović iz Ostrovice, *Janičareve uspomene ili turska hronika* [Спомените на јаничарот или турска хроника], (yp.), Đorđe Živanović, Белград 1966.
- Andjelko Mijatović, *Uskoci i krajišnici* [Ускоци и краинци], Загреб 1974.
- Andjelko Mijatović, *Zrinsko-Frankopanska urota* [Зринско-Франкопанскиот заговор], Загреб 1999.
- Vesna Miović-Perić, *Na razmeđi* [На граница], Дубровник 1997.
- *Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw of Mitrowitz. What he saw in the Turkish metropolis, Constantinopole; experienced in his captivity and after his happy return to his country, committed to writing in the year of our Lord 1599* [Авантурите на баронот Венцеслав Вратислав Митровиц. Што видел во турската метропола, Цариград; искуства од заробеништвото и по среќното враќање во неговата земја, започнал да пишува во годината Господова 1599], превод од оригинален чешки: A. H. Wratislaw, London, Bell & Daldy, 1862; превод на грчки, Ioannis Ep. Dryskos, *I Konstatinoupolis kata ton 16 aiona (1591-1596)*, Атина 1920.
- Lady Mary Wortley Montagu, *The Turkish Embassy Letters* [Писмата на турската амбасада], (yp.), Anita Desai - Malcom Jack, Лондон 1994.
- Bogdan Murgescu (кооп.) *Istoria României*

in texte [Историја на Романија во текстови], Букурешт 2001.

■ Ioan Neculce, *Opere. Letopiseşul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte* [Дела. Хроника од Молдавија и неколку поговорки], (ур.) Gabriel Ştrempele, Букурешт 1982.

■ Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihannüma* [Прозорец на светската историја], (ур.) F.R. Unat - M.A. Köymen, Анкара 1957.

■ Nicolas de Nicolay, *Dans l'empire de Soliman le Magnifique* [Во Империјата на Сулејман Величествениот], (ур.) Marie-Christine Gomez-Géraud, Stéphane Yérasimos, Париз 1989.

■ *Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ*, I-II, Скопје 1975.

■ *Osmanski izvori za Islamizatzionnite protzesi na Balkanite* [Османлиски извори за процесите на исламизација на Балканот], (ур.) Eugeni Radushev et alia, Софија 1990.

■ Peçevi Ibrahim Efendi, *Peçevi Tarihi* [Историјата на Печевци], (ур.) Bekir Sytky Baykal, т. II, Анкара 1992.

■ A. Philippidis-Braat, „La captivité de Palamas chez les Turcs: Dossier et commentaire” [„Заробеништвото на Палама кај Турците: документи и коментари”, “Travaux et mémoires”, 7 (1979), стр. 109-222.

■ Радован Самарџиќ, *Београд и Србија у списима француских савременика XVI-XVII век* [Белград и Србија во списите на француските современици XVI-XVII век], Белград 1961.

■ Hans Schiltberger, *Travel Notes* [Белешки од патување], Софија 1971.

■ *The Serbian Epic Ballads. An Anthology* [Српски епски балади. Антологија], препеал на англиски Geoffrey N. W. Locke, Белград 1996.

■ Stanford J. Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, [Евреите во Османлиската Империја и во Турската Република], Houndmills 1991.

■ Galib Šljivo, *Bosna I Hercegovina 1788-1812* [Босна и Херцеговина 1788-1812], Бања Лука 1992.

■ George Sphrantzes, *The fall of the Byzantine Empire (Chronicon Minus)* [Падот на византиското царство (Chronicon Minus)], во: *The fall of the Byzantine Empire. A Chronicle by George Sphrantzes 1401-1477*. Превод: Marios Philippides, Amherst 1980.

■ Y. D. Spisarevska, *Chiprovskoto v'stanie i Evropejskijat svjat* [Чипровското востание и европскиот свет] Софија 1988.

■ Христо Стамболски, *Автобиографија. Дневник. Спомени* [Автобиографија. Дневници. Спомени], Софија 1972.

■ Bernard Stulli, *Zidovi u Dubrovniku* [Судините во Дубровник], Загреб 1989.

■ *Synaxaristis Neomartyron* [Збирка биографии на нови маченици], Солун 1984.

■ Şemdanizâde Süleyman Efendi, *Tarih-i mürit-tevarih* [Историја], (ур.), Münir Aktere, Истанбул 1978.

■ *Taylesanizâde Hafiz Abdullah Efendi Tarihi. Istanbul'un uzun dört yılı (1785-1789)* [Историја на Тајлешанизаде Хафиз Абдулах Ефенди. Четири долги години во Истанбул (1785-1789)], (ур.), Feridun Emecan, Истанбул 2003.

■ Sture Theolin, *The Swedish Palace in Istanbul* [Шведската палата во Истанбул], Истанбул 2000.

■ Марија Тодорова, *Подбрани извори за Историјата на Балканските народи XV-XIX век*

[Одбрани извори за историјата на балканските народи XV-XIX век] Софија 1977.

■ Турски извори за Историјата на Правото в Булааските Земи [Турски извори за историјата на правото во Бугарските земји], (ур.) Бистра Цветкова, т. II, Софија 1971.

■ Кирила Вазвазова - Каратеодорова (ур.), *Непр-resahvashti Izvori. Documentalni Materiali za Istorijata na Plovdiv i Plovdivsko* [Непресушни извори. Документирани материјали за историјата на Пловдив и пловдивскиот регион], Пловдив 1975.

■ P. Zerlentou, *Systasis tou Koinou ton Mykonion* [Формирање на заедницата во Миконос], Хермоуполис 1924.

Библиографија на карта 2:

■ *The Periodical Historical Atlas of Europe* [Историски атлас на Европа], Christos Nüssli 2002, www.euratlas.com

КООРДИНАТОРИ

Главен координатор

Христина Кулури, претседателка на Комитетот за настава по историја при Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа, професор по модерна историја на Универзитетот на Пелопонез (Грција). Родена е во 1962 година во Атина, а докторирала на Универзитетот Сорбона (Париз I) во јануари 1990. Во 1994 ја добила наградата „Николас Своронос“ за историски истражувања и објавени дела. Била член на проектната група на Советот на Европа за проектот „Учење и предавање на европската историја на XX век“ (1996-2000). Била член на научните комитети за одобрување на учебници по историја за грчките средни училишта; координатор на проекти за учебници по историја и за историја на Грчкиот олимписки комитет. Таа е и автор на повеќе книги и статии за наставата по историја, за историја на историографијата, за учебниците, националната меморија и националниот идентитет како и историја на спортовите. Нејзини поважни публикации се: *Dimensions idéologiques de l'historicité en Grèce (1834-1914)*, *Les manuels scolaires d'histoire et de géographie*, Франкфурт, Петер Ланг, 1991; *Sport et société bourgeoise. Les associations sportives en Grèce 1870-1922*, Paris, L'Harmattan, 2000 ; *Clio in the Balkans. The Politics of History Education*, Thessaloniki, CDRSEE, 2002; *Athens, Olympic city, 1896-1906*, Athens, IOA, 2004.

Историска читанка I – Османлиската Империја

Халил Берктај, историчар, моментално вонреден професор и раководител на проектот за историја при Факултетот за уметност и општествени науки на Универзитетот Сабанџи (Истанбул, Турција). Роден е во 1947, дипломирал економија на Универзитетот Јејл во 1968, а докторирал на историски науки, на Универзитетот во Бирмингем. Работел на Факултетот за политички науки при Средноисточниот технички универзитет во Анкара и на Универзитетот Богазичи во Истанбул. Престојувал на повеќе универзитети во странство: како стипендист на Британскиот Совет на Волфсон Колеџот во Кембриџ (пролет, 1990); како стипендист на Фулбрајтовата програма на Харвард (1997, во соработка со Центарот за европски студии и Центарот за средноисточни студии); како вонреден професор на НЕХУС во Центарот за напредни студии во Софија (Бугарија, 2002-2003). Тој е потпретседател на Комитетот за настава по историја при Центарот за демократија и помирување на Југоисточна Европа (Солун, Грција); еден од основачите и поранешен потпретседател на Хелсиншкото собрание на граѓани (Турција). Тој е, исто така, член на уредувачките одбори на: Списанието за проучување на селскиот живот, Списанието за земјоделски промени, Списанието за истражување на Југоисточна Европа и Црното Море. Негови поважни дела се (на турски): *Републиканската идеологија и (историчарот) Фуат Копрулу; Од племе до феудализам; завршувањето на една ера*, и (на англиски): *Нови пристапи кон државата и селаните во османлиската историја* (1991, приредил заедно со Сураја Фароки). Неговите тековни истражувачки интереси се: историографијата, компаративниот пристап кон национализмите на Балканот, почетното создавање на националната меморија во Турција и нејзината редефиниција во времето на кемализмот, сред траумите на создавањето на нацијата и етничките чистења во раниот XX век.

Богдан Мургеску, роден во 1963 во Букурешт, работи како професор при Факултетот за историја на Универзитетот во Букурешт. Ја користел стипендијата Роман Херцог на Хумболтовата фондацијата во Берлин (1998-2000) и предавал како гостин професор на Универзитетот во Питсбург (2002) и на Централноевропскиот Универзитет во Будимпешта (2004). Тој е и претседател на букурештанскиот огранок и национален потпретседател на Романското друштво за историски студии, координатор

на натпреварот по историски истражување ISTORIA MEA – EUSTORY, и член на Извршниот одбор на мрежата EUSTORY. Објавил голем број академски студии и неколку книги за историјата на Романија, за Османлиско-романските односи, за економската и општествената историја од XV до XX век, како и за современата историографија. Тој е, исто така, координатор на пет зборници, помеѓу кои се: *Романија и Европа: модернизацијата како искушение, модернизацијата како закана* (Букурешт, 2000) и *Историјата на Романија низ текстови* (Букурешт 2001).

Историска читанка II - Нациите и државите во Југоисточна Европа

Мирела Луминица Мургеску, вонреден професор при Факултетот за Историја на Универзитетот во Букурешт; таа е и извршен директор на Центарот за историски, економски и општествени истражувања во Букурешт и член на Комитетот за образование при Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа со седиште во Солун. Учествовала во неколку меѓународни проекти во врска со анализа на учебниците по историја, историјата на образованието, историографијата, историската култура и национализмот, а била и стипендист на Фондацијата Ендру Ф. Мелон, на Германската служба за академска размена (ДААД), францускиот Дом за хуманистички науки и на Европската Фондација за наука. Покрај многуте академски студии и статии, таа се јавува како приредувач на четири зборници и како автор на книгата *Меѓу „добриот христијанин“ и „храбриот Романец“: улогата на основното училиште во конструирањето на романскиот национален идентитет* (Јаши, 1999) и *Историја од училишната чанта. Меморијата и учебниците во Романија во 90-тите години на XX век* (Букурешт, 2004)

Историска читанка III – Балканските војни

Валериј Каменов Колев, роден е во 1960 во Пловдив, а магистрирал во 1986-та во областа на историјата и англискиот јазик. Од 1988 предавал современа бугарска историја (1874-1944) на Универзитетот во Софија, а од 1999 на Националната академија за уметности во Софија. Во 2001 се стекнал со докторат од областа на историјата. Од 1994 година тој е член на издавачкиот одбор на списанието за историја „Минало“. Член е и на Комитетот за наставни програми по историја и граѓанско образование при министерството за образование и наука на Бугарија и еден од коавторите на учебникот по историја за десетто одделение. Негови главни области на интерес се: државата и локалната самоуправа, политичкиот и општествениот живот, надворешната политика.

Историска читанка IV – Втора светска војна

Крешимир Ердеља е роден во Загреб во 1968. Студирал Историја и географија на Универзитетот во Загреб каде што дипломирал со тезата: „Односот на Независната држава Хрватска (НДХ) кон писателите и литературата“. Неговото главно поле на истражувачки интерес е историјата на XX век. Работи како наставник по историја во едно основно училиште во Загреб. Ангажиран е во изработка на учебници по историја. Автор на еден учебник по историја и на една читанка за 7 одделение, и автор на учебник за први клас средно образование.

СОРАБОТНИЦИ

Боро Бронза,

Истражувач по историја, Бања Лука, Босна и Херцеговина.

Хелиан Демири,

Предавач на Универзитетот Александар Хувани, Албанија.

Љупка Христова,

Наставник по историја, Република Македонија.

Никола Јордановски,

Докторски кандидат на Школата за социјални истражувања, Варшава, роден во Р. Македонија.

Нијази Мустафа Кизилџурек,

Вонреден професор на Универзитетот на Кипар, Отсек за турски студии.

Ангелос Киријакудис,

Наставник по историја, Кипар.

Богдан Флорин Поповици,

Национални архиви, оддел на областа Брашов, докторски кандидат при Институтот за историја, Букурешт, Романија.

Божо Репе,

Професор на Катедрата за историја, Универзитет во Љубљана, Словенија.

Милан Ристовиќ,

Професор на Филозофскиот факултет, Универзитет во Белград и раководител на Друштвото за социјална историја.

Аракс Сахинер,

Доктор по историски науки, Шеф на Катедрата за социјални науки на МЕФ, Турција.

Андреј Сора,

Уредник на Историското списание, Букурешт, Романија.

Владимир Георгиев Станев,

Докторски кандидат на Универзитетот во Софија, Катедра за историја, и наставник по историја во Математичкото училиште во Софија, Бугарија.

Игор Стојаковиќ,

Наставник по историја и коавтор на учебници по историја за основни училишта. Загреб, Хрватска.

Лина Вентура,

Вонреден професор при Отсекот за социјална и образовна политика, Универзитет на Пелопонез, Грција.

Тековни изданија (албанско, босанско, хрватско и македонско)

Персонал на Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа/ CDRSEE:

Nenad Sebek
Corinna Noack – Aetopulos
Ruth Sutton
Maria Tzelepoglou
Biljana Meskovska
Antonis Hatzigiannakis
George L. Georgoudis

Со несебична помош од Мери Ѓеоргиевска

Претходни изданија (англиско, српско и грчко)

Персонал на Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа/ CDRSEE:

Nenad Sebek
Sheila Cannon
Corinna Noack – Aetopulos
Maria Tzelepoglou
Ruth Sutton
Leon Saltiell
Maria Nicolaidou
Theano Savvaoglou
Maria Mylona

Листа на наставници по историја

Крешимир Алајбег, Загреб

Арзу Ајдин, Истанбул

Марилена Берчеа, Букурешт

Христо Беров, Софија

Раду Черкез, Букурешт

Емина Даутовиќ, Белград

Бојана Дујковиќ, Бања Лука

Ирена Лилкова-Гаркова, Пловдив

Ентела Јорги, Тирана

Алма Касарухо, Тирана

Хајретин Каја, Истанбул

Јорданка-Христова-Карагеурова, Софија

Сњежана Корен, Загреб

Давор Козњак, Загреб

Елиза Киријаку, Никозија

Ангелос Киријакудес, Лимасол

Марија Киријази, Солун

Анастасија Киркини-Кутула, Атина

Маргарита Мадункиќ, Загреб

Кодрута Матеи, Букурешт

Валентина Мавер, Љубљана

Мире Младеновски, Скопје

Наде Молеровиќ, Скопје

Сорин Оане, Рамницу-Валчеа

Нукет Орен, Истанбул

Валентин Максим Орос, Клуж

Мутлу Озтурк, Истанбул

Адријан Папајани, Тирана

Марија Филипиду, Пафос

Ницу Похоата, Букурешт

Јелка Разпотник, Љубљана

Василики Сака, Атина

Љупка Смилановска, Скопје

Невенка Срес, Љубљана

Ангела Тоадер, Букурешт

Елван Тонгал, Истанбул

Фатмироше Хемали, Тирана

Ненад Жарковиќ, Белград

Мариа Зографаки, Ксанти

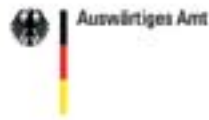
ОСМАНЛИСКАТА ИМПЕРИЈА И ЕВРОПА ОКОЛУ 1600 ГОДИНА

Франција	Независна држава	Џа *	Град	д.	Држава
Либан	Зависна држава	Мантова *	Град-држава	к.	Кнежевство
Унгарија	Поделба на државата	Монферат *	Зависен град-држава	гк.	Големо кнежевство
ЕЈАЛЕТ	Провинција	Синд *	Град-провинција	Ц.	Царство
Вали Селџук	Народ	Санджак *	Санджак	Е.	Ејалет

Current Copy based on the Original English Edition:

Sponsors: The United States Department of State, the United States Agency for International Development (USAID), the German Ministry of Foreign Affairs and the Stability Pact for South Eastern Europe

Disclaimer: The designations employed and presentation of the material in this book do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of the publisher (Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, Foundation Open Society Institute Macedonia), nor on the part of the sponsors (the US State Department, USAID, the German Ministry of Foreign Affairs, Stability Pact for South Eastern Europe and the Foundation Open Society Institute Macedonia). This book contains the views expressed by the authors in their individual capacity and may not necessarily reflect the views of the CDRSEE and the sponsoring agencies.

Its content, including the references to the denomination of the partner country, does not represent the official position of the CDRSEE. The CDRSEE refers to the country exclusively under the provisional denomination 'The Former Yugoslav Republic of Macedonia', in line with the UNSC Resolutions 817/93 and 845/93.

ОЦЕНЕТЕ ЈА КНИГАВА!

Вашето мислење како читател ни е од огромна важност како заради оценување на трудот што сме го изработиле, така и заради планирање на нашите идни трудови. Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа (CDRSEE), заедно со големиот број колеги и помошници, вложи голем труд, време и средства во овој проект: „Учење за современата историја на Југоисточна Европа“ кој резултираше со книгата што ја држите в раце. За да се измери ефективноста на методот, користа од ваквиот проект и вредноста на нашата инвестиција, би сакале да го оцените овој проект. Ве молиме да ни го дадете вашето искрено мислење, кое ќе побара од вас малку време и внимание. Откако ќе ја прочитате оваа книга, или можеби ќе ја употребите и на час, ве молиме да појдете на нашата интернет страница, каде што ќе ја најдете секцијата за Историските читанки (History Workbooks) и да го пополните формуларот за оценка. Формуларот ќе го најдете на: <http://www.cdsee.org/jhp/index.html>

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски"
Скопје

94 (496.02) " 13/18" (075.3)

ОСМАНЛИСКАТА империја : историска читанка 1 /
приредиле Халил Берктај и Богдан Мурgesку ;
[Превод од англиски Рајна Кошка-Хот]. - Скопје :
Фондација институт отворено општество Македонија ; Солун :
Центар за демократија и помирување во Југоисточна Европа,
2007. - 147 стр. : илустр. ; 30 см. - (Настава по модерната
историја на Југоисточна Европа : алтернативни наставни
материјали / уредничка на серијата Христина Кулури ; уредничка
на македонското издание на серијата Ирена Стефоска)

Превод на делото: The Ottoman Empire : Workbook 1. - Фусноти кон
текстот. - Библиографија : стр. 137-141

ISBN 978 - 9989 - 185 - 47 - 2 (ед.)

ISBN 978 - 9989 - 185 - 41 - 0 (кн.1)

1. Берктај, Халил, [собирач] 2. Мурgesку, Богдан [собирач]

COBISS.MK - ID 70700298